

NOU

Norges offentlige utredninger **2006: 8**

Kunnskap for fellesskapet

Universitetsmuseenes utfordringer

Utredning fra universitetsmuseumsutvalget oppnevnt av Utdannings- og forskningsdepartementet 15. september 2004.

Avgitt til Kunnskapsdepartementet 31. mars 2006.

Departementenes servicesenter
Informasjonsforvaltning

Oslo 2006

ISSN 0333-2306
ISBN 82-583-0878-5
ISBN 978-82-583-0878-9

Lobo Media AS

Til Kunnskapsdepartementet

Universitetsmuseumsutvalget ble oppnevnt av Utdannings- og forskningsdepartementet 15. september 2004. Utvalget legger med dette frem sin utredning. Utvalget står samlet om tilrådingene, med unntak av spørsmålet om universitetsmuseene bør ha en annen tilknytning til universitetet enn i dag.

Oslo 31. mars 2006

Bjarne Rogan
leder

Kristian Berg

Axel Christophersen

Ingvild Gilhus

Tonte Hegard

Siri Jansen

Sissel Rønbeck

Christina Smith-Erichsen

Jens Ulltveit-Moe

Jon Birger Østby

Ole Marius Hylland
Sekretær

Innhold

1	Sammendrag	7			
1.1	Universitetsmuseene som samfunnsinstitusjoner	7	5.2	Organisering av formidling	30
1.2	Samlinger og samlingsforvaltning	7	5.2.1	Samarbeid innenfor universitetsstrukturen	30
1.3	Formidling	8	5.2.2	Samarbeid mellom museer	30
1.4	Forskning og utviklingsarbeid	8	5.2.3	Resultatindikatorer	31
1.5	Kulturminneforvaltning og naturforvaltning	9	5.2.4	Formidlingskompetanse	32
1.6	Organisering og økonomi	9	5.2.5	Markedsføring og mediestrategi	32
1.7	Administrative og økonomiske konsekvenser	11	5.3	Tilgjengelighet og målgrupper	33
			5.3.1	Åpningstider	33
			5.3.2	Barn og unge som målgruppe	33
			5.3.3	Skal det koste penger å gå på museum?	35
2	Utvalgets sammensetning, mandat og arbeid	12	5.4	Rekruttering til realfag	36
2.1	Oppnevning og mandat	12	5.5	Utvalgets vurderinger og anbefalinger	37
2.2	Tolkning av mandatet	12			
2.3	Arbeidet i utvalget	12	6	Forskning og utviklingsarbeid	40
3	Universitetsmuseene som samfunnsinstitusjoner	14	6.1	FoU ved universitetsmuseene	40
3.1	I samfunnets tjeneste	14	6.1.1	Fagprofil og kompetanseområder ved universitetsmuseene	41
3.2	Universitetsmuseenes virksomhet ...	15	6.2	Forskningsdokumentasjon	42
3.3	Universitetsmuseenes historie	15	6.2.1	Universitetsmuseenes publiseringssprofil	43
3.4	Museumslandskapet i Norge	16	6.2.2	Universitetsmuseenes forskningsinnsats – etter finansieringsmodellens kriterier	44
3.4.1	Museumsreformen	16	6.3	Forskningspolitikk og forskningsledelse	45
3.5	Universitetsmuseenes utfordringer .	17	6.3.1	Universitetsmuseene i forskningsstrategier og forskningspolitikk	45
4	Samlinger og samlingsforvaltning	19	6.3.2	Organisering og ledelse av forskning ved universitetsmuseene .	46
4.1	Samlingsforvaltning og samlingspolitikk	19	6.3.3	Forskning ved andre lands museer ..	46
4.2	Bevaring og sikring	20	6.4	Utvalgets vurderinger og anbefalinger	47
4.2.1	Riksrevisjonens undersøkelse av bevaring og sikring	20	7	Kulturminneforvaltning og naturforvaltning	49
4.2.2	Universitetsmuseenes REVITA- og magasinprosjekter	21	7.1	Kulturminneforvaltningens aktører og ansvarsfordeling	49
4.2.3	Indikatorer for bevaring og sikring ..	21	7.2	Automatisk fredning og dispensasjon fra fredning	50
4.2.4	Konserveringskompetanse	22	7.2.1	Automatisk fredning	50
4.3	Universitetsmuseenes samlinger	22	7.2.2	Gjennomføring av arkeologiske utgravninger	50
4.3.1	Universitetsmuseenes samlingsprofil	23	7.3	Kulturminneforvaltningens økonomiske og faglige betydning for universitetsmuseene	50
4.3.2	Tilvekst og samlingsutvikling	23	7.4	Kulturminneforvaltning og utgravninger i enkelte andre land	51
4.4	Digitalisering og dokumentasjon	23	7.5	Norges forpliktelser på det naturhistoriske området	51
4.4.1	Evalueringsprosjektet	24			
4.4.2	Dokumentasjon og tilgjengeliggjøring	25			
4.5	Utvalgets vurderinger og anbefalinger	25			
5	Formidling	27			
5.1	Universitetsmuseenes formidling	27			
5.1.1	Besøkstall	27			
5.1.2	Formidlingsvirksomhet	28			
5.1.3	Besøksundersøkelser	30			

7.6	Utvalgets vurderinger og anbefalinger	53	8.6.2	Fortsatt organisering innenfor universitetene	65
8	Organisering og økonomi	54	8.6.3	Ikke stillingtagen	65
8.1	Organisering av universitetsmuseene	54	8.7	Utvalgets vurderinger og anbefalinger	65
8.1.1	Intern organisering	54	9	Økonomiske og administrative	
8.1.2	Museumsledelse	55	konsekvenser	68	
8.2	Universitetsmuseenes økonomi og finansiering	56	9.1	Generelt om økonomiske og administrative konsekvenser	68
8.2.1	Inntektsprofil	56	9.2	Økonomiske og administrative konsekvenser av enkeltforslag	68
8.2.2	Utgiftsprofil	57	9.2.1	Samlingsforvaltning (kapittel 4)	68
8.3	Stillingsstruktur ved universitetsmuseene	58	9.2.2	Formidling (kapittel 5)	68
8.3.1	Vitenskapelige stillinger	58	9.2.3	Forskning og utviklingsarbeid (kapittel 6)	69
8.3.2	Aldersfordeling for vitenskapelige stillinger	59	9.2.4	Organisering og økonomi (kapittel 8)	69
8.4	Styring og rapportering	59	Litteratur	70	
8.4.1	Riksrevisjonens vurdering av styringen av universitetsmuseene	60	Vedlegg		
8.5	Universitetsmuseenes universitetstilknytning	61	1	Universitetsmuseenes samlinger	71
8.5.1	Universitetsmuseer i andre land – tilknytningsform og utvikling	61	2	Universitetsmuseenes publisering og formidling	73
8.5.2	Utfordringer ved tilknytning til universitetet	62	3	Evaluerings av universitetsmuseenes digitalisering.....	75
8.5.3	Utfordringer i forhold til museumssektoren	63	4	Universitetsmuseenes historie	82
8.6	Endret tilknytning til universitetene?	63			
8.6.1	Organisering med løsere tilknytning til universitetene	64			

Kapittel 1 Sammendrag

1.1 Universitetsmuseene som samfunnsinstitusjoner

Kapittel 3 inneholder utvalgets vurdering av universitetsmuseenes forpliktelser og ansvar som samfunnsinstitusjoner, en oversikt over universitetsmuseenes historie og over det norske museumslandskapet, samt en analyse av universitetsmuseenes utfordringer.

Universitetsmuseene skal tjene samfunnet og samfunnsutviklingen. Utvalget vil peke på tre områder der museene har særlige forutsetninger for å bidra:

- I utviklingen av et demokratisk og bærekraftig samfunn er det viktig at alle har tilgang til kunnskap.
- I utviklingen av et flerkulturelt samfunn er det viktig at hvert enkelt menneske får kunnskap om og forståelse av egen og av andre gruppers bakgrunn og kultur.
- I en tid med stort press på miljø og naturressurser er det en sentral utfordring å utvikle forståelse for biologisk og geologisk mangfold og for samspillet mellom menneskelig aktivitet og endringer i naturen.

For å kunne løse sine oppgaver bør universitetsmuseene:

- ligge i front med hensyn til samlingsforvaltningen
- drive en profesjonell og allmennrettet kunnskapsformidling
- å bidra aktivt til forskning og utviklingsarbeid med utgangspunkt i ansvaret innenfor kulturminne- og naturforvaltning, samlingsforvaltning og formidling

En forutsetning for å oppnå dette er etter utvalgets mening at universitetsmuseene inngår i aktivt samarbeid med andre museer og institusjoner; både regionalt, nasjonalt og internasjonalt.

1.2 Samlinger og samlingsforvaltning

Kapittel 4 gir en oversikt over universitetsmuseenes samlinger og samlingsutvikling og vektlegger behovet

for en samlingspolitikk ved museene. Kapitlet inneholder en gjennomgang av Riksrevisjonens undersøkelse av bevaring og sikring ved fem statlige museer, deriblant tre universitetsmuseer. Deretter følger en gjennomgang og vurdering av universitetsmuseenes arbeid med digitalisering og dokumentasjon.

Grunnlaget for museumsvirksomhet ligger i forvaltningen av samlingene. Samlingene danner utgangspunktet for både formidling og forskning.

Å formidle kunnskap om kulturarv og om biologisk og geologisk mangfold til både publikum og offentlig forvaltning er en sentral del av museenes samfunnsoppdrag. Museene bør derfor legge større vekt på en gjennomarbeidet samlingspolitikk som er forankret i helhetlige planer.

Klimatiske forhold, fysisk tilstand, brannsikring, tyverisikring og bygningers tilstand er en viktig del av den totale samlingsforvaltningen. Riksrevisjonen gjennomførte i 2002–2003 en undersøkelse av bevarings- og magasinforholdene ved blant annet tre av universitetsmuseene. Undersøkelsen avdekket kritikkverdige forhold.

Det er utvalgets oppfatning at samlingsarbeidet bør oppprioriteres og gis høyere status.

En moderne samlingsforvaltning hviler på digitalisert informasjon. Digitaliseringen av universitetsmuseenes samlinger har fått et omfattende løft gjennom innsatsen i Museumsprosjektet (Mus-Pro). Store mengder data er overført fra analog til digital form. Imidlertid har man hittil ikke fått ut full gevinst av denne innsatsen på grunn av mangel på en helhetlig strategi for anvendelse.

Utvalget anbefaler:

- Universitetsmuseene må ha en helhetlig samlingspolitikk som er knyttet til museenes prioriterte områder for formidling og forskning.
- De kritikkverdige bevaringsforholdene som er avdekket av Riksrevisjonen, må bedres gjennom tydeligere styringssignaler, en oppgradering av bygningsmessige forhold, herunder magasiner, og konservering.
- Museene må prioritere utvikling av kapasitet og kompetanse innenfor konservering.

- ABM-utvikling bør gjennom tilrettelegging av museumsfaglige nettverk og samordning av programvareutvikling arbeide for en enhetlig og koordinert samlingsforvaltning.
- Det digitaliserte materialet må tilrettelegges for formidling, forvaltning og forskning.

1.3 Formidling

Kapittel 5 inneholder en gjennomgang og vurdering av universitetsmuseenes besøkstall, formidlingsvirksomhet og målbare formidlingsresultater. Videre inneholder kapitlet en presentasjon og vurdering av hvordan formidlingsarbeidet er organisert og styrt, med vekt på samarbeid, resultatindikatorer og formidlingskompetanse. Kapitlet gjennomgår også sentrale utfordringer for universitetsmuseene i forhold til formidlingens tilgjengelighet og målgrupper.

Universitetsmuseene forvalter sentrale deler av kultur- og naturarven. Museenes legitimitet som samfunnsinstitusjoner hviler på at kunnskap og samlinger aktualiseres og gjøres tilgjengelige for et bredt publikum.

Universitetsmuseene har en særlig viktig oppgave i formidling overfor barn og unge, blant annet gjennom samarbeid med skoleverket. Gjennom god formidling i museene kan kunnskap om egne og andres kulturer, om naturmiljø og naturressurser, bli visualisert og levendegjort. Museene kan spille en viktig rolle i å synliggjøre realfagenes betydning, bedre rekrutteringen til realfagstudier og stimulere til interesse for forskning. Dette kan gjøres gjennom interaktiv formidling, flere undervisningstilbud og tilrettelegging av læringsressurser.

Utvalget foreslår at det avsettes egne prosjektmidler som øremerkes utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag.

En bedre tilgjengeliggjøring av samlingene og kunnskapen knyttet til disse forutsetter en oppgradering av formidlingskapasitet og -kompetanse, og det er behov for mer forskning på formidling.

Utvalget mener at det er særlig to områder hvor formidlingen må bli bedre: basisutstillinger og digital formidling.

Utvalget anbefaler:

Universitetsmuseenes formidling bør styrkes gjennom:

- oppgradering av basisutstillingene
- prioritering av digital og nettbasert formidling

- øremerkede midler til utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag.
- tydeliggjøring og profesjonalisering av egen pedagogisk kompetanse gjennom flere formidlingsstillinger
- aktiv bruk av publikumsundersøkelser
- innføring av gratis entré for alle
- bruk av resultatindikatorer

Universitetsmuseene bør inngå økt samarbeid med:

- vitensentrene, for felles utstillingsprosjekter og utvikling av egen pedagogisk kompetanse
- skolen, om utvikling av pedagogiske tilbud i tråd med skolens læreplaner
- skolelaboratoriene, om utvikling av digitale læringsressurser og en felles nettportal for disse tilbudene
- andre museer, for utvikling av formidling og samlingsforvaltning

1.4 Forskning og utviklingsarbeid

Kapittel 6 inneholder en gjennomgang av universitetsmuseenes forskning og utviklingsarbeid (FoU) og de prinsippene utvalget mener må ligge til grunn for dette arbeidet. Med utgangspunkt i en kartlegging av målbare forskningsresultater fra universitetsmuseene vurderer utvalget hvilke særlige utfordringer museene står overfor med hensyn til strategier og prioriteringer for FoU-arbeidet.

Museene har et særlig ansvar for å produsere kunnskap og innsikt på basis av materielle levninger. Dette er sentralt kildemateriale. Å oppdage, beskrive, tolke og formidle slikt materiale er grunnleggende aktiviteter for å skape forståelse for sammenhenger og mangfold i de natur- og menneskeskapte omgivelsene.

FoU-arbeidet ligger til grunn for den systematiske utviklingen av de vitenskapelige samlingene, for museenes rolle som kunnskapsprodusenter i kulturminne- og naturforvaltningen, og for den allmennrettede forskningsformidlingen. FoU ved museene må stå i vekselvirkning med museenes øvrige funksjoner.

En viktig målestokk for museenes FoU-arbeid må være hvordan det bidrar til å fylle rollen som samfunnsnyttige og samfunnskritiske institusjoner. I en tid med økende krav til forskningens kvalitet og relevans er det en betydelig utfordring for museumssektoren å opprettholde legitimitet som kunnskapsutviklende institusjoner. For universi-

tetsmuseene er det også en særlig utfordring å krysse grensene mellom natur- og kulturhistorien.

En kartlegging av publiseringsvirksomheten viser tydelige innbyrdes forskjeller i forsknings- og publiseringsprofilen ved de kulturhistoriske og de naturhistoriske fagmiljøene ved universitetsmuseene. Kartleggingen peker også i retning av en annen publiseringsprofil enn i fakultetsmiljøene. Sentrale deler av museenes kunnskapsproduksjon publiseres i kanaler som ikke gir uttelling i universitetenes resultatbaserte finansieringsmodell.

Universitetsmuseenes FoU-virksomhet skal utgå fra samfunnets behov for kunnskap. Det bør få konsekvenser for hvordan forskningen ved universitetsmuseene organiseres, styres og vektlegges. Universitetsmuseene må utvikle en tydelig forskningsprofil som er basert på samlings- og forvaltningsrelaterte problemstillinger.

Utvalget anbefaler:

- Universitetsmuseene må styrke forskningsledelsen og utvikle klare prioriteringer og planer for FoU-arbeidet.
- FoU ved universitetsmuseene må konsentreres om kjerneområder ved museenes virksomhet (samlinger, taksonomi, konservering, formidling, kulturminne- og naturforvaltning).
- Universitetsmuseene bør prioritere å bevare den kompetansen som er unik ved det enkelte museum og unngå unødvendig faglig overlapping med andre universitetsmuseer og universitetsmiljøer.

1.5 Kulturminneforvaltning og naturforvaltning

Kapittel 7 inneholder en gjennomgang av universitetsmuseenes rolle og ansvar i kulturminneforvaltningen og naturforvaltningen. Kapitlet beskriver ansvarsfordelingen og den praktiske gjennomføringen av museenes forpliktelser etter kulturminneloven, samt peker på enkelte utfordringer i dette arbeidet.

Universitetsmuseene er tillagt en formell rolle i forvaltningen av automatisk fredede kulturminner. Deres rolle og ansvarsområder er beskrevet i kulturminneloven og i forskrifter til denne loven. Universitetsmuseenes oppgaver på dette området er omfattende og legger premisser for viktige deler av deres virksomhet.

Universitetsmuseene har ingen lovpålagt rolle innenfor naturforvaltningen. Museene har likevel

en sentral rolle som kunnskapsbanker for slik forvaltning. I tillegg påtar de seg oppdrag innenfor kartlegging og forskning som støtter opp under naturforvaltningen.

Museenes utgravningsvirksomhet skal sikre verdifullt kildemateriale som grunnlag for ny kunnskap og komme til uttrykk i museenes formidling. Utvalget ser arbeidet med faglige programmer som viktig, og anbefaler at den regionale kulturminneforvaltningen og de arkeologiske instituttene ved universitetene trekkes med i utviklingen av slike programmer. Det samme gjelder arbeidet med forskningsstrategier og prosjektplaner med stort potensial for FoU. Utvalget mener videre at formidling bør være en vesentlig og integrert del av planene for utgravningsprosjekter.

Utvalget anbefaler:

- Museene bør legge økt vekt på forskningsledelse og høy kvalitet i FoU-virksomheten som basis for utvikling av gode prosjektplaner for forvaltningsgravninger.
- I samarbeid med regional kulturminneforvaltning og universitetsinstituttene bør museene utvikle faglige programmer med bakgrunn i behovene for kunnskapsutvikling og utvikling av adekvate prosjekterings-, utgravnings- og dokumentasjonsmetoder.
- Formidling bør synliggjøres i prosjektplanene og i vurderingene av hva som skal tas vare på fra utgravninger.
- Ved større utgravninger bør museene vurdere hvordan det kan legges til rette for videre forskning på materialet.
- Det bør etableres faglige kompetansenettverk mellom museene og øvrige institusjoner innenfor kulturminneforvaltningen for å få en effektiv utnyttning av spisskompetanse.
- Universitetsmuseene bør ha fokus på å sikre taksonomisk kompetanse og å videreutvikle de naturhistoriske samlingene.
- Universitetsmuseene bør samarbeide om å tilrettelegge informasjon om Norges biologiske mangfold med utgangspunkt i de naturhistoriske samlingene. Informasjonen må være tilrettelagt slik at den støtter standard utvekslingsformater.

1.6 Organisering og økonomi

Kapittel 8 inneholder en gjennomgang av universitetsmuseenes organisering og økonomi, med vekt på intern organisering og ledelse, stillingsstruktur og

inntekts- og utgiftsprofil. Videre inneholder kapitlet en beskrivelse og vurdering av museenes styring og rapportering. Den avsluttende delen av kapitlet analyserer hvilke utfordringer som følger av universitetsmuseenes tilknytning til universitetet.

Universitetsmuseene er organisert som egne enheter ved universitetene, direkte underlagt universitetsstyrene. Mellom museene er det mindre variasjoner i hvordan de er organisert, styrt og finansiert. Et viktig spørsmål som tas opp er universitetsmuseenes tilknytning til universitetene.

Etter utvalgets mening er det viktig at det sikres bred ekstern representasjon i universitetsmuseenes styrer, inkludert eksterne styreledere.

Universitetsmuseene mottar en grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet som kanaliseres via tildelingen til universitetene som enheter. Utvalget mener det bør vurderes om en øremerking av deler av midlene kan være et aktuelt virkemiddel for å fremme viktige deler av museumsvirksomheten som samlingsforvaltning og formidling, med vekt på basisutstillinger, digital formidling og skolerettet virksomhet.

Riksrevisjonen har påpekt betydelige svakheter i styringen av universitetsmuseene, både i form av manglende styringssignaler fra Utdannings- og forskningsdepartementet / Kunnskapsdepartementet, og i form av manglende føringer fra universitetsledelsen til universitetsmuseene. Utvalget slutter seg til denne kritikken.

Universitetsmuseenes plassering og rolle i den norske museumssektoren byr etter utvalgets vurdering på flere sentrale utfordringer. Dagens ansvarsfordeling mellom museene gjør at formidlingen av kulturhistorie med historisk kontinuitet og kulturell bredde blir vanskelig. Videre er universitetsmuseene i liten grad blitt inkludert i Museumsreformen.

Utvalget anbefaler:

- Det bør etableres et tettere og mer forpliktende samarbeid mellom departementer med museumsansvar. Kultur- og kirke departementet bør invitere de berørte departementene til et årlig møte på høyt politisk og administrativt nivå for koordinering og samordning av den statlige museums politikken.
- Universitetsmuseene bør gis tydeligere styringssignaler og bedre rapporteringsverktøy.

- Universitetsmuseene bør ha bred ekstern representasjon, inkludert styreleder.
- Det bør vurderes å innføre en finansieringsmodell som synliggjør samlingsforvaltning og formidling, med vekt på bevaring, basisutstillinger og digital formidling.

Fem av utvalgets medlemmer, Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby, mener at ulempene med en tilknytning til universitetet veier tyngre enn fordelene. Dette tilsier etter disse medlemmenes mening at man bør vurdere en endring av universitetsmuseenes tilknytningsform. Disse medlemmene mener at muligheten for å organisere universitetsmuseene som *randsonvirksomhet* ved universitetene bør vurderes.

Universitetsmuseenes plassering og rolle i den norske museumssektoren byr etter disse medlemmenes vurdering på flere sentrale utfordringer. For det første bidrar dagens ansvarsfordeling mellom museene til at formidlingen av kulturhistorie med historisk kontinuitet og kulturell bredde blir vanskelig. For det andre har universitetsmuseene i stor grad ikke blitt inkludert i Museumsreformen. Disse medlemmene mener at universitetsmuseene også bør inngå i diskusjoner om mulig konsolidering med andre museer. Dette gjelder i første omgang museene i Oslo og Tromsø.

Disse medlemmene anbefaler:

- Universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn dagens. Universitetsmuseenes oppgaver og ansvar som samfunnsinstitusjoner er ikke avhengig av en tilknytning til universitetene. Man bør se på hvorvidt universitetsmuseene kan legges inn under universitetenes randsonaktiviteter.
- Universitetsmuseene bør i større grad inngå i Museumsreformens konsolideringsprosess.

Fire av utvalgets medlemmer, Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck, ser flere fordeler enn ulemper ved museenes organisatoriske tilknytning til universitetene. Disse medlemmene er bekymret for at en eventuell endring av universitetsmuseenes tilknytning til universitetene kan svekke forskningen ved museene og forsinke arbeidet med å finne konstruktive løsninger på de utfordringene som er omtalt i utredningen. Det er viktig å ta raskt fatt i disse utfordringene, til beste for både universitetsmuseene og resten av museumslandskapet.

Disse medlemmene anbefaler:

- Universitetsmuseene spiller en avgjørende rolle i dokumentasjonen av og forskning på natur- og kulturarven. Universitetsmuseene bør fortsette som aktive deltakere i det brede, tverrfaglige kunnskapsnettverket som finnes ved universitetene. Det må være en viktig utfordring for ABM-utvikling å aktivisere disse kunnskapsmiljøene til beste for museer med mindre vitenskapelig virksomhet.
- Behovet for konsolidering synes på det nåværende tidspunkt mindre for de fleste av universitetsmuseene enn tilfellet er for store deler av museumslandskapet for øvrig. Universitetsmuseene bør inngå i nasjonale og regionale nettverk som utvikles i forbindelse med museumsreformen. ABM-utvikling bør tilføres mer midler for å stimulere kunnskapsutvikling og formidling på tvers av faglige og institusjonelle skiller i museumslandskapet.

Utvalgets medlem Smith-Erichsen tar ikke stilling til spørsmålet om universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn i dag.

1.7 Administrative og økonomiske konsekvenser

Kapittel 9 inneholder en generell beskrivelse av administrative og økonomiske konsekvenser av utvalgets anbefalinger. Et flertall av anbefalingene beskriver prioriteringer, strategier og organisatoriske endringer der det er lite hensiktsmessig å utrede konsekvensene i detalj. For anbefalinger med åpenbare økonomiske konsekvenser skisserer kapitlet kostnadsanslag for disse tiltakene.

Kapittel 2

Utvalgets sammensetning, mandat og arbeid

2.1 Oppnevning og mandat

Utdannings- og forskningsdepartementet oppnevnte 15. september 2004 et offentlig utvalg for å utrede universitetsmuseenes rolle i den nasjonale museums politikken. Utvalget har hatt følgende sammensetning:

Bjarne Rogan (leder), professor og dekan, Oslo
Kristian Berg, museumsdirektør, Stockholm
Axel Christophersen, museumsdirektør, Trondheim
Ingvild Gilhus, professor, Bergen
Tonte Hegard, seniorrådgiver, Oslo
Siri Jansen, museumsdirektør, Bergen
Sissel Rønbeck, assisterende direktør, Oslo
Christina Smith-Erichsen, avdelingsdirektør, Oslo
Jens Ulltveit-Moe, konsernsjef, Oslo
Jon Birger Østby, direktør, Oslo

Sekretær for utvalget har vært rådgiver Ole Marius Hylland.

Rådgiver Gunhild Rønningen har vært Kunnskapsdepartementets observatør i utvalget.

Utvalget ble gitt følgende mandat:

«Utvalget skal:

- gi en oversikt over samlingene ved universitetsmuseene
- analysere mål og hovedoppgaver for universitetsmuseene og sammenlikne disse med hvordan tilsvarende mål og hovedoppgaver er ivaretatt i et utvalg andre land

Utvalget skal vurdere og foreslå tiltak i forhold til hvordan universitetsmuseene ivaretar forpliktelser innen

- forvaltningen av samlingene
- samlingsutvikling og strategier for dette
- formidling, herunder digitalisering av samlingene
- forskning knyttet til samlingene

Utvalget skal vurdere, utrede og foreslå tiltak i forhold til

- universitetsmuseenes rolle og organisering i den samlede museumssektoren, blant annet sett i sammenheng med den pågående museumsreformen

- universitetsmuseenes ansvar innenfor kulturminneforvaltning og ivaretagelse av Norges forpliktelser på det naturhistoriske området
- kompetanse og behov for rekruttering på området

Utvalget skal utrede økonomiske og administrative konsekvenser av de forslag som blir fremmet. Minst ett forslag skal ligge innenfor dagens økonomiske ramme.

Utvalget skal avgi innstilling innen 1. november 2005.»

Utvalget ble i brev av 28. april gitt forlenget frist for innstillingen til 31. mars 2006.

I brev av 24. januar 2005 ble utvalget gitt følgende tillegg til mandatet:

«Regjeringen ønsker å styrke innsatsen innenfor realfag og teknologi. Dette forutsetter at flere rekrutteres til disse fagområdene og at det rekrutteres fra et langt bredere lag av ungdomskullene enn i dag. På bakgrunn av dette ber Utdannings- og forskningsdepartementet om at utvalget i forbindelse med drøfting av formidlingsvirksomheten, vurderer tiltak rettet direkte mot allmennheten, særlig mot barn og unge med sikte på å stimulere interessen mot forskning og særlig mot natur- og realfagene.»

2.2 Tolkning av mandatet

Utvalget har lagt til grunn at det meste av virksomheten ved universitetsmuseene er knyttet til universitetet som institusjon. Mandatet er derfor tolket dit hen at også universitetsmuseenes forhold til universitetene kunne vurderes i utredningen, selv om dette ikke er eksplisitt nevnt i mandatet.

2.3 Arbeidet i utvalget

Utvalget har i alt hatt 19 møter. Syv av disse har vært todagersmøter. Møtene har blitt lagt til de ulike universitetsbyene, og de fem universitetsmuseene har blitt besøkt i forbindelse med møtene. Utvalget la også et av møtene til Stavanger i forbindelse med et

besøk ved Arkeologisk museum i Stavanger. Til et av møtene inviterte utvalget representanter fra Sve-
rige og Danmark for å informere om situasjonen for
universitetsmuseene i Norden for øvrig.

Utvalget har foretatt to studiereiser. 3.–8. mars
dro deler av utvalget til England og Nederland, og
2.–8. mai dro en annen del av utvalget til Canada. I
de tre landene har utvalgsmedlemmene besøkt
universitetsmuseer og nasjonale museer og hatt
samtaler med representanter for museumssekto-
ren og relevante organisasjoner.

I forbindelse med møtene i de ulike universi-
tetsbyene har ledelsen ved universitetene blitt
intervjuet om forholdet til og planene for muse-
ene.

Utvalget har fått utført en evaluering av univer-
sitetsmuseenes felles arbeid med å digitalisere
samlingene (Museumsprosjektet) og en kartleg-
ging av universitetenes forsknings- og formidlings-
profil.

Kapittel 3

Universitetsmuseene som samfunnsinstitusjoner

3.1 I samfunnets tjeneste

Universitetsmuseene skal tjene samfunnet og samfunnsutviklingen og må derfor ta utgangspunkt i en analyse av samfunnets utfordringer og se på hvilke områder museene har særlige forutsetninger til å bidra. Utvalget vil særlig peke på tre områder i en slik sammenheng:

- I utviklingen av et demokratisk og bærekraftig samfunn er det viktig at alle har tilgang til kunnskap.
- I utviklingen av et flerkulturelt samfunn er det viktig at hvert enkelt menneske får kunnskap om og forståelse av egen og av andre gruppers bakgrunn og kultur.
- I en tid med stort press på miljø og naturressurser er det en sentral utfordring å utvikle forstå-

else for biologisk og geologisk mangfold og for samspill mellom menneskelig aktivitet og endringer i naturen.

Museenes samlinger fungerer som samfunnsminne eller arkiv for natur og materiell kultur. Dette danner grunnlaget for universitetsmuseenes forskning og formidling.

Museene forvalter viktig kunnskap, og de har høy troverdighet hos publikum. Dette gir et godt utgangspunkt for å utvikle museene som møteplasser der formidling av kritisk kunnskap og opplevelser er tilrettelagt for et bredt og variert publikum. Slik kan museene være et viktig instrument for å fremme sosial utjevning og inkludering i et flerkulturelt samfunn.

Figur 3.1 Inngående studium av laksestørje på Naturhistorisk museum

Foto: Bjørn Djupvik/ABM-utvikling

Gjennom forskning og formidling skal museene bidra til forståelse for sammenhenger i tilværelsen i fortid, samtid og fremtid. Formidlingen må ha brede perspektiv og gi rom for mange og varierte historier. Formidlingen bør invitere til dialog med publikum, skape nysgjerrighet, gi rom for undring og invitere til debatt, og det kan være viktigere å stille gode spørsmål enn å presentere ferdige svar.

Universitetsmuseene deler samfunnsansvaret med de øvrige museene. De har et ansvar i kraft av betydelige samlinger, forvaltningsoppgaver, forskningspotensial og spesialkompetanse, og universitetsmuseene har et spesielt ansvar for å ivareta kunnskap på områder som de langt på vei er alene om. Dette gjelder særlig arkeologiske undersøkelser, taksonomi og visse typer konservering.

Samlet har universitetsmuseene i Norge samlinger og oppgaver som i andre land dekkes av nasjonalmuseer. De forvalter det aller meste av de naturhistoriske samlingene, det meste av det kulturhistoriske materialet fra før reformasjonen, det meste av det etnografiske materialet og en mindre del nyere kulturhistorisk materiale. Målt i antall objekter forvalter de i underkant av 50 % av de kulturhistoriske og rundt 95 % av de naturhistoriske samlingene i Norge.

3.2 Universitetsmuseenes virksomhet

International Council of Museums (ICOM) fremhever samfunnsperspektivet i sin definisjon av hva et museum er:

«Et museum er en permanent institusjon, ikke basert på profitt, som skal tjene samfunnet og dets utvikling og være åpent for publikum; som samler inn, bevarer/konserverer, forsker i, formidler og stiller ut materielle vitnesbyrd om mennesker og deres omgivelser i studie-, utdannings- og underholdningsøyemed.»¹

I forlengelsen av denne samfunnsorienterte definisjonen kan det pekes på to særlige kjennetegn ved museene: det utadrettede kunnskapsarbeidet, eller *formidlingen*, og forskningens og formidlingens forankring i det *materielle*. Det som fremfor alt skiller museene fra andre kunnskapsinstitusjoner, er nettopp deres materielle baserte formidling av kunnskap, en formidling som kan ta alle medier og sanser i bruk. Uten tilknytning til formidlingsvirksomheten blir samlingene passive magasiner for en stadig økende materialmengde.

¹ www.icom-norway.org/definisjon.html

Samlingsforvaltningen og formidlingen er to sider ved museenes virksomhet som forutsetter hverandre, og begge er tuftet på kunnskap. Dette innebærer at museene har et viktig ansvar for forskning og utvikling (FoU) knyttet til sine virksomhetsområder. Med FoU menes her den type arbeid som leder til ny kunnskap, nye innsikter, nye metoder eller ny teknologi. I norsk forskningspolitikk legges definisjonen fra OECD-landenes *Frascati Manual*² til grunn: «FoU er en kreativ virksomhet som utføres systematisk for å oppnå økt kunnskap – herunder kunnskap om mennesket, kultur og samfunn – og omfatter også bruken av denne kunnskapen til å finne anvendelser.»³

Det er viktig at museene har et åpent blikk for samfunnsendringer, og at de med bakgrunn i de vitenskapelige samlingene kan levere kunnskap om natur- og kulturmiljøet. Slik kunnskap er avgjørende for en god forvaltning av natur- og kultursursene.

3.3 Universitetsmuseenes historie

Universitetsmuseenes tilhørighet til universitetene har bidratt til å forme deres utvikling, identitet og posisjon i det norske museumslandskapet. Disse museene har samtidig vært utgangspunkt for etableringen av de første og sentrale akademiske miljøene i Norge.

Det Trondhiemske Selskab (1760, fra 1767 Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab) og Selskabet for Norges Vel (1809) etablerte samlinger som skulle utgjøre grunnstammen for de kommende universitetsmuseene i Oslo og Trondheim. Begge selskapene var også involvert i arbeidet for å opprette et eget universitet i Norge.

Vitenskapsmuseets stiftelse regnes vanligvis til 1760. I 1787 skjedde den første offentlige fremvisningen av selskapets samlinger. Kulturhistorisk museum regner 1811 som sitt stiftelsesår. Naturhistorisk museums opphav regnes til 1812, da Fredrik 6. ga Tøyen gård i gave til det nye universitetet. Den botaniske hagen ble åpnet i 1814. Bergen Museum ble etablert i 1825 og Tromsø Museum i 1872. I Bergen, Trondheim og Tromsø ble de vitenskapelige museene etablert før universitetene. Det gjorde at museene også kunne fun-

² Manualen brukes som utgangspunkt for OECD-landenes FoU-statistikk. Se også St.meld. 20 (2004–05) *Vilje til forskning*, s. 146ff. Jf. kap. 6.1 for en nærmere diskusjon av FoU-begrepet.

³ Utdrag fra *Frascati Manual* i norsk oversettelse, s. 7 (NIFU 2002).

gere som faglig fundament ved opprettelsen av Norges andre, tredje og fjerde universitet.

Det finnes flere interessante fellestrekk i universitetsmuseenes respektive historier. De har alle oppstått fra individuelt og privat initiativ og blitt drevet frem av enkeltpersoner med særlig interesse for vitenskap og kunnskapsformidling. Intensjonen med opprettelsen av museene har vært vitenskapelig. I opprettelsen av antikvitetskommissjonen til Selskabet for Norges Vel er det samtidig ganske tydelig at den vitenskapelige funksjonen som de nyopprettede samlingene skulle ha, også må sees i lys av en patriotisk og nasjonsbyggende intensjon.

I 1905 ble *Lov om Fredning og Bevaring av Fortidslevninger* vedtatt, og året etter ble ansvaret for arkeologiske kulturminner lagt til museene i Kristiania, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø. Denne geografiske ansvarsfordelingen ligger fortsatt til grunn for arkeologiske undersøkelser og oppbevaring av gjenstandene herfra.

En mer utdypende historikk over de fem museene finnes i vedlegg 4.

3.4 Museumslandskapet i Norge

Ansvaret for museene er fordelt mellom mange departementer. Et flertall av museene er underlagt Kultur- og kirke departementet. Flere etatsmuseer, som Norsk Oljemuseum, Norsk veimuseum og Forsvarsmuseet, er underlagt sine respektive fagdepartementer. Universitetsmuseene i Norge, som samlet sett har en posisjon som kan sammenlignes med andre lands nasjonalmuseer, er underlagt Kunnskapsdepartementet.

Strukturen i museumslandskapet representerer en utfordring for utviklingen av en nasjonal museumspolitik og en koordinert museumssektor. Det har vært relativt lite overordnet samarbeid mellom Kultur- og kirke departementet og Utdannings- og forskningsdepartementet/ Kunnskapsdepartementet i museumsspørsmål.⁴ Universitetsmuseene har hatt relativt lite samarbeid med de øvrige museene, selv om det finnes enkelte eksempler på prosjektbasert samarbeid.

ABM-utvikling

ABM-utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum, er underlagt Kultur- og kirke departe-

mentet. ABM-utvikling har som hovedoppgave å drive aktivt og strategisk utviklingsarbeid for å samordne, effektivisere og styrke arkiv-, bibliotek- og museumsfeltet.

ABM-utvikling skal arbeide på tvers av departementale og administrative grenser. ABM-utvikling er rådgiver for staten i museumsfaglige spørsmål og kan ha direkte kontakt med ulike fagdepartement og fagetater, men så langt har det vært lite kontakt mellom Kunnskapsdepartementet og ABM-utvikling i museumssaker.

ABM-utvikling forvalter prosjektmidler til abm-sektoren. Universitetsmuseene kan også søke på disse midlene og har ved flere anledninger blitt innvilget prosjektstøtte. ABM-utvikling skal også kunne forvalte prosjektmidler fra andre departementer, for eksempel fra Kunnskapsdepartementet, for spesielle stimulerings tiltak.

Universitets- og høyskolerådets museumsutvalg

Universitets- og høyskolerådet (UHR) er et faglig samarbeidsorgan for universitets- og høyskolesektoren i Norge, og et av UHRs sju sektorovergripende utvalg er Museumsutvalget, UHR-M (tidligere Nasjonalt utvalg for universitetsmuseene, NUUM). UHR-M er et rådgivende og koordinerende utvalg for UHR i saker som gjelder universitetsmuseene. UHR-M har en viktig rolle i utviklingen av samarbeid og samordning mellom universitetsmuseene.

3.4.1 Museumsreformen

Museumslandskapet i Norge formes i økende grad av den pågående Museumsreformen. Grunnprinsippene for Museumsreformen ble skissert i St.meld. nr. 22 (1999–2000) *Kjelder til kunnskap og oppleveling*, og er videreført i St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*. Reformen ble igangsatt i 2002 og er planlagt fullført i 2007/08.

Målet for reformen er å videreutvikle museumssektoren som ressurs for kunnskap og opplevelse i et bredt samfunns perspektiv. Museumsreformen skal, ved omstrukturering og økonomisk stimulans, sikre regionalt bærekraftige institusjoner. For å legge til rette for bedre samordning og faglig samarbeid mellom museene skal alle museer som mottar statlige driftstilskudd, inngå i nasjonale nettverk.

Museumsreformen er en kvalitetsreform for museene som består av to elementer: *konsolidering* og *nettverk*. Konsolideringen går ut på slå sammen museer for slik å skape større og sterkere faglige, økonomiske og administrative enheter som bedre

⁴ I St.meld. nr. 22 (1999–2000) *Kjelder til kunnskap og oppleveling* ble det varslet at Kulturdepartementet skulle ta initiativ til jevnlig møter mellom departementene med museumsansvar. Dette er ikke blitt fulgt opp.

kan møte museenes mange utfordringer. Nettverkene består av et formalisert og faglig samarbeid mellom konsoliderte enheter med felles arbeidsområder. I hvert av de faglige nettverkene pekes ett av museene ut som koordinator. Per november 2005 er 13 slike nettverk etablert.⁵

Reformprosessene blir stimulert økonomisk ved tildeling av økte driftsmidler over statsbudsjettet. I statsbudsjettet for 2006 er det rundt 100 museer i Kultur- og kirkedepartementets budsjett. Dette er en kraftig reduksjon i forhold til den tidligere tilskuddsordningen, der omtrent 350 museer indirekte mottok statlige driftsmidler via rammeoverføringer til fylkeskommunene.

Universitetsmuseene er hittil i liten grad blitt berørt av Museumsreformen, og ingen av dem har vært involvert i prosesser som innebærer konsolidering. Naturhistorisk museum er medlem i to av nettverkene: Bergverksnettverket og Kulturlandskapsnettverket. Et nettverk for museer med virksomhet innenfor naturhistorie er under etablering, og Naturhistorisk museum er tiltenkt en rolle som koordinator.

ABM-utvikling er den operative aktøren på statlig side som skal følge opp gjennomføringen av Museumsreformen. ABM-utvikling skal bidra til et tettere og bedre samarbeid mellom universitetsmuseer og andre museer, for å fremme en bedre integrert museumssektor.

3.5 Universitetsmuseenes utfordringer

Universitetsmuseene er viktige i det norske museumslandskapet og har sentrale utfordringer på sine hovedområder. De forvalter store og ressurskrevende samlinger, og de konkurrerer med stadig flere aktører om allmennhetens oppmerksomhet og folks fritid.

Samtidig er de en del av en universitetssektor i kraftig endring. I løpet av noen få tiår har universitetene beveget seg fra å være eliteinstitusjoner til å bli masseinstitusjoner, med en flerdobling av studenttallet. Universitetene ble i denne perioden omfattende og grunnleggende forandret, også med hensyn til hvilken rolle de skulle spille i samfunnet. Kravene til samfunnsrelevans og synlighet, til kvalitet i utdanning og forskning, til styring og målbare resultater, har endret seg betydelig.

⁵ Det omfatter de følgende nettverkene: Arbeiderkultur, Bergverksnettverket, Byggnettverket, Håndverksnettverket, Kulturlandskap, Kvinnehistorie, Luftfartshistorie, Magasin og bevaring, Medisinsk historie, Musikk og musikkinstrumenter, Samtidsnettverket, Skognettverket samt Teknologi- og industrihistorie.

Denne utviklingen er ytterligere forsterket med tilpasningen til Bologna-prosessen⁶ og innføringen av Kvalitetsreformen (Studiereformen) fra 2003.

Universitetsmuseene har i mindre grad vært trukket inn i denne utviklingen fra eliteuniversitet til masseuniversitet. I tillegg har avstanden mellom universitetsfagene og museene i mange tilfeller økt. Museene har fastholdt et viktig og nødvendig fokus på den materielle kulturen, mens de kulturhistoriske universitetsfagene, blant annet som en konsekvens av påvirkningen fra samfunnsfagene, har tendert mot en sterkere teoretisering og en nedtoning av verdien av gjenstandsbasert kunnskap.

De store reformene i hele utdanningssektoren har krevd stor oppmerksomhet fra departementets og universitetsledelsens side, og dette kan i noen grad forklare den svake styringsdialogen i forhold til universitetsmuseene. Dagens utfordringer innebærer klare endringsbehov også ved universitetsmuseene og dermed økende krav til oppmerksomhet og styring.

Med dagens ansvarsdeling mellom museene er det flere faglige områder som er preget av institusjonelle skiller. Det gjelder den materielle kulturhistorien, der universitetsmuseene, sammen med Arkeologisk museum i Stavanger, har ansvar for det førreformatoriske materialet. Arbeidet med den materielle kulturhistorien fra 1537 og frem til i dag er i stor grad konsentrert ved de øvrige kulturhistoriske museene. Dette gjelder også universitetsmuseenes omfattende naturhistoriske ansvar. Det er bare unntaksvis at det formidles naturvitenskapelig kunnskap ved de øvrige museene. Dessuten ligger det et lite utnyttet potensial i universitetsmuseenes etnografiske samlinger som kunne vært sett i sammenheng både med museer for norsk kulturhistorie og med de museer som driver forsknings- og formidlingsvirksomhet innenfor det flerkulturelle området.

Universitetsmuseene bør være viktige aktører i det nasjonale museumsnettverket, men så langt har både universitetsmuseene og etatsmuseene stått utenfor konsolideringsprosessen.

Det er viktig å se universitetsmuseenes virksomhet som en del av den samlede museumsvirksomheten i landet. I et samfunnsperspektiv er det viktig å ha museer som kan arbeide med brede perspektiv både i forhold til tidsakser og faglige skillelinjer, og utvalget mener at universitetsmuseene bør trekkes sterkere inn i Museumsreformen.

⁶ Bologna-prosessen betegner en pågående felleseuropeisk koordinering av høyere utdanning (harmonisering av blant annet gradsstruktur og karaktersystemer).

Det er viktig for universitetsmuseenes legitimitet at de både oppfattes og oppfatter seg selv som viktige for samfunnet. En institusjon som er i dialog med det samfunnet den er en del av, er også en institusjon som utvikler seg. Museene er avhengige av en slik utvikling for å ha relevans som sentrale kunnskapsinstitusjoner med demokratisk tilgang til den kunnskapen de forvalter.

Universitetsmuseene er blant landets eldste og største museer og bør kunne være institusjoner å lære av, også for andre museer. Universitetsmuseene bør være viktige, synlige og gode museer. Dette innebærer etter utvalgets mening

- å ligge i front med hensyn til samlingsforvaltningen
- å drive profesjonell og allmennrettet kunnskapsformidling

- å bidra aktivt til forskning og utviklingsarbeid med utgangspunkt i ansvaret innenfor kulturminne- og naturforvaltning, samlingsforvaltning og formidling

Universitetsmuseene må delta i både regionalt, nasjonalt og internasjonalt samarbeid:

- Regionalt bør universitetsmuseene styrke samarbeidet med andre museer.
- Nasjonalt bør universitetsmuseene knyttes til faglige nettverk og integreres i en nasjonal museumspolitik.
- Internasjonalt bør universitetsmuseene inngå i museumsfaglige kunnskapsnettverk som krysser landegrensene.

Kapittel 4

Samlinger og samlingsforvaltning

Grunnlaget for museumsvirksomhet ligger i forvaltningen av samlingene. Disse danner utgangspunktet for både formidling og forskning. Kunnskapen som formidles og utvikles i et museum, har en materiell basis. Det gjør at museenes samlinger må utvikles, ivaretas, dokumenteres og tilgjengeliggjøres på best mulig måte.

Riksrevisjonen gjennomførte i 2002–2003 en undersøkelse av bevarings- og magasinforholdene ved fem statlige museer – tre av dem er universitetsmuseer.¹ Undersøkelsen avdekket gjennomgående kritikkverdige forhold, og forholdene var dårligst ved universitetsmuseene.

4.1 Samlingsforvaltning og samlingspolitikk

Samlingsforvaltning er de prosedyrene museet følger, og det arbeidet det utfører for å sikre dokumentasjon, bevaring og tilgjengelighet. Dette inkluderer blant annet planer for utvikling av samlingene, rutiner for utlån og innlån, konservering, planer for eventuell avhending av materiale og rutiner ved aksejjon.

En strategisk samlingspolitikk er viktig for å kunne fremme en samlingsforvaltning² som står i forhold til universitetsmuseenes mål og oppgaver. En godt definert samlingspolitikk fungerer som et museumsfaglig verktøy og som et styringsdokument for museumsledelsen. ICOMs museumsetiske retningslinjer understreker viktigheten av en etablert samlingspolitikk slik:

«Hvert museumsstyre skal vedta en skriftlig innsamlingsplan som bør offentliggjøres. Planen skal inneholde forhold som angår bevaring og bruk av museets eksisterende offentlige samling. Den skal klart formulere foreslåtte innsamlingsområder og inkludere retningslinjer for permanent bevaring av samlingene. Planen bør inkludere instruks angående klausu-

lerte anskaffelser, så vel som en begrensning på mottak av materiale som ikke kan bli tilfredsstillende katalogisert, konservert, oppbevart eller formidlet. Innsamlingsplanen bør revideres minst hvert femte år. Alle anskaffelser bør være i samsvar med innsamlingsplanen og valgt ut med tanke på varig oppbevaring og ikke for fremtidig avhending.»³

De etiske retningslinjene for norske universitetsmuseer⁴ har også retningslinjer for samlingspolitikk som er basert på disse anbefalingene fra ICOM.

I likhet med mange av landets øvrige museer har heller ikke universitetsmuseene så langt utviklet egne strategiske dokumenter for den helhetlige samlingsutviklingen og -forvaltningen ved museet, eller det som i den engelskspråklige museumsverdenen heter *collections policy*, som beskriver museets prioriteringer, praksis og rutiner innenfor utvikling og forvaltning av samlingene.⁵

Det finnes enkelte unntak for delsamlinger, og blant disse er Vitenskapsmuseets *Innsamlingsstrategi for Vitenskapsmuseets biologiske samlinger* fra mai 2005. Dette er en gjennomgang av eksisterende samlinger og en anbefalt prioritering for videre innsamlinger innenfor botanikk og zoologi.⁶ Ved andre universitetsmuseer omtales flere samlinger og samlingsutvikling i de generelle plan- og måldokumentene. I tillegg finnes samlingsplaner som er under utvikling.⁷

En samlingsplan bør inneholde en oversikt over samlingene, en vurdering av samlingenes

¹ Riksrevisjonens Dokument 3:9 (2003), <http://www.riksrevisjonen.no/PDF/34162539.pdf> [lesedato 260905]

² Begrepet *samlingsforvaltning* er en tillempet norsk oversettelse av begrepet *collections management*. *Collection stewardship* brukes i en lignende betydning.

³ I norsk oversettelse, publisert av ABM-utvikling: http://www.abm-utvikling.no/publisert/fulltekst/icom/ICOM_Museum.pdf [lesedato 280905]

⁴ Vedtatt i 2000 av NUUM, Nasjonalt utvalg for universitetsmuseene.

⁵ Se for eksempel Manchester Museums *Policy on Acquisitions and Disposals* (<http://museum.man.ac.uk/information/pdfs/A&DPolicy.pdf>), Royal British Columbia Museums *Collection Policy* (<http://www.royalbcmuseum.bc.ca/corporateservices/collectionpolicy-3b.pdf>) eller National Maritime Museums *Collection Development Policy* (http://www.nmm.ac.uk/upload/amaxus_pdf/amaxus_.pdf).

⁶ <http://www.ntnu.no/vmuseet/botavd/BotNotat05-3.pdf> [lesedato 260905]

⁷ Kulturhistorisk Museum har per mars 2006 en plan for innsamlingspolitikken ved museet under ferdigstilling.

Figur 4.1 Universitetsmuseenes samlinger inneholder mange typer materiale, med ulike konserveringsbehov

Foto: Ann Christine Eek/Kulturhistorisk museum

styrker og svakheter, prioriteringer for museets samlingsvirksomhet samt retningslinjer for innsamling, avhending, innlån og utlån.⁸ En samlingsplan skal fastlegge en politikk som er integrert i formidlings- og kunnskapsstrategien ved museet. Det vil si at ingen objekter skal erverves av museet med mindre de bidrar til å oppfylle museets mål.

4.2 Bevaring og sikring

Å innlemme objekter i museenes samlinger medfører et langsiktig ansvar for konservering, sikring av dokumentasjon og tilgjengeliggjøring av materialet.

4.2.1 Riksrevisjonens undersøkelse av bevaring og sikring

Riksrevisjonen gjennomførte høsten 2002 og våren 2003 en undersøkelse av bevarings- og sikringsarbeidet ved fem statlige museer: Arkeologisk museum i Stavanger, Nasjonalgalleriet, Bergen Museum, Naturhistorisk museum og Kulturhistorisk museum. Rapporten inneholder en kartlegging av oppbevaringsforhold og samlingenes tilstand i museenes utstillingslokaler og magasiner og en analyse av hvordan hensynet til museenes

samlinger er ivaretatt i de ulike leddene i styringskjeden fra departement til museum.

Undersøkelsen avdekker store mangler på begge disse feltene. Ved alle de fem undersøkte museene oppbevares deler av samlingene under kritikkverdige forhold. Dette gjelder både klimaforhold, samlingenes tilstand, brann-, vann- og tyverisikring samt generelt vedlikehold. Forholdene er mest kritiske ved de tre universitetsmuseene. Riksrevisjonen skriver følgende i oppsummeringen:

«Undersøkelsen viser at oppbevaringsforhold og sikringstiltak er gjennomgående bedre ved Nasjonalgalleriet og Arkeologisk museum i Stavanger enn ved universitetsmuseene. Ved Bergen Museum og de naturhistoriske museene ved Universitetet i Oslo må forholdene anses som lite tilfredsstillende. Ved de kulturhistoriske museene ved Universitetet i Oslo er det også avdekket mangler knyttet til oppbevaring og sikring.»⁹

Om museumsbygningene uttaler Riksrevisjonen at flere av bygningene som samlingene oppbevares i, er verneverdige, og at det dermed er begrensninger i mulighetene for nødvendige ombygginger for å bedre bevaringsmiljøet.

Riksrevisjonen skriver videre at samlingene ved universitetsmuseene er utsatt for biologisk

⁸ Se for eksempel *The AAM Guide to Collections Planning*, s. 16ff.

⁹ Riksrevisjonen (2002–2003), s. 2.

nedbryting. Undersøkelsen avdekket eksempler på angrep fra mugg, insekter og skadedyr.

Riksrevisjonens undersøkelse tar for seg tre av de fem universitetsmuseene. Det er fra utvalgets side ikke foretatt spesifikke undersøkelser av de to museene som ikke omfattes av undersøkelsen, Vitenskapsmuseet og Tromsø museum. Det er imidlertid liten grunn til å anta at forholdene ved disse to museene er vesentlig bedre. Dokumentasjon fra igangsatte magasinprosjekter ved disse museene peker på kritikkverdige forhold.

Rapporten fra Riksrevisjonen ble behandlet i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité. Komiteens flertall skrev i Innst.S. nr. 102 (2003–2004) at de så et behov for en enhetlig plan for museene og deres samlinger.¹⁰ Et annet flertall uttalte at den nåværende finansieringsordningen innebar åpenbare interessekonflikter mellom institusjonenes undervisnings- og forskningsforpliktelser på den ene siden og museumsforpliktelsene på den andre.

4.2.2 Universitetsmuseenes REVITA- og magasinprosjekter

Undersøkelsen fra Riksrevisjonen har bidratt til at samlingsforvaltningen ved de statlige museene har fått økt politisk oppmerksomhet. Undersøkelsen har blant annet vært medvirkende til at UFD for årene 2002 til 2005 har gitt ekstraordinære tilskudd til universitetsmuseene, øremerket for bruk til bevaring og sikring av samlingene. Alle universitetsmuseene har også igangsatt prosjekter for oppgradering av samlings- og magasinforhold, delvis på bakgrunn av Riksrevisjonens undersøkelse.

I 2004 skisserte Vitenskapsmuseet Revita-prosjektet¹¹, en tiårig plan for «sikring, bevaring og tilgjengeliggjøring av de vitenskapelige samlingene». Planen beskriver tiltak for mange av museets delsamlinger, og prosjektet har en samlet kostnadsramme på drøye 154 millioner kroner.

Kulturhistorisk museum vedtok i 2001 å igangsette et Revita-prosjekt for å skaffe bedre oversikt over samlingene og for å bedre kvaliteten på dokumentasjon og bevaring av gjenstandene. En handlingsplan ble lagt frem i 2003 og skisserer et sjuårig prosjekt med en total kostnadsramme på 80 millioner kroner. Prosjektet består blant annet av en

gjennomgang av magasiner for rekonservering og ompakking og av utvikling av databaseløsninger.

I 2002–2005 gjennomførte Tromsø Museum en oppgradering av bevarings- og sikringsforholdene i magasinene. Museet har gjennomført tiltak for brann- og tyverisikring og innredet nye kompaktmagasiner. Magasinkapasiteten ble også noe utvidet.

I 2003–2005 iverksatte Bergen Museum flere tiltak for å bedre magasin- og oppbevaringsforholdene for samlingene. Det er blant annet sørget for nytt elektrisk anlegg, ny magasininnredning og en omorganisering av samlingsmaterialet.

Naturhistorisk Museum iverksatte våren 2003 en restansekartlegging for å avdekke hvilke etterlep som fantes ved museet i forhold til konservering og dokumentasjon. Kartleggingen viste, i likhet med Riksrevisjonens undersøkelse, at etterslepene var betydelige innenfor begge feltene, og at store deler av samlingene ble oppbevart under kritikkverdige magasinforhold. Restansekartleggingen har blitt fulgt opp av en tiltaksplan for samlingsbevaring med tidsramme fra 2004 til 2012. Denne har anslått de totale kostnadene til 99 millioner kroner.

På bakgrunn av Riksrevisjonens rapport satte Universitetet i Oslo høsten 2003 i gang et arbeid med et byggeprogram for å si noe om hvilke behov universitetets to museer hadde for nye samlingsbygg. I februar 2005 presenterte en styringsgruppe for dette arbeidet to utredninger som beskriver tekniske spesifikasjoner og funksjonelle krav til to nye samlings-/magasinbygg for henholdsvis Naturhistorisk museum og Kulturhistorisk museum. Disse byggene er hittil ikke blitt prioritert i UiOs budsjettforslag, men midlertidige leieprosjekter er under vurdering.

4.2.3 Indikatorer for bevaring og sikring

Som et ledd i oppfølgingen av Riksrevisjonens rapport nedsatte UFD høsten 2004 en arbeidsgruppe for å vurdere mulige mål- og resultatindikatorer for universitetsmuseene. Gruppen leverte en rapport i mai 2005. Et av gruppens forslag er å ta i bruk et skjema for tilstandsregistrering som opprinnelig er utviklet av ABM-utvikling. Dette skjemaet kan danne grunnlaget både for en oversikt over tilstanden til de enkelte samlingene og for fastsetting av et sett indikatorer som beskriver mål og resultater for arbeidet med bevaring og sikring. I tildelingsbrevet til universitetene for 2006 er det lagt inn enkelte indikatorer fra arbeidsgruppens rapport.

¹⁰ Innst.S. nr. 102 (2003–2004), <http://www.stortinget.no/inns/2003/inns-200304-102.html> [lesedato 270106].

¹¹ Begrepet *Revita* ble introdusert i NOU 1996:7 *Museum - Mangfold, minne, møtestad* og brukes om prosjekter som har til hensikt å revitalisere samlingene gjennom oppgradering av samlingenes bevarings-, sikrings- og dokumentasjonsforhold.

4.2.4 Konserveringskompetanse

For å kunne arbeide godt og systematisk med å bevare samlingene må universitetsmuseene ha en stab med bred og oppdatert konserveringskompetanse.

Konserveringsarbeid for forskjellige typer natur- og kulturhistorisk materiale er i stadig endring. Nye metoder og teknikker og nye materialer til bruk i konservering utvikles jevnlig. Eldre materiale må også nykonserveres med jevne mellomrom. Det forutsetter en kontinuerlig kompetanseutvikling hos personalet.

Utdanningssituasjonen innenfor konserveringsfaget er blitt betydelig bedret, blant annet gjennom det norske utdanningstilbudet.¹² Nå utdannes konservatorer innenfor kulturhistorisk materiale og maleri i Norge, og mulighetene for å ta etter- og videreutdanningstilbud er gode. I Norden er studietilbudet bredere, og et nordisk samarbeid vil være viktig for å dekke flere felt innenfor konservatorutdanningen.

Flere av universitetsmuseene har lenge hatt et konserveringspersonale med stor realkompetanse etter mange års arbeid. Samtidig har det vært få nytilsatte med formell og ikke minst ny kompetanse. Kapasiteten er for liten. Man bør kunne differensiere kompetansekravet til stillinger innenfor konservering. Det bør opprettes stillinger som kan tillegges oppgaver innenfor bevaring og magasinforvaltning under ledelse av erfarne, fagutdannede konservatorer.

¹² Det humanistiske fakultet ved UiO tar opp tolv MA-studenter i konservering hvert andre år, seks på maleri og seks på kulturhistorisk materiale. Dette er fakultetets dyreste studium og subsidieres sterkt av fakultetet i forhold til studiepoengsuttellingen fra departementet.

Figur 4.2 Ulike materialtyper representerer ulike utfordringer for forsvarlig bevaring og sikring av samlingene. Bildet er fra et spritmagasin ved Naturhistorisk museum

Foto: Naturhistorisk museum

4.3 Universitetsmuseenes samlinger

Å skape oversikt over samlingene er en sentral del av museumsvirksomheten, samtidig som det å beholde oversikten er blitt en stadig større utfordring.

Tabell 4.1 Universitetsmuseenes samlinger

	Kulturhistoriske objekter	Naturhistoriske objekter	Kunsthistoriske objekter	Fotografier
Vitenskapsmuseet	550 000	1 394 500	-	150 000
Kulturhistorisk museum	1 606 874	-	4 500	388 501
Naturhistorisk museum	-	7 301 617	-	-
Bergen Museum	120 925	2 046 744	3 300	191 258
Tromsø Museum	676 930	441 410	-	326 491
Sum	2 426 129	11 184 271	7 800	1 056 250

Oversiktene over samlinger og årlig tilvekst har både vært et verktøy for å holde orden i eget hus og dokumentert samlingenes innhold for verden for øvrig. Det har vært vanlig for universitetsmuseene å trykke detaljerte samlings- og tilvekstkataloger som separate publikasjoner. Dette gjøres fortsatt ved noen av museene, selv om man nå i større grad har gått over til å gi mer summarisk informasjon om tilvekster til samlingene i årsmeldinger, årbøker og lignende. Informasjonen om tilvekster bør finnes i digital form og være tilgjengelig for eksterne brukere, på en måte som åpner for sambruk og flerbruk av grunndata om samlingene.

Tabell 4.1 gir en oversikt over størrelsen på universitetsmuseenes samlinger per 2005, fordelt på museumsstatistikens kategorier.¹³

Bak tallene ligger en stor variasjon i typer av objekter og tellemåter. Et nummer kan hen vise til alt fra et fragment til et vikingskip, fra et enkeltobjekt til en insektsamling. Statistikken må derfor sees i sammenheng med mer detaljert informasjon for å si noe mer presist om samlingenes omfang.

4.3.1 Universitetsmuseenes samlingsprofil

Alle universitetsmuseene, med unntak av Kulturhistorisk museum, har naturhistoriske samlinger innenfor feltene zoologi, botanikk og geologi. Det er noe varierende aktivitet innenfor de ulike fagområdene. I tillegg til disse grunnleggende fagområdene finnes det enkelte spesialsamlinger som skiller de enkelte institusjonene.

Innenfor kulturhistorie har så vel Kulturhistorisk museum som de tre kultur- og naturhistoriske museene arkeologiske samlinger og fotosamlinger. Universitetsmuseene har også samlinger innenfor etnografi, numismatikk, kirkekunst og nyere kulturhistorie, jf. vedlegg 1.

4.3.2 Tilvekst og samlingsutvikling

Tilveksten til universitetsmuseenes samlinger er av ulik karakter og ulikt omfang for de kultur- og naturhistoriske samlingene. Naturhistorisk museum har for eksempel i en intern magasinutredning i 2004 tatt utgangspunkt i at samlingene øker med gjennomsnittlig 1,5 % per år målt i antall objekter.

For de kulturhistoriske samlingene er det materiale fra eksterne prosjekter, særlig forvaltningsutgravninger, som dominerer tilveksten og

dermed styrer utviklingen av de arkeologiske samlingene. Det gjelder både museenes egne utgravninger og materiale som museene overtar fra utgravningene som NIKU foretar innenfor sitt ansvarsområde. For andre kulturhistoriske samlinger er det liten eller ingen tilvekst.

Universitetsmuseenes kulturhistoriske samlinger har tidligere hatt tilvekst av etterreformatorisk materiale. Tilveksten av slikt materiale har vært svært liten de siste 50 årene. Dels skyldes dette den faglige utviklingen ved museene, som blant annet har ført til en deponering av materiale ved andre museer, og dels skyldes det en sterkere konsentrasjon om oppgavene innenfor arkeologi, der det er betydelig ekstern finansiering. Etterreformatorisk kulturhistorie har dermed i stor grad blitt et område for de øvrige kulturhistoriske museene. Det bidrar til et kunstig og uheldig faglig skille mellom de museene om konsentrerer seg om henholdsvis det førreformatoriske og det etterreformatoriske materialet.

For de naturhistoriske samlingene er bildet noe annerledes. I tillegg til museenes egne innsamlinger kommer en relativt stor del av tilveksten fra private, fra instituttsektoren og fra universitetsinstitutter. Flere av museene overtar jevnlig materiale fra eksterne forskningsprosjekter eller -institusjoner, som Skogforsk, Planteforsk, Havforskningsinstituttet, NINA, NGU og Norsk Polarinstitutt.

Store deler av tilveksten til universitetsmuseene er med andre ord påvirket av eksterne forhold. Forvaltningen av samlingene binder store ressurser, noe som gjør det særlig viktig å knytte samlingsutviklingen til etablerte faglige planer og prioriteringer.

4.4 Digitalisering og dokumentasjon

Digitalisering er et nødvendig verktøy for en effektiv samlingsforvaltning. Digitaliseringsbegrepet har to ulike betydninger. En smal forståelse av begrepet vil si å gjøre eksisterende informasjon digital, gjennom skanning eller innskriving av fotografisk eller skriftlig informasjon. En bredere forståelse av begrepet vil si at digitale verktøy tas i bruk for de ulike delene av museumsvirksomheten: samlingshåndteringen, formidlingen og forskningen. I begge disse forståelsene er digitalisering en sentral del av samlingsforvaltningen ved et moderne museum. Digitalisering er dessuten avgjørende for å kunne utvikle gode nettverk og dele kunnskap med andre museer og miljøer.

¹³ Tallene er basert på universitetsmuseenes rapportering til museumsstatistikken/ABM-utvikling.

4.4.1 Evaluering av universitetsmuseenes digitalisering

NIFU STEP har på oppdrag fra utvalget gjennomført en evaluering av universitetsmuseenes digitalisering. Rapporten gjennomgår digitaliseringstiltakene som er foretatt i forhold til universitetsmuseenes samlinger, med særlig vekt på Museumsprosjektet (MusPro).

Museumsprosjektet er et omfattende tiltak for digitalisering av universitetsmuseenes samlinger. MusPro ble igangsatt på bakgrunn av erfaringer og kompetanse fra Dokumentasjonsprosjektet (1991–1997), som var et felles dokumentasjonsprosjekt for digitalisering av ulike typer samlings- og ordboksmateriale ved de fire universitetene. Den opprinnelige tidsrammen for MusPro var mellom 1998 og 2001. Prosjektet gikk så over i en fase to, som opprinnelig skulle avsluttes i 2005, men som har blitt tildelt ekstra støtte til drift frem til 1. juni 2006.¹⁴

Rapporten beskriver MusPro som et prosjekt som er blitt mulig gjort gjennom stor innsats fra fagmiljøene, store ekstraordinære bevilgninger fra flere departement og en omfattende innskrivingsaktivitet som er finansiert gjennom Aetat og fylkeskommuner. Prosjektet har bygd opp samlingsdatabaser med flere millioner poster.

De samlede tilskuddene til MusPro fra de fire universitetene, Miljøverndepartementet og UFD/KD er på 58,5 millioner kroner. Rapporten anslår verdien av Aetats og fylkeskommunenes innsats for perioden 1998–2005 til mellom 100 og 200 millioner kroner, alt etter hvordan aktivitetene prises.

MusPro ble organisert som et samarbeidsprosjekt mellom de fire universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø. Samarbeidet ble forankret i universitetsledelsene, og samarbeidsavtalen ble inngått mellom rektorene ved universitetene og formelt forankret på dette nivået. Prosjektet har på den annen side hatt et styre der alle brukerne har vært representert, det vil si på museumsnivå.

Naturhistorisk museum trakk seg ut av MusPro i januar 2004. Museet har i etterkant arbeidet med en annen organisering av digitaliseringsarbeidet. NHM ble i juni 2005 tildelt rollen som en nasjonal *node* for perioden 2005–2008 i nettverket Global Biodiversity Information Facility (GBIF). GBIF er et internasjonalt samarbeid om å tilrettelegge naturhistorisk samlingsmateriale for grunnforskning på en måte som er koordinert og kvalitetssikret gjennom et sett med felles standarder.

NHM har i tillegg undertegnet en samarbeidsavtale med Artsdatabanken (ADB). ADB ble opprettet i 2004 og har som primært mål å være en nasjonal og allment tilgjengelig database for informasjon om biologisk mangfold, med regional og nasjonal naturforvaltning som en særlig viktig brukergruppe. Artsdatabanken baserer seg i stor grad på informasjon fra de naturhistoriske samlingene, særlig på materialet som er digitalisert gjennom MusPro.

Hovedkonklusjonene fra i NIFU STEP's rapport:

- Prosjektet har betydd et viktig krafttak for digitalisering (i en smal betydning av begrepet).
- Prosjektet får kritikk fordi digitaliseringen (i bred betydning) ikke er blitt benyttet som et helhetlig verktøy for å utvikle museenes virksomhet. Ansvar for dette hviler også på museene og museumsledelsen.
- Prosjektet har ikke vært godt nok forankret organisatorisk, verken ved museene eller universitetene.
- Prosjektet har hatt for lite fokus på bruker- og publikumsvennlighet.
- Prosjektets plan for en etterdriftsorganisasjon bør revurderes og knyttes til et bedre samarbeid med resten av museumslandskapet og Riksantikvaren.

NIFU STEP's rapport avsluttes med følgende anbefalinger:

- Registreringsarbeidet bør fullføres for ikke å miste et opparbeidet momentum.
- Digitaliseringsaktiviteten må forankres mye bedre på det enkelte museum.
- En styringsstruktur for permanent drift må sikres god lokal forankring.
- Planene for en permanent driftsorganisasjon bør revideres for å inkorporere både gode lokale løsninger og godt koordinerte nasjonale løsninger.
- Det bør utvikles gode rutiner for kvalitetssikring av materialet i museenes databaser.
- Videreutvikling av teknologiske løsninger bør skje i tett dialog mellom datakompetanse og brukere.
- Programvaren Primus fra Museenes datatjeneste brukes av mange av de øvrige museene i Norge og bør kunne inkluderes i et samarbeid.
- Databasen Askeladden, utviklet og driftet av Riksantikvaren, bør kunne inkluderes i et samarbeid.
- Det bør igangsettes et utviklingsarbeid for å bedre tilgjengeligheten til det digitaliserte materialet. Dette arbeidet bør inkludere Artsdataban-

¹⁴ Universitetene har påtatt seg å finansiere en videreføring av MusPro ut 2006.

ken, Naturhistorisk museum som GBIF-node, Riksantikvaren og Museenes datatjeneste.

I november 2005 ble det nedsatt et utvalg som skulle utarbeide et forslag til hvordan en eventuell etterdriftsorganisasjon til Museumsprosjektet skulle organiseres. Dette utvalget har foreslått å etablere organisasjonen MUSIT, som skal ha ansvaret for koordinering og drift av universitetsmuseenes databasesystemer. MUSIT foreslås lokalisert ved Universitetet i Oslo og finansiert av universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø.

4.4.2 Dokumentasjon og tilgjengeliggjøring

Begrepet *dokumentasjon* omfatter i museumssammenheng innsamling, systematisering og tilgjengeliggjøring av informasjon om objektene i en samling. Dokumentasjonsarbeid består blant annet av registrering, katalogisering, klassifisering og merking. Dokumentasjon av samlingene er essensielt for å kunne bruke dem til formidlings- eller forskningsformål. Objekter uten dokumentasjon har sterkt redusert eller ingen verdi i museumssammenheng.

Evalueringen av universitetsmuseenes digitalisering forteller mye om dokumentasjonsarbeidet ved disse museene, selv om det primære fokus for rapporten var digitalisering. En velfungerende dokumentasjon av museenes samlinger er avhengig av digitalisert informasjon, verktøy for å bearbeide og systematisere denne informasjonen samt kanaler for tilgjengeliggjøring og bruk av dokumentasjonen. Digitalisering av samlingene spiller dermed en nøkkelrolle i dokumentasjonsarbeidet. Dette har også vært utgangspunktet for MusPro.

Rapporten påpeker imidlertid at man på dette punktet ikke har oppfylt alle målsettingene. Det er variasjoner, men for mange av samlingene har man ikke utviklet et fungerende system som ivaretar funksjonen som verktøy for praktisk samlingsforvaltning, og hvor oppdatert informasjon kan integreres i systemet fortløpende. Museumsprosjektets hovedfokus har vært den tekniske digitaliseringen av eksisterende data, noe som har gått ut over andre viktige funksjoner ved den digitale dokumentasjonen. Den mest sentrale funksjonen som ikke har blitt prioritert i arbeidet så langt, er tilgjengeliggjøring av samlingene. Heller ikke for de samlingene som er søkbare over Internett, kan brukervennligheten sies å være tilfredsstillende.

Også Artsdatabanken og Miljøverndepartementet har overfor utvalget understreket nødvendigheten av en bedre tilgjengeliggjøring av samlin-

gene for bruk i naturforvaltningen. Når det gjelder biologiske data, pekes det på at mangelfull tilgjengelighet og til dels sviktende kvalitet (spesielt stedfesting eller georeferanser) skaper problemer for bruk av informasjonen til arealforvaltning på lokalt og regionalt plan. Artsdatabanken understreker at ressurstilgangen til universitetsmuseene må økes dersom de skal være i stand til å realisere potensialet som kunnskapskilde for forvaltningen.

Det er viktig å understreke at flere parter må bære ansvaret for at sentrale deler av samlingsdokumentasjonen ikke er godt nok utviklet. Det ligger et betydelig ansvar hos ledelsen ved universitetsmuseene for å tilgjengeliggjøre og synliggjøre sine samlinger. Samtidig påligger det universitetsledelsen et ansvar for kvaliteten på samlingsforvaltningen, både som øverste instans i Museumsprosjektet og som formelt ansvarlig for samlingene.

4.5 Utvalgets vurderinger og anbefalinger

Universitetsmuseenes samlinger bør forvaltes som en nasjonal felleseiendom. Det vil kunne åpne for en utvikling av samlingsprofiler som vektlegger de enkelte museenes styrker og kjerneområder.

Utvalget mener at ABM-utvikling gjennom tilrettelegging av museumsfaglige nettverk kan spille en viktig rolle for å utvikle en mer enhetlig og koordinert samlingsforvaltning. Det er en utfordring å utvikle samarbeid om og sambruk av dokumentasjonssystemer i hele museumssektoren.

Å formidle kunnskap om kulturarv og om biologisk og geologisk mangfold til både publikum og offentlig forvaltning er en helt sentral del av museenes samfunnsoppdrag. Dette forutsetter at museene har en gjennomarbeidet samlingspolitikk som er forankret i helhetlige planer.

Tilvekst til samlingene forplikter fordi det legger bånd på ressurser i langt tid fremover. Tilvekst bør dermed vurderes i et langsiktig perspektiv og ut ifra helhetlige prioriteringer og mål for museenes virksomhet.

Klimatiske forhold, fysisk tilstand, brannsikring, tyverisikring og bygningers tilstand er en viktig del av den totale samlingsforvaltningen. Disse forholdene er som påvist av Riksrevisjonen kritikkverdige ved universitetsmuseene. Ansvaret må sies å være delt mellom universitetene, som eier og driver bygningene og samlingene, universitetsmuseene, som er direkte ansvarlige for oppbevaringsforholdene, og Kunnskapsdepartementet, som er den øverste myndighet med ansvar for overord-

nede føringer og strategier også for universitetsmuseene. Riksrevisjonen har påpekt svakheter ved styringen av samlingsforvaltningen i alle disse ansvarsleddene.

Det er utvalgets oppfatning at samlingsarbeidet bør oppprioriteres og gis høyere status ved universitetsmuseene. Dette innebærer også å kunne nedprioritere enkelte samlingsområder.

En moderne samlingsforvaltning hviler på digitalisert informasjon. Digitaliseringen av universitetsmuseenes samlinger har fått et omfattende løft gjennom innsatsen i Museumsprosjektet. Store mengder data er overført fra analog til digital form. Samtidig har man hittil ikke fått ut full gevinst av denne innsatsen på grunn av mangel på en helhetlig strategi for anvendelse. Dette har blant annet ført til en relativt lav brukervennlighet på det digitaliserte materialet. Både Museumsprosjektet, museene selv og universitetene bærer et felles ansvar for denne situasjonen. Det digitaliserte materialet må tilrettelegges for formidling, forvaltning og forskning.

Det historisk betingede skillet mellom universitetsmuseene og landets kulturhistoriske museer

har medvirket til at det har vært liten interesse for samarbeid når det gjelder felles eller compatible IT- og databaseløsninger, med de konsekvenser det har for samlingsforvaltningen så vel som for formidling og forskning.

Utvalget anbefaler:

- Universitetsmuseene må ha en helhetlig samlingspolitikk som er knyttet til museenes prioriterte områder for formidling og forskning.
- De kritikkverdige bevaringsforholdene som er avdekket av Riksrevisjonen, må bedres gjennom tydeligere styringssignaler, en oppgradering av bygningsmessige forhold, herunder magasiner, og konservering.
- Museene må prioritere utvikling av kapasitet og kompetanse innenfor konservering.
- ABM-utvikling bør gjennom tilrettelegging av museumsfaglige nettverk og samordning av programvareutvikling arbeide for en enhetlig og koordinert samlingsforvaltning.
- Det digitaliserte materialet må tilrettelegges for formidling, forvaltning og forskning.

Kapittel 5 Formidling

Universitetsmuseene forvalter sentrale deler av kultur- og naturarven. Museenes legitimitet som samfunnsinstitusjoner hviler på at kunnskap og samlinger aktualiseres og gjøres tilgjengelige for et bredt publikum.

De konkrete, materielle samlingene gir museene en enestående forutsetning for å drive formidling og spre kunnskap på en annerledes måte enn andre kunnskapsinstitusjoner. En god formidling krever imidlertid ressurser fra samfunnet, og det krever klare prioriteringer fra institusjonene selv.

Universitetsmuseene har en særlig viktig oppgave i formidling overfor barn og unge, blant annet gjennom samarbeid med skoleverket. Gjennom god formidling i museene kan kunnskap om egne og andres kulturer, om naturmiljø og naturressurser, og om sammenhenger mellom natur og kultur, bli visualisert og levendegjort.

Publikums varierende krav, forventninger og forutsetninger byr på utfordringer for universitetsmuseene. Formidlingen skal kunne tilfredsstille skolens krav til læreplaner, det allmenne publikums forventninger om kunnskap og opplevelse, forskerens krav til vitenskapelig etterrettelighet og reiselivets behov for det karakteristiske og særregne. Alt dette forutsetter samtidig en stadig fornyelse av kunnskapen om publikum og deres erfaringer. Denne kunnskapen er særlig viktig for å kunne favne et bredt publikum i et flerkulturelt samfunn.

5.1 Universitetsmuseenes formidling

5.1.1 Besøkstall

Besøkstall er en nærliggende måte å vurdere publikums interesse for universitetsmuseene på. Rapporterte besøkstall for 2003–2005 fremgår av tabell 5.1.

I tillegg til disse besøkstallene kommer besøk i universitetsmuseenes botaniske hager. Disse tallene er basert på anslag. Tabell 5.2 gir en oversikt over anslåtte besøkstall i de botaniske hagene for 2005.

Tabell 5.1 Rapporterte besøkstall 2003–2005

Besøkstall	2003	2004	2005
Vitenskapsmuseet	22 209	34 122	31 352
Bergen Museum	45 586	52 764	55 289
Tromsø Museum	73 877	48 082	44 952
Naturhistorisk museum	148 963	133 819	117 668
Kulturhistorisk museum inkl. Vikingskipshuset	436 223	471 277	490 038
Sum	726 858	740 064	739 299

Kilde: Museumsstatistikken for 2003 og 2004, opplysninger fra museene for 2005.

Kulturhistorisk museum er et av Norges mest besøkte museer, på grunn av Vikingskipshuset på Bygdøy, som alene har rundt 400 000 besøkende årlig. Om man ser bort fra dette særtilfellet, har de fem universitetsmuseene et samlet besøkstall på rundt 300 000 årlig. Med tanke på samlingenes størrelse og viktighet og de midlene museene forvalter, burde dette besøkstallet vært vesentlig høyere.

Tabell 5.2 Anslåtte besøkstall 2005 for universitetsmuseenes botaniske hager

Besøkstall botaniske hager	2005
Vitenskapsmuseet	30 000
Bergen Museum	190 000
Tromsø Museum	15 000
Naturhistorisk museum	300 000
Sum	535 000

Tabell 5.3 Betalende besøkende 2003–2005

Betalende besøk	2003	2004	2005
Vitenskapsmuseet	15 158	28 936	20 812
Bergen Museum	13 159	13 408	14 761
Tromsø Museum	62 379	16 571	27 990
Naturhistorisk museum	80 852	47 816	90 028
Kulturhistorisk museum	389 653	417 621	428 700
Sum	561 201	524 352	582 291

Kilde: Museumsstatistikken for 2003 og 2004, opplysninger fra museene for 2005

Tabell 5.3 gir en oversikt over betalende besøkende.

Omtrent 70 % av de besøkende til universitetsmuseene betaler inngangspenger. Skoleelever gis fri entré i skoletiden, og besøkende til de botaniske hagene betaler heller ikke inngangspenger.

Utvalget mener at en utvidelse av ordningen med fri entré bør vurderes. Dette spørsmålet blir diskutert nærmere i kapittel 5.3.2.

Tallene viser at det er til dels stor variasjon i antallet besøkende fra år til år. Tromsø Museum har opplevd en betydelig nedgang i antallet besøkende. Det skyldes i stor grad at Hurtigruta og øvrig cruisetrafikk har fjernet Tromsø Museum fra programmet. Dette har fått store konsekvenser for museet. Vitenskapsmuseet opplevde en betydelig økning i betalende besøk fra 2003 til 2004, noe som i stor grad skyldes vandreutstillingen *Dødelige dinosaurer*. Naturhistorisk museum hadde en lignende topp i betalende besøk i 2003, da de huset den samme utstillingen.

5.1.2 Formidlingsvirksomhet

Universitetsmuseenes utadrettede virksomhet favner ulike former og gener. Den sentrale formidlingsformen er basisutstillinger og skiftende utstillinger. Andre viktige formidlingsformer er foredrag, populærvitenskapelige publikasjoner, nettbasert formidling og ulike typer temaarrangementer.

Det foreligger ingen samlede tall eller omforente vurderingskriterier for universitetsmuseenes formidling. Utvalget har fått gjennomført en kartlegging av museenes formidling og forskning, med utgangspunkt i institusjonenes egenrapportering til dokumentasjonssystemene ForskDok og Frida.¹ Den følgende gjennomgangen byg-

ger på tall fra denne kartleggingen og tall som museene har rapportert inn til ABM-utvikling og Utdannings- og forskningsdepartementet², samt på utvalgets besøk ved de fem museene.

Utstillinger

To grunnleggende formidlingsformer for universitetsmuseene er basisutstillinger og skiftende utstillinger. Basisutstillinger formidler bred og grunnleggende kunnskap innenfor et fagområde og settes opp med tanke på lengre varighet. Alle universitetsmuseene har basisutstillinger innenfor sine ulike fagfelt. De skiftende utstillingene er enten egenproduserte eller innlånte. De er vanligvis preget av smalere temaer og vises i en avgrenset periode. Det produseres også enkelte vandreutstillinger i samarbeid mellom institusjonene. Flere av disse utstillingene har bidratt vesentlig til museenes besøkstall.

De kulturhistoriske miljøene er mer aktive enn de naturhistoriske i produksjonen av skiftende utstillinger. 76 % av de registrerte nyproduserte utstillingene i perioden 2001–2004 var kulturhistoriske.

Basisutstillinger ved universitetsmuseene er gjennomgående av eldre dato. Flere av basisutstillingene er ikke blitt fornyet på rundt 30 år. Utvalget har konstatert at mange av dem bør oppgraderes eller skiftes ut. På dette feltet er det behov for et gjennomgående løft ved universitetsmuseene, noe som vil innebære relativt store kostnader.

Nettsider og virtuelle utstillinger

Internett er en formidlingskanal som blir stadig viktigere for universitetsmuseene. Gjennom Internett kan museene gi et innsyn i samlingene og forskningen som kan nå ut til mange og tilrettelegges

¹ Utvalget ga i februar 2005 Stig Oppedal i oppdrag å kartlegge universitetsmuseenes publiseringsvirksomhet i årene 2001–2004. Denne kartleggingen omfattet også enkelte kategorier som i denne sammenhengen forstås som formidling i betydningen kunnskapsspredning til et allment publikum. De relevante kategoriene i kartleggingen var disse: artikler (populærvitenskapelig eller leksikonartikler), mediebilder (intervju, kronikk e.l. i tidsskrift, dags- eller ukepresse), foredrag (populærvitenskapelig med eller uten omvisning, gjesteforelesning), utstillinger (interne og eksterne).

² Med økt fokus på tydeliggjøring av universitetsinstitusjonenes resultater er det også en økt oppmerksomhet rundt universitetsmuseenes formidling. I universitetenes årlige rapportering i budsjettokumentet til Utdannings- og forskningsdepartementet/ Kunnskapsdepartementet etterspørres også tall som gjelder universitetsmuseenes formidling. Dette gjelder besøkstall, antall skoleomvisninger, nettutstillinger og nettbesøk, og antall populærvitenskapelige foredrag og artikler.

for ulike brukergrupper. Dette kan videreutvikles blant annet gjennom nettutstillinger, interaktive tjenester, digitale læringsressurser og tilrettelagte samlingskataloger.

Utvalget vil påpeke at disse mulighetene i for liten grad er blitt utnyttet. For alle universitetsmuseene ligger det et betydelig forbedringspotensial i bruken av dette mediet. Gjennom digitalisering og elektronisk tilgjengeliggjøring av samlingene åpner det seg muligheter for en formidling som gir allmenn tilgang til kunnskap om kultur- og naturarv. Ved hjelp av digital formidling kan man dessuten skreddersy løsninger som er tilpasset den enkelte brukers kompetanse og interessefelt. Grensene mellom katalog, magasin og utstilling er i ferd med å viskes ut etter hvert som de digitale mediene stadig videreutvikles. Digital formidling kan være et effektivt formidlingsverktøy både før, under og etter et museumsbesøk.

Populærvitenskapelige foredrag og artikler

Enkelte av miljøene ved universitetsmuseene er aktive formidlere gjennom populærvitenskapelig foredragsvirksomhet. Utvalgets kartlegging viser at naturhistoriske miljøer, som har 55 % av de vitenskapelig ansatte ved de fem museene, sto for 74 % av de registrerte foredragene i perioden 2001–2004. Innsats fra enkeltpersoner preger statistikken. Eksempelvis sto to ansatte fra henholdsvis Naturhistorisk museum og Bergen Museum for 20 % av alle de registrerte populærvitenskapelige foredrag innenfor naturvitenskap mellom 2001 og 2004.

Når det gjelder publisering av populærvitenskapelige artikler, er de naturhistoriske og de kulturhistoriske miljøene relativt sett like aktive. Museenes egne tidsskrifter er viktige for denne formidlingen. Med unntak av Kulturhistorisk museum utgir alle universitetsmuseene egne populærvitenskapelige tidsskrifter/publikasjoner. Blant disse skiller Tromsø Museums *Ottar* og Vitenskapsmuseets *Spor* seg ut som bredt anlagte kanaler for populærvitenskap. Disse tidsskriftene har relativt høye opplagstall og selges også i løssalg. *Ottar* har et opplag på ca 6500 eksemplarer og *Spor* ca. 3500.

Sammenligning av målbar formidlingsvirksomhet blant vitenskapelige ansatte

Som enheter ved universitetene registrerer universitetsmuseene formidlingsvirksomheten i doku-

mentasjonssystemet Frida. Utvalget har innhentet tall fra Frida for 2005 i formidlingskategoriene populærvitenskapelig artikkel, kronikk og populærvitenskapelig foredrag. Det er også innhentet tall i de samme kategoriene for de humanistiske og naturvitenskapelige fakultetene ved universitetene i Oslo, Bergen, Trondheim og Tromsø.

Tallene viser at universitetsmuseene i 2005 var aktive innenfor denne typen formidling, samtidig som det er til dels store interne variasjoner mellom museene og kulturhistoriske og naturhistoriske fagmiljøer. Tallene viser, i likhet med tallene fra 2001–2004, blant annet at naturhistoriske museumsmiljøer holdt langt flere populærvitenskapelige foredrag enn de kulturhistoriske miljøene.

Om man fordeler antallet bidrag innenfor disse kategoriene på antallet faste vitenskapelig ansatte ved universitetsmuseene, varierer antallet bidrag pr. ansatt pr. år mellom 1,3 og 5,6. Snittallet er 3,4. For humanistiske og naturvitenskapelige fakulteter ved de fire universitetene varierer dette tallet mellom 0,4 og 1,8. Dette indikerer at ansatte ved universitetsmuseene i snitt er betydelig mer aktive som populærvitenskapelige formidlere enn ansatte ved fakultetene.

Boks 5.1 MAR-ECO

MAR-ECO er et internasjonalt forskningsprosjekt som engasjerer forskere fra 16 nasjoner. Universitetet i Bergen og Havforskningsinstituttet koordinerer prosjektet som skal styrke kunnskapen om forekomsten av, utbredelsen av og økologien til dyr og dyresamfunn langs den midtatlantiske ryggen fra Island til Azorene. Bergen Museum er hoveddeponi for alt biologisk materiale som ble samlet under hovedtoktet sommeren 2004.

Prosjektet startet opp i 2002 og vil vare frem til 2010. Helt fra begynnelsen ble det besluttet at formidlingen skulle være en viktig og integrert del av forskningsprosessen fra planlegging til fullføring. I en tidlig fase ble følgende tiltak iverksatt; internasjonalt skoleprosjekt, kommunikasjon fra skip til land, avansert nettsted, utstilling, film, kunstprosjekt, fotodokumentasjon etc. Allerede i 2004 ble prosjektet tildelt Norges forskningsråds formidlingspris. I 2006 er prosjektet nominert til den europeiske Descartes-prisen for fremragende formidling.

5.1.3 Besøksundersøkelser

Det er foretatt enkelte besøksundersøkelser ved universitetsmuseene, men ingen bredt anlagte og gjentatte undersøkelser. Det samme er tilfelle for den øvrige museumssektoren. Det betyr at museene mangler kunnskap om hvem de besøkende er, hva de får av kunnskap og opplevelser og hva de mener om service, servering, museumsbutikker o.l. Det mangler også undersøkelser som omfatter hvem som ikke besøker museene og hvorfor de ikke kommer. Begge typer kunnskap vil være viktig for å kunne utvikle en publikumsrettet formidling og for å utvide det eksisterende publikumsgrunnlaget.

Universitetsmuseene har i svært liten grad benyttet brukerpanel ved utviklingen av utstillinger, og utvalget mener at også dette vil være et viktig redskap for en publikumssentrert museumsformidling.

Boks 5.2

Vitenskapsmuseet tok i august 2004 initiativ til en markedsundersøkelse. Undersøkelsen ble gjennomført som en kvantitativ spørreundersøkelse over telefon, med respondenter fra 15 år og oppover, bosatt i Trondheim og omegn. Det ble også gjennomført intervjuer med såkalte fokusgrupper, som bestod av elever fra videregående skole som hadde besøkt museet som et ledd i undervisningen.

Markedsundersøkelsen viste at svært mange hadde kjennskap til museet, men at et mindretall var klar over at museet var en del av NTNU. Kjennskapen til museet og museets utstillinger var høyest blant gruppen med høyere utdanning. Denne gruppen oppgir det også som mer sannsynlig at de vil besøke Vitenskapsmuseet det påfølgende året (2005). Et interessant resultat som angår museets formidling, er at 74 % av de spurte oppga å ha besøkt museet sist for å besøke de faste utstillingene. Intervjuene med elevene på videregående skole viste at de var relativt kritiske til museets formidling, men at de også hadde en rekke forslag til forbedringer, særlig i forhold til bruk av teknologiske løsninger.

5.2 Organisering av formidling

5.2.1 Samarbeid innenfor universitetsstrukturen

Universitetsmuseene formidler primært med utgangspunkt i egne samlinger. Samtidig er de formidlingsinstitusjoner innenfor universitetsstrukturen, og ved noen få anledninger har universitetene benyttet muligheten til å bruke museenes formidlingskompetanse³. Det finnes imidlertid flere eksempler på at fagmiljøer ved universitetene benytter seg av andre institusjoner for formidling.⁴

Utvalget har merket seg at universitetene generelt og over lang tid synes å ha vist liten interesse for å bruke sine museer som utstillingsvindu for fakultetenes og instituttens faglige virksomhet. Utvalget har også registrert en ambivalent holdning ved museene selv til dette spørsmålet. Enkelte museumsmiljøer har ønsket å inngå samarbeid med andre fagmiljøer ved universitetet, mens noen museumsmiljøer ikke har ønsket dette.

5.2.2 Samarbeid mellom museer

Universitetsmuseene samarbeider gjennom Universitets- og høgskolerådets museumsutvalg UHRM (tidligere NUUM) og har de siste årene samarbeidet blant annet om felles vandreutstillinger. Det er lite samarbeid mellom universitetsmuseer og museer fra den øvrige delen av museumssektoren. Utvalget mener at det her ligger et betydelig utviklingspotensial. Den norske museumssektoren er blitt styrket faglig og økonomisk gjennom Museumsreformen. Et velutviklet samarbeid mellom de

³ Ved Tromsø Museum og ved Vitenskapsmuseet har universitetsledelsen gitt sine universitetsmuseer i oppgave å huse utstillinger utviklet i forbindelse med jubileumsåret 2005. Tromsø museum var vert for utstillingen *Det hvite eventyret*. Tromsø museum var vert for utstillingen *Det hvite eventyret – Polar-Norge 2005*, og Vitenskapsmuseet for utstillingen *Techne*. Begge disse utstillingene var hovedsakelig produsert av fagmiljøer utenfor universitetsmuseene. Bergen Museum utviklet våren 2005 i samarbeid med Institutt for geovitenskap utstillingen *Når jorden skjelver*, som kombinerte faglig formidling med en dagsaktuell problemstilling om jordskjelv.

⁴ Med utgangspunkt i eller med faglig bidrag fra fagmiljøer ved Universitetet i Oslo har det for eksempel blitt utviklet tre utstillinger de siste par årene, som har blitt vist av henholdsvis Oslo Bymuseum, Internasjonalt Kultursenter og Museum og Norsk Folkemuseum. Oslo Bymuseum åpnet juni 2005 utstillingen *Studenter i Christiania 1813–1905*, som var produsert av Forum for universitetshistorie ved UiO. Både Norsk Folkemuseum og Internasjonalt kultursenter og Museum åpnet i 2002 utstillinger med utgangspunkt i prosjektet *Norsk i går, i dag, i morgen*, der et forskningsmiljø ved Universitetet i Oslo var faglig premissleverandør.

Boks 5.3

Utstillingsprosjektet «Som i et speil...». Idé og samarbeidspartnere

Kulturhistorisk museum, Arkeologisk Museum i Stavanger og Vitenskapsmuseet innledet høsten 2003 samtaler om en mulig utstilling av gjenstander fra keiser Jingdis grav, som ligger i Yangling, Kina. Samarbeidet ble formalisert gjennom en kontrakt, der arbeidsoppgaver og ansvarsområder for hvert museum ble fordelt. Arbeidet ble finansielt støttet av Utenriksdepartementet, Utdannings- og forskningsdepartementet og Kultur- og kirkedepartementet med begrunnelse i at utstillingsprosjektet ville inngå i feiringene av 50-årsjubileet for opprettelsen av diplomatiske forbindelser mellom Kina og Norge. Det konkrete planleggingsarbeidet kom i gang i februar og samarbeidet med Shaanxi Provincial Cultural Relics Bureau og The Archaeological Museum of Yangling, som skulle levere gjenstandsmaterialet, ble formalisert gjennom en avtale som ble underskrevet i Xian i mars 2005.

Utstillingen viste gjenstander fra keiser Jingdis mausoleum. Jingdi ansees for en av Kinas sentrale keisere under det historisk viktige vestlige Han-dynastiet (206 f.Kr.- 25 e.Kr.). Jingdis mausoleum har vært gjenstand for omfattende arkeologiske undersøkelser på 1990-tallet. Et stort museum som rommer over 60.000 gjenstander (ca. 1700 av dem er utstilt) fra undersøkelsene er bygd i nær tilknytning til mausoleet. Museet rommer det ypperste som er frembrakt av kinesisk kunst under Handynastiet. Utstillingen presenterte ca. 260 gjenstander fra disse samlingene for et norsk publikum og satte fokus på en historisk epoke som på en avgjørende måte har formet kinesisk kultur- og samfunnsutvikling gjennom et halvt årtusen. Utstillingen vandret mellom de tre samarbeidsmuseene i jubileumsåret 2005. I Stavanger ble utstillingen besøkt av 17 800, i Trondheim av 13 500 og i Oslo av 12 000. De samlede kostnadene for utstillingen var ca. 11 millioner kroner.

Prosjektet var omfattende og erfaringene med samarbeidet er så vellykket at universitetsmuseene også i fremtiden ønsker å delta i felles formidlingsprosjekter av lignende slag.

omfatte utvikling av felles formidlingsprosjekter som ressurskrevende skiftende utstillinger, utvikling av museumspedagogikk og utarbeiding av en felles innlåns-/utlånspolitikk.

Kulturhistorisk materiale fra før reformasjonen forvaltes av universitetsmuseene, mens nyere tids materiale i hovedsak forvaltes av landets øvrige kulturhistoriske museer. Kulturhistoriske samlinger fra andre kulturer forvaltes i det alt vesentlige av universitetsmuseene, samtidig som den hjemlige kulturhistorien forvaltes av de øvrige museene. Universitetsmuseene forvalter også den alt overveiende delen av det naturhistoriske materialet.

Disse skillene vanskeliggjør formidling av sammenheng mellom fortid og nåtid, av

lange linjer i historien, av møter mellom ulike kulturer og av sammenhenger mellom natur og kultur. Også sett i et forskningsperspektiv er dette uheldige grenser. Skillet viser videre behovet for et samarbeid mellom museer for å utvikle en samlingsforvaltning og formidling som også omfatter det flerkulturelle Norge. Etter utvalgets oppfatning bør det etableres mye sterkere samarbeidsrelasjoner mellom universitetsmuseene og de enkelte regioners kulturhistoriske museer. Disse skillene kan gi grunnlag for å reise spørsmål om fremtidig organisering av museene.

Det vises for øvrig til vurderingene i kapittel 8.5.3.

5.2.3 Resultatindikatorer

Den departementsnedsatte arbeidsgruppen for mål og resultatindikatorer (se kapittel 4.2.3) anbefaler to indikatorer for formidlingsvirksomhet: antall organiserte omvisninger for skoleelever og antall egenproduserte særutstillinger. Arbeidsgruppen mener videre at det ikke er hensiktsmessig å bruke besøkstall, basisutstillinger og publikumshenvendelser som utgangspunkt for indikatorer. Forslagene fra arbeidsgruppen er under bearbeiding og utprøving.

Universitets- og høgskolerådet nedsatte i 2004 på oppdrag fra Utdannings- og forskningsdepartementet et formidlingsutvalg for å utarbeide indikatorer for universitetenes formidling. Mandatet dekker dermed også universitetsmuseenes utadrettede virksomhet. Formidlingsutvalgets flertall la i juni 2005 frem et forslag⁵ til en modell med fem indikatorer for formidling:

styrkede museumsnettene og universitetsmuseene vil gi gevinst for hele sektoren. Dette kan

⁵ Utvalgets rapport kan leses på <http://www.uhr.no/utvalg/formidling/rapport/Innstilling3006.htm>

1. Omsetning: Salg av tjenester og lokale publikasjoner
2. Formidling på nett
3. Publikasjoner
4. Foredrag på brukerrettede fagkonferanser
5. Direkte formidling til allmennheten

Denne modellen ligger til vurdering i Kunnskapsdepartementet.

Utvalget mener at resultatindikatorer er et viktig verktøy for en strategisk styring og utvikling av universitetsmuseene. Samtidig må indikatorene være tilpasset og fange opp de sentrale områdene av disse museenes virksomhet.

Utvalget mener derfor at besøkstall og basisutstillinger er viktige mål på formidlingsvirksomheten og hvordan denne prioriteres. Besøkstallene er – selv om det er naturlige skjevheter mellom museene – en god indikator på interesse fra det publikum man skal formidle kunnskap til. Basisutstillingene er likeledes en svært viktig formidlingsform for museene og representerer på mange måter kontinuiteten i kunnskapsformidlingen. Utvalget mener det er svært viktig at det holdes høy kvalitet på basisutstillingene og at det vil kunne oppfattes som en nedprioritering av disse dersom slik innsats ikke gis uttelling. En mulig indikator for basisutstillinger er med hvilket mellomrom og i hvilken grad disse revideres, innholdsmessig så vel som med hensyn til pedagogiske virkemidler.

I tillegg bør både digital formidling og skriftlig formidling vektlegges. Når det gjelder registrering av nettsidesøk må det utarbeides standarder. Det bør også være indikatorer som måler museenes aktivitet med hensyn til publikumsundersøkelser og hvorvidt de har etablert en mediestrategi (se kapittel 5.2.5). Videre mener utvalget at man bør kunne utarbeide en indikator som viser museenes eksterne samarbeidsrelasjoner. En slik indikator innebærer å måle i hvilken grad andre instanser har innflytelse på universitetsmuseenes virksomhet⁶.

⁶ Den svenske regjeringen har i sine *regleringsbrev* til de statlige museene lagt inn en resultatindikator for å synliggjøre omfanget av eksternt samarbeid.

5.2.4 Formidlingskompetanse

Et høyt nivå på formidlingen forutsetter kompetanse på de fagområder man skal formidle innenfor, men også kompetanse på formidling i seg selv.

I de enkelte universitetsmuseene er formidlingsansvar og -kompetanse knyttet dels til enkeltstillinger og dels til avdelinger. Alle de fem museene har egne avdelinger eller seksjoner for publikumsfunksjoner som har ansvar for utstillinger og annen formidling. Organiseringen og stillingsfordelingen innenfor disse varierer. Både ved Tromsø Museum og ved Bergen Museum har man relativt nylig omorganisert stillinger som opprinnelig var øremerket formidling. Tromsø Museum gjorde i 2001 om sine museumslektorstillinger til førsteamanuensisstillinger. Bergen Museum har gjort det samme med sine tidligere museumslektorstillinger med virkning fra 2002. Med slike omstruktureringer øker stillingens forskningskomponent og formidlingsdelen minker tilsvarende. Dette er etter utvalgets oppfatning en uheldig utvikling og kan stå i veien for en nødvendig utvikling av museumsformidlingen som fagfelt.⁷

Universitetsmuseene bør både ha stillinger som øremerkes formidling og stillinger med ansvar for forskning innenfor museumsformidling. Universitetsmuseene står i en sentral posisjon for å kunne profesjonalisere museumsformidlingen, men denne posisjonen er ikke blitt utnyttet. I vitenskapelige stillinger med formidlingsansvar ligger også en mulighet til å kombinere formidling med forskning om formidling. En slik forskning er ikke prioritert ved universitetsmuseene, og det er en utfordring å ta opp dette i samarbeid med andre forskningsmiljøer og museer.

5.2.5 Markedsføring og mediestrategi

For å nå ut til et bredt publikum må museene ha kompetanse på og ressurser til markedsføring. Markedsføring må inngå som en integrert del av større formidlingsprosjekter og museene må utarbeide mediestrategier.

⁷ Dette ble påpekt allerede i 1999, da et eksternt utvalg evaluerte virksomheten ved Bergen Museum. Utvalget påpekte at forskningen om museumsformidling står svakt i Norge. De skrev at forskningen i museumslektorstillingene burde kunne knyttes sterkere til museumsformidling. Se http://museum.uib.no/bm/internt/evaluering_rapport.html [lesedato 300905]

Figur 5.1 Det er en utfordring å utvikle en museumsformidling som engasjerer på tvers av generasjoner.
Foto: Bjørn Djuvpik/ABM-utvikling

5.3 Tilgjengelighet og målgrupper

Universitetsmuseenes formidling skal være rettet mot brede målgrupper og reflektere at Norge er et flerkulturelt samfunn. Det må legges vekt på sosial inkludering og universell utforming. Et mål for formidlingen må være at befolkningens mangfold gjenspeiles i hvem som besøker museene.

Museene skal arbeide for å øke tilgjengeligheten til kultur- og naturarv ved å gjøre de fysiske, kunnskapsmessige og økonomiske tersklene for å besøke museene så lave som mulig. Universitetsmuseenes tilgjengelighet hviler på tilrettelegging av formidlingen, åpningstider, inngangspenger og lokalenes fysiske utforming. I tillegg vil kafé og museumsbutikk for mange besøkende være en del av museumsopplevelsen.

5.3.1 Åpningstider

Åpningstider er et konkret mål på universitetsmuseenes tilgjengelighet. Bergen Museum, Vitenskapsmuseet, Naturhistorisk museum og Kulturhistorisk museum har åpent fem timer daglig og er stengt på mandagene. Alle universitetsmuseene har utvidet åpningstid i sommersesongen. Tromsø Museum har lengre åpningstid enn de øvrige

museene, og er i sommersesongen åpent mellom klokka 9 og 20 alle dager i uken.

Utvalget mener at universitetsmuseene bør vurdere å utvide åpningstidene for å forbedre den generelle tilgjengeligheten. Erfaringer fra Sverige viser at mandagsåpne museer var mer effektivt enn kveldsåpne museer for å øke antallet besøkende.

5.3.2 Barn og unge som målgruppe

Skoleelever utgjør en svært viktig målgruppe. Universitetsmuseene samarbeider med skoleverket om å utvikle av pedagogiske tilbud, og alle museene har egne ansatte eller avdelinger som arbeider med tilrettelegging for barn og unge. Universitetsmuseenes arbeid med å bedre tilrettelegging for skoleelever forsøkes utviklet i forhold til eksisterende læreplaner.

Som en del av universitetenes budsjettreportering til Kunnskapsdepartementet gis blant annet en oversikt over organiserte skoleomvisninger i løpet av budsjettåret. Tabell 5.4 viser de rapporterte tallene for 2004 og 2005.

Disse tallene gjelder museumspersonalets omvisning av skoleklasser. I tillegg kommer et omfattende besøk av skoleklasser uten organisert

Boks 5.4

Utdanningstilbudet i museumsformidling er begrenset i Norge. Høgskolen i Oslo er den eneste utdanningsinstitusjonen som tilbyr et eget studium innenfor museumspedagogikk; høsten 2004 opprettet høgskolen et årsstudium i museumsformidling. Ved universitetene i Oslo, Trondheim og Bergen tilbys kortere kurs og semesteremner i museologi/museumskunnskap, men disse har ikke noe fokus på formidling. Universitetet i Oslo, Matematisk-naturvitenskapelig fakultet, har i de senere årene finansiert tre stipendiatstillinger innenfor museumsformidling.

omvisning. I museenes formidling til skoleelever er det et behov for pedagogisk materiale som er utarbeidet i tråd med læreplanene, til bruk for lærere under museumsbesøk.

Den kulturelle skolesekken

Den kulturelle skolesekken (DKS) er et bredt anlagt statlig tiltak for å kunne gi et profesjonelt kulturtilbud til alle skolebarn i skoletiden. Satsingen finansieres hovedsakelig gjennom spillemidler, og for skoleåret 2005–2006 ble 160 millioner kroner tilført tiltaket. 80 % av midlene forvaltes av fylkeskommunene, som fordeler midler til lokale og regionale tiltak. 20 % av midlene fordeles som sentrale prosjektmidler. Enkelte museer og vitensentre tildeles øremerket støtte av disse midlene, som skal brukes til å utvikle formidlingsprosjekter til bruk innenfor Den kulturelle skolesekken. DKS er et tiltak som tilrettelegger for et samarbeid mellom skoler og kulturinstitusjoner, og tiltak innenfor naturhistorie og vitensentre hører inn under denne satsningen.

Universitetsmuseene har samarbeidet relativt lite med DKS, og bare noen få prosjekter fra disse museene som er en del av tilbudet fra DKS. To

Tabell 5.4

Skoleomvisninger	2004	2005
VM	387	434
NHM	240	230
KHM	594	678
BM	206	231
TMU	225	240

eksempler på faktisk utvikling av prosjekter under DKS er den arkeologiske nettressursen *Gamle Naboer*, utviklet ved Bergen Museum, og et samarbeidsprosjekt om Hovedøyas kultur- og naturarv, hvor Naturhistorisk museum er en av deltakerne.

DKS burde være en sentral kanal for universitetsmuseene for å komme i kontakt med skoler og skoleelever. Universitetsmuseenes skoletilbud bør synliggjøres via de regionale nettsidene for disse DKS.⁸ Det er også et viktig rom for utvikling av universitetsmuseenes tilbud under DKS.

Vitensentrene

I vitensentre, eller *science centers*, er formidling den prioritert aktiviteten. Det legges vekt på interaktivitet i formidlingen, og sentrene har, ulikt museene, ingen samlinger utenom de gjenstander som brukes i for-

Boks 5.5

Ved alle universitetsmuseene utgjør skoleklasser en stor andel av de besøkende. Museene har ulike tilbud om omvisning i ulike samlinger eller tilbud om undervisningsopplegg under ledelse av museets personale for skoleklasser. Det viser seg også at mange lærere kommer til museene med skoleklasser/grupper uten å få en omvisning eller et ledet undervisningsopplegg. Til en viss grad har museene pedagogiske opplegg som lærer og elever kan gjennomføre på egenhånd. For å antyde omfanget av slik klassebesøk uten tilrettelagt tilbud, kan tallene fra Bergen Museum i 2005 brukes. Museet hadde besøk av til sammen 572 skoleklasser. Av disse fikk 231 klasser omvisning eller undervisning. Over halvparten (341 skoleklasser) kom til museet sammen med lærer for på egenhånd å oppsøke ulike tematiskeutstillinger eller på annen måte bruke museet i undervisningen. Potensialet for å gi skoleelever et bedre tilbud kan derfor synes stort.

Museene kan tilrettelegges bedre for de mange skoleklassene som kommer på organiserte besøk. Det kan blant annet utvikles pedagogiske opplegg i tråd med skolens læreplaner, som tilgjengeliggjøres på nettet. På denne måten kan elever og lærere arbeide med stoffet og forberede besøket ved museet bedre.

⁸ Utvalget er kjent med at mangel på midler til transport i mange kommuner er et hinder for de skoler som ønsker å benytte seg av universitetsmuseenes og andre museers tilbud.

midlingsøyemed. I dag finnes det tre etablerte vitensentre i Norge, og tre nye er under utvikling. Disse tildeles driftsmidler av Kunnskapsdepartementet.

Vitensentrene har varierende grad av tilknytning til universiteter og høyskoler. I Trondheim er NTNU involvert i Vitensenteret gjennom styre-

Boks 5.6

Strategiplanen for vitensentre presenterer sentrenes pedagogiske tilnærming på denne måten:

Vitensenterpedagogikk – formidling som når fram

I en styrking av realfagskompetansen hos folk flest, og barn og unge spesielt, blir vitensentre viktige medspillere. De tar opp dagsaktuelle emner med utgangspunkt i en pedagogikk som når fram til et bredt publikum.

De fleste vitensentre har en fast, interaktiv utstilling der publikum alene eller i grupper kan utforske fenomener. I tillegg tilbyr vitensentre aktuelle vandretstillinger, ekskursjoner, foredrag, klubbaktiviteter, kurs, debatter, dramaforestillinger, osv.

Vitensentrene er utformet i tråd med nyere teorier innen læringspsykologi, som blant annet understreker betydningen av motivasjon og læring gjennom flere sanser og ved hjelp av ulike tilnæringsmåter. Formidling i et vitensenter dreier seg ikke om å få besøkende til å huske de «rette» svarene, men snarere om å gi dem selvtillit i forhold til vitenskap og teknologi. Målet er å gi brukeren tro på at de selv kan påvirke hvordan vitenskap og teknologi skal prege våre livsvilkår. I tillegg oppmuntrer vitensenterutstillingene til nysgjerrighet, kreativitet og eksperimentlyst innen naturvitenskap og teknologi.

Flere undersøkelser viser at interaktive presentasjoner holder lengre på barns og unges oppmerksomhet enn statiske og mer tradisjonelle utstillinger. Samtalene mellom de besøkende dreier seg om utstillingens innhold og aktivitetene som skal gjennomføres. Voksne og barn utfordres ofte til å gjøre aktivitetene sammen, de har det gøy sammen og selv voksne synes det er morsomt å delta i aktiviteter. Gode interaktive utstillinger engasjerer publikum og får dem til å tenke over hva som skjer og hvordan det skjer. Det betyr at aktivitetene stimulerer både «hands on» og «minds on».

medlemskap og økonomisk støtte, men ikke via Vitenskapsmuseet. I Tromsø drives Nordnorsk Vitensenter av mat.nat.-fakultetet ved Universitetet i Tromsø. Bergen Vitensenter er samlokalisert med Høgskolen i Bergen⁹. I Oslo er det Norsk Teknisk Museum som huser vitensenteret.

Vitensentrene har samarbeidet lite med universitetsmuseene, og universitetsmuseene har på sin side vist liten interesse for disse sentrene og deres pedagogiske virkemidler. Det har likevel i senere tid vært en positiv utvikling der universitetene selv har vist større interesse for et samarbeid med disse institusjonene.

5.3.3 Skal det koste penger å gå på museum?

Spørsmålet om hvorvidt det skal være gratis entré ved museene er blitt diskutert i en rekke land i senere år. Et utgangspunkt for denne diskusjonen har vært at museumsbesøkende generelt sett er en sosialt homogen gruppe, og spørsmål har vært reist om gratis entré kan bidra til å endre dette. Diskusjonen har også dreiet seg om hvorvidt gratis entré er et riktig og viktig virkemiddel for en demokratisert tilgang til en felles kultur- og naturarv.

Debatten har vært fulgt opp av både forsøksordninger og permanente tiltak, der fri entré gjennomføres i praksis. I Storbritannia ble inngangspenger fjernet ved nasjonale museer og gallerier i 2001. Statens historiska museer i Stockholm gjennomførte en gratis prøveperiode våren 2002, og den svenske regjeringen vedtok i 2004 at statlige museer skulle ha gratis entré. Dette ble innført 1. januar 2005 ved til sammen 19 statlige museer. Både i Sverige og Storbritannia gjelder ordningene basisutstillinger, ikke skiftende utstillinger. I Danmark ble det 1. januar 2006 innført gratis entré for alle under 18 år på alle de 130 *statsanerkendte* museene. Nationalmuseet og Statens museum for kunst har innført gratis entré for alle.

I St.meld. nr. 48 (2002–2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014* ble det anbefalt å gjennomføre en analyse av erfaringer med gratis museer og igangsatt ulike prøvetiltak¹⁰. Per i dag har mellom 80 og 90 norske museer gratis entré. Det største av disse er Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design.

Erfaringene fra Storbritannia viser at besøkstallene økte kraftig, men at den sosiale sammensetningen av de museumsbesøkende ikke endret seg

⁹ Dette vitensenteret ble tildelt 100 millioner kroner av Norsk Hydro høsten 2005.

¹⁰ St.meld. nr. 48 (2002–2003), s. 182. Jf. ABM-utvikling 2004b: Gratis museum? Oversikt over og analyse av tiltak og erfaringer i utlandet og Norge.

i særlig grad. Den britiske regjeringen sier seg fornøyd med reformen, mens flere av museene påpeker at den økonomiske kompensasjonen fra staten ikke dekker de økte utgiftene. Erfaringene fra Sverige viser at også at besøkstallene økte kraftig, med en samlet økning på 179 %¹¹. Det var videre enkelte endringer i sammensetningen av publikum, med blant annet en økning av besøkende med lavt utdanningsnivå og et større etnisk mangfold. I tillegg sank gjennomsnittsalderen på de besøkende. En konsekvens av bedre tilrettelegging var at de ansattes forhold til de besøkende endret seg i positiv retning, til å møte dem som gjester.

Ved de norske universitetsmuseene er det gratis entré for skoleklasser i skoletiden. Enkelte museer har også gratis entré for barn under 16 år. Inngangsprisen for voksne er mellom 30 og 40 kroner. Til spesialutstillinger er det gjerne høyere inngangspriser. Kulturhistorisk museum innførte 1. januar 2006 gratis entré ved avdelingen Historisk museum. Ved Vikingskipshuset er prisen for voksne besøkende 50 kroner. Ved Naturhistorisk museum hadde man frem til 2002 gratis entré, da det ble innført inngangspenger til de geologiske og zoologiske samlingene. En engelsk undersøkelse viser at gjeninnføring av inngangspenger ved enkelte museer førte til en halvering av besøkstallet.

For å nå brede besøksgrupper, må gratis entré ved universitetsmuseene følges opp av pedagogiske tiltak, gjennom en formidling som ser på de museumsbesøkende som aktive brukere snarere enn passive besøkende.

I tillegg til bortfall av billettinntekter medfører gratis entré merkostnader knyttet til økt besøk (blant annet økt vakthold, renhold, vedlikehold og andre driftsutgifter). Det er samtidig en mindre besparelse i administrasjonskostnader knyttet til innkreving av inngangspenger. I Danmark har man for året 2006 beregnet en kompensasjon på til sammen 34,5 millioner kroner til museene som omfattes av fri entré-reformen. Halvparten av denne kompensasjonen tildeles de to museene som gir alle gratis entré. I Sverige finansieres fri entré ved de 19 museene med i underkant av 100 millioner kroner årlig. Av denne summen er 58 millioner beregnet som kompensasjon for bortfall av inntekter, 7 millioner til rengjøring, 21 millioner til vakthold og 12 millioner til pedagogiske tiltak.

Inngangspenger ved universitetsmuseene utgjør en relativt liten andel av inntektene. For den samlede museumssektoren utgjør inngangspen-

ger ca 7 % av de samlede inntektene. For Vitenskapsmuseet, Bergen Museum, Tromsø Museum og Naturhistorisk museum utgjør billettinntektene mellom 0,2 og 2,5 % av de samlede inntektene. Kulturhistorisk museum fikk på sin side 8,9 % av inntektene fra billettsalg, på grunn av det høye besøkstallet til vikingskipene¹². Samlede billettinntekter til universitetsmuseene utgjorde i 2003 ca 15 millioner kroner.

Utvalget mener at universitetsmuseene bør innføre gratis entré for alle. Inntektsbortfall og merkostnader må kompenseres for.

5.4 Rekruttering til realfag

Både nasjonalt og internasjonalt er rekrutteringen til realfag og teknologi betenkelig lav. Dette har vært situasjonen de siste tiårene. De relativt sett få som studerer realfag på universitetsnivå går etter endt utdanning til næringsliv, forskning og forvaltning og i liten grad til læreryrket. Også ved lærerskolene er det et begrenset antall studenter som velger realfaglige fordypninger i utdannelsen. Resultatet er at det ikke rekrutteres nok lærere med fordypning i realfagene, til de ulike skolenivåene. Mangelen på utdannede realfaglærere på de ulike klassetrinnene, resulterer i en skole hvor gode, voksne forbilder som viser interesse for og gir kunnskaper om realfagene er fraværende.

Universitetsmuseene besøkes årlig av et relativt stort antall skoleelever. Gjennom en aktiv satsing på realfagene og deres betydning i samfunnet, bør museene kunne bidra til å bedre rekrutteringen til naturvitenskapelige og teknologiske studier. Dette kan gjøres i samarbeid med vitensentrene i universitetsbyene og med de matematisk-naturvitenskapelige fakultetene og deres skolelaboratorier i realfag, samtidig som museene selv legger til rette for tilbud innenfor realfagene.

Etter utvalgets oppfatning er det særlig på tre områder universitetsmuseene kan iverksette tiltak for møte utfordringen knyttet til rekruttering innenfor realfag: Interaktiv formidling, tverrfaglige formidlingsprosjekter og tilrettelagte digitale læringsressurser. Tiltakene på disse tre områdene må også sees i sammenheng.

Et samarbeid om interaktiv formidling med vitensentrene vil være til felles nytte for utviklingen av begge institusjonene. På den ene siden kan universitetsmuseene utvikle formidlingen rettet mot barn og unge ved hjelp av formidlingsteknikker og pedagogiske virkemidler som benyttes av

¹¹ Jf. http://www.kulturradet.se/ovfiles/besoksutvecklingen_2005.pdf [lesedato 140206]

¹² Dette er tall for 2003.

vitensentrene. På den andre siden kan også vitensentrene utvikle seg som kunnskapsinstitusjoner gjennom et nærmere samarbeid med universitetsmuseene, spesielt innenfor realfagene biologi og geologi. Gevinsten av et samarbeid vil utvilsomt kunne komme målgruppen barn og unge til gode, gjennom en ny type pedagogisk tilrettelegging av formidlingen.

Vitensenterpedagogikken har tradisjonelt vært rettet mot realfag, men de pedagogiske virkemidlene kan også benyttes innenfor andre fagområder. Institusjoner som har forsøkt å kombinere natur- og kulturfag kan vise til gode resultater. Jærmuseet, som driver Sørvestnorsk vitensenter, har utviklet formidlingsprosjekter hvor en interaktiv pedagogikk brukes til å trekke linjer mellom natur- og kulturvitenskap. Denne formidlingen har vært vellykket. En slik tverrfaglighet kan gjøre tydelig at kultur og natur ikke er uavhengige størrelser og gjøre det enklere å vise realfagenes relevans.

Skolelaboratorier er navnet på etter- og videreutdanningstilbud fra universitetene rettet mot lærere, primært innenfor realfagene. Disse laboratoriene skal være bindeledd mellom universitetene og skoleverket. Som en del av tilbudet har også flere av universitetenes skolelaboratorier utviklet undervisningsopplegg til bruk for realfaglærere. Universitetsmuseene har i varierende grad deltatt i denne virksomheten.

Universitetsmuseene kan bidra til utvikling og gjennomføring av skolelaboratoriernes etterutdanningstilbud. I samarbeid med skolelaboratoriene kan det tilbys undervisningsopplegg som kan gjennomføres i museets lokaler, utstillinger og hageanlegg. Universitetsmuseene kan inkludere skolelaboratoriets fagfolk i utviklingen av nye undervisningstilbud innenfor botanikk, zoologi og geologi i tråd med skolens læreplaner.

Universitetsmuseene har en spesiell mulighet til å legge til rette for formidling av botanikk, zoologi og geologi gjennom sine basisutstillinger og gjennom studiesamlinger av genuint materiale; det være seg pressede planter, insekter på nål, fisk på glass, malmførende bergarter eller fossiler fra oljeførende lag i Nordsjøen. For å utnytte det potensielle utstillingene og samlingene representerer bedre, kan museene utvikle pedagogiske opplegg, tilrettelagt for de ulike utdanningstrinnene. I tillegg til undervisningsopplegg som gjennomføres med personale fra museene, kan det utvikles undervisningsopplegg som gjøres tilgjengelige på nettet og som den enkelte lærer kan gjennomføre i museet med sin klasse. Museene kan legge til rette for økt undervisningsvirksomhet i museet ved å ha

spesialrom med nødvendig utstyr og/eller undervisningssamlinger av planter, dyr og stein.

De matematisk-naturvitenskapelige fakultetene må på sin side være aktive i markedsføringen av aktuelle studietilbud innenfor realfagene når skoleklasser kommer til museene.

Skolelaboratoriernes etter- og videreutdanningstilbud er samlet på nettsiden skolelab.no. Denne siden bør kunne utvides til å omfatte et tilbud som den danske parallellen skolelab.dk har. Skolelab.dk er «et samlingssted for nye Internetbaserte undervisningsformer i naturfagsundervisningen». Pt. finnes det spredte undervisningsopplegg på nettet under de enkelte skolelaboratoriernes nettadresser, men disse burde kunne samles under en felles portal. En bedre utviklet skolelab.no vil kunne kombinere informasjon om kursvirksomhet med en samling av tilrettelagte opplegg for realfagsundervisning. Universitetenes utdanningstilbud innen realfag og teknologi kan også presenteres gjennom en slik portal. En slik utvikling må samtidig koordineres med allerede eksisterende portaler, f.eks. naturfag.no.

Utvalget foreslår at det bevilges og utlyses egne prosjektmidler for universitetsmuseene, øremerket utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag. Disse prosjektmidlene bør være i størrelsesorden 10 millioner kroner årlig over 5 år.

5.5 Utvalgets vurderinger og anbefalinger

Universitetsmuseene forvalter samlinger og fagkunnskaper som det er av stor betydning å nå ut med, og i særlig grad til den oppvoksende generasjon. Kulturhistorisk kunnskap er viktig for å forstå samfunnet og de kulturmøter – konfliktfylte og fredelige – som finner sted nasjonalt og internasjonalt. En bred, allmenn forståelse av ressursproblemer, endringskrefter og naturmiljøets sårbarhet er en betingelse for en forsvarlig, bærekraftig utvikling. Universitetsmuseene bør også som tverrfaglige institusjoner arbeide for en formidling som overskrider faglige grenser, særlig skillet mellom natur- og kulturfag.

Universitetsmuseer forvalter slike kunnskaper og innsikter, og utfordringen ligger i å nå bredere ut. Det samlede besøkstallet ved museene er ca. 1 200 000 årlig. Dette inkluderer ca. 500 000 besøkende i de botaniske hagene og ca. 400 000 besøkende ved Vikingskipshuset. Det betyr at de øvrige museene har et samlet besøkstall på ca. 300 000, eller om lag det samme antallet som ved

Norsk Folkemuseum alene. I en befolkning på 4,5 millioner mennesker kan ikke dette tallet sies å være tilfredsstillende. Museene skal ikke bære ansvaret for dette alene; det må deles med både de styrende universitetene og de bevilgende myndighetene. Med utgangspunkt i de store samlingene og de sentrale forvaltningsområdene har universitetsmuseene et potensial til å nå bredere målgrupper og trekke til seg flere besøkende enn de gjør i dag. Det forutsetter at de oppgraderer formidlingen og formidlingskompetansen og at de utvikler bedre kunnskap om brukerne av museene.

Utvalget mener at det er særlig to områder hvor formidlingen må bli bedre: basisutstillinger og digital formidling. Basisutstillinger er kostbare å utvikle og en eldre bygningsmasse kan vanskelig gjøre satsinger. Utvalget har hatt anledning til å foreta en sammenlikning med basisutstillinger ved en del utenlandske nasjonalmuseer. Det finnes enkelte hederlige unntak ved våre universitetsmuseer, men generelt mener utvalget at arbeidet med fornyelse av basisutstillingene, både innholdsmessig og pedagogisk, må prioriteres langt høyere enn i dag. Utvalget anbefaler øremerkede statlige tilskudd til fornyelse av basisutstillingene. Et annet ledd i en prioritering er faste, årlige budsjettposter for oppgradering av disse utstillingene. Utstillingene bør kunne oppgraderes vesentlig om lag hvert tiende år.

I formidlingssammenheng kan museene vise autentiske gjenstander. Ingen annen formidlingsform kan erstatte dette fullt ut. Museene må likevel erkjenne at ingen formidlingskanal når så bredt ut i dag som Internett, og her ligger det store, uutnyttede muligheter. Takket være IT-teknologien er grensene mellom katalog, magasin og utstilling i ferd med å viskes ut. Det store digitaliseringsarbeidet som allerede er utført ved universitetsmuseene, blant annet gjennom Museumsprosjektet (se kapittel 4.4), må legges til grunn for en bredere tilgjengeliggjøring, for forskere så vel som publikum.

En bedre tilgjengeliggjøring av samlingene og kunnskapen knyttet til disse forutsetter en oppgradering av formidlingskapasitet og -kompetanse, og det er behov for mer forskning på formidling. Utvalget har registrert en tendens til å nedprioritere formidlingsandelen i en del vitenskapelige stillinger og mener denne tendensen er uheldig.

Samtidig er det viktig at publikums behov, ønsker og forutsetninger er med på å forme formidlingen. Universitetsmuseene må i større grad enn i dag foreta publikumsundersøkelser slik at de bedre kan utvikle strategier for å nå ut til bredere

grupper. Et annet nyttig verktøy som bør tas mer i bruk, er brukerpaneler for utviklingen av de enkelte formidlingstilbud. Også strategier for mediekontakt og markedsføring må være en del av formidlingskompetansen.

Formidlingen ved universitetsmuseene vil ha mye å hente på et tettere samarbeid, både seg imellom og med andre museer. Eksempelvis kan skiftende utstillinger utveksles i større grad mellom museene.

Utvalget har videre pekt på at man bør iverksette ulike tiltak som kan motvirke det uheldige skillet i norsk museumslandskap mellom eldre og nyere tids kulturhistorie og mellom egne og andres kulturer.

Det vil etter utvalgets oppfatning være tjenlig for formidlingsvirksomheten om man kan komme frem til hensiktsmessige resultatindikatorer. Det vil kunne gi bedre styringsmuligheter og bidra til en opprioritering av viktige formidlingstiltak. Utvalget mener at indikatorer spesielt bør vektlegge besøkstall, basisutstillinger, digital formidling, skriftlig formidling, publikumsundersøkelser og eksterne samarbeidsformer

Utvalget foreslår at universitetsmuseene innfører fri entré for alle, eventuelt gjennom en treårig opptrappingsplan som omfatter alle under 18 første år, alle over 60 andre år, samt alle besøkende tredje år.

Det er særlig viktig for universitetsmuseene å arbeide for aktivt å nå barn og unge i formidlingen. Museene kan spille en viktig rolle i å synliggjøre realfagenes betydning i samfunnet, bedre rekrutteringen til realfaglige studier og stimulere til interesse for forskning. Dette kan gjøres gjennom interaktiv formidling, flere undervisningstilbud i realfagene ved museene hvor utstillinger og studiesamlinger tas i bruk, tilrettelegging av læringsressurser blant annet på nettet. Vitensentre og skolelaboratorier i realfag ved de matematisk-naturvitenskapelige fakultetene er viktige samarbeidspartnere for universitetsmuseene i arbeidet for å nå disse målene. Læringsressurser kan utvikles og koordineres gjennom en ny nettportal, for eksempel skolelab.no, til hjelp og støtte for lærere i skolen.

Utvalget foreslår videre at det opprettes egne prosjektmidler for universitetsmuseene som øremerkes utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag.

Utvalget anbefaler:

Universitetsmusenes formidling bør styrkes gjennom:

- oppgradering av basisutstillingene
- prioritering av digital og nettbasert formidling
- øremerkede midler til utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag.
- tydeliggjøring og profesjonalisering av egen pedagogisk kompetanse gjennom flere formidlingsstillinger
- aktiv bruk av publikumsundersøkelser
- innføring av gratis entré for alle
- bruk av resultatindikatorer

Universitetsmuseene bør inngå økt samarbeid med:

- vitensentrene, for felles utstillingsprosjekter og utvikling av egen pedagogisk kompetanse
- skolen om utvikling av pedagogiske tilbud i tråd med skolens læreplaner
- skolelaboratoriene, om utvikling av digitale læringsressurser og en felles nettportal for disse tilbudene
- andre museer, for utvikling av formidling og samlingsforvaltning

Kapittel 6

Forskning og utviklingsarbeid

Universitetsmuseene forvalter vesentlige deler av landets natur- og kulturarv. Å utvikle disse vitenskapelige samlingene systematisk og med høy kvalitet er en nasjonal oppgave som betinger høy vitenskapelig kompetanse og aktiv forskning på de områdene av natur- og kulturhistorien som samlingene representerer. Museene har på denne bakgrunnen fått en sentral rolle i formidlingen av kultur- og naturarven og som kunnskapsleverandører til kulturminne- og naturforvaltningen. Oppdatert og fornyet kunnskap er nødvendig for å kunne utføre disse funksjonene. Slik kunnskap må være basert på forskning, og hele feltet av aktører – universitetsmuseene, øvrige arkeologiske museer, universitetsinstituttene og frittstående institutter – må samarbeide, men også ha en klar arbeidsdeling.

Museenes forskningsvirksomhet har et særlig ansvar for å produsere kunnskap og innsikt på basis av materielle levninger. Det kulturhistoriske materialet inkluderer uerstattelig vitenskapelig kilde materiale for kunnskap om og innsyn i menneskers liv og virke gjennom tidene. Fra tiden før skriftlige kilder foreligger er de også de eneste kildene. På samme måte representerer de naturhistoriske samlingene uerstattelige kilder til kunnskap om endring i naturen i et langtidsperspektiv. Å oppdage, beskrive, tolke og formidle er grunnleggende forutsetninger for å skape ny forståelse for sammenhenger og mangfold i de natur- og menneskeskapte omgivelsene.

I en tid med et stadig økende press på utnyttelse av naturressursene er det behov for oppdatert kunnskap om naturen og det biologiske mangfoldet som utsettes for dette presset. Museene spiller en viktig rolle i den kunnskapsutviklingen som skal bidra til en bedre forvaltning av landets naturressurser. Blant annet forvalter de naturhistoriske museene langtidsserier av data som inneholder viktig informasjon om utvikling og endring av naturgrunnlaget og naturressursene i landet og hvilke prosesser som ligger bak, for eksempel innslaget av menneskerelatert påvirkning på naturen.

Det vitenskapelige arbeidet i museene er i utgangspunktet sterkt knyttet opp mot den løpende driften og utviklingen av samlingene og til

forvaltningsvirksomheten. Publiseringen ved museene er derfor preget av den nære relasjonen til samling og forvaltning. Dokumentasjon, diagnostikk, prospektering, utvikling av prognose-/overvåkningsverktøy og reflektert datainnsamling er arbeidsoppgaver som inngår i museenes FoU-virksomhet. Dette er aktiviteter som tradisjonelt oppfattes å ligge i periferien av forskning i en tradisjonell forståelse av dette begrepet. Like fullt utgjør alt dette en vesentlig del av museenes samlede vitenskapelige virksomhet.

En viktig målestokk for museenes FoU-arbeid må være hvordan det bidrar til å fylle rollen som samfunnsnyttige og samfunnskritiske institusjoner. I en tid med økende krav til forskningens kvalitet og relevans er det en betydelig utfordring for museumssektoren å opprettholde legitimitet som kunnskapsutviklende institusjoner. Dette gjelder ikke minst universitetsmuseene. For dem er det dessuten en utfordring å utvikle en faglig tilnærming som krysser grensene mellom natur- og kulturhistorien.

6.1 FoU ved universitetsmuseene

Forskning og utviklingsarbeid (FoU) ligger til grunn for den systematiske utviklingen av de vitenskapelige samlingene, for museenes rolle som kunnskapsprodusenter i kulturminne- og naturforvaltningen, og for den allmennrettede forskningsformidlingen. FoU ved museene må stå i vekselvirkning med museenes øvrige funksjoner.

OECD-landenes *Frascati Manual*, som også legges til grunn i St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning*, inneholder internasjonale retningslinjer for avgrensning og klassifisering av forskning og utviklingsarbeid. Her beskrives FoU slik: «Forskning og utviklingsarbeid (FoU) er kreativ virksomhet som utføres systematisk for å oppnå økt kunnskap – herunder kunnskap om mennesket, kultur og samfunn – og omfatter bruken av denne kunnskapen til å finne nye anvendelser.¹»

¹ Et utdrag av manualen er oversatt til norsk av NIFU STEP (2002). Sitatene kommer fra denne oversettelsen.

I Frascati Manual er FoU delt inn i grunnforskning, anvendt forskning og utviklingsarbeid. Disse områdene defineres slik:

- *Grunnforskning* er eksperimentell eller teoretisk virksomhet som primært utføres for å skaffe til veie ny kunnskap om det underliggende grunnlaget for fenomener og observerbare fakta, uten sikte på spesiell anvendelse eller bruk.
- *Anvendt forskning* er også virksomhet av original karakter som utføres for å skaffe til veie ny kunnskap. Anvendt forskning er imidlertid primært rettet mot bestemte praktiske mål eller anvendelser.
- *Utviklingsarbeid* er systematisk virksomhet som anvender eksisterende kunnskap fra forskning og praktisk erfaring, og som er rettet mot å framstille nye eller vesentlige forbedrede materialer, produkter eller innretninger, eller å innføre nye eller vesentlig forbedrede prosesser, systemer eller tjenester.

Slike grenser kan i noen sammenhenger være nyttig, andre ganger problematisk. Ofte vil det være flytende grenser mellom de ulike kategoriene. Spesielt for kulturhistorie, men også for naturhistorie kan det være vanskelig å trekke en klar grense mellom grunnforskning og anvendt forskning. Lite forskning utføres uten et sideblikk til praktiske eller samfunnsmessige hensyn, samtidig som forskning rettet mot praktiske problemer noen ganger kan føre til uforutsette, grunnleggende vitenskapelige innsikter.

Det er gjort flere forsøk på å finne andre kriterier for inndeling av FoU-arbeidet, blant annet gjennom skillet mellom Modus 1 og 2-forskning², ved å introdusere termer som *strategisk forskning* eller *det utvidede forskningsbegreb*, eller gjennom en vektlegging av forskning for grunnleggende innsikt versus en forskning for anvendelse og problemløsning. Utvalget har imidlertid valgt den brede FoU-definisjonen som en pragmatisk tilnærming til feltet.

Som et ledd i FoU-arbeidet har universitetsmuseene også en annen sentral rolle i forskningsprosessen, nemlig å tilrettelegge de omfattende og verdifulle samlingene sine for egen og andres forskning. Videre utgjør museene med sin formidlingskompetanse et potensial som formidlere også av andres forskning.

² Modus 1- og modus 2-forskning er en distinksjon av forskning introdusert av Gibbons m.fl. (1994), som utdyper skillet mellom den grunnleggende og den anvendelsesorienterte forskningen. Se St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning*, s. 146ff, for en utdypende drøfting.

Figur 6.1 Universitetsmuseenes kunnskapsproduksjon er materielt basert. Her arbeider konservatorer ved Kulturhistorisk museum med en egyptisk mumie.

Foto: Kulturhistorisk museum

Det har ikke blitt gjennomført noen omfattende kartlegging av de norske museenes samlede forskningsinnsats. I museumsstatistikken for 2004 oppga en fjerdedel at de hadde vedtatte planer for forskning. Det er en viktig utfordring å etablere et tettere samarbeid mellom universitetsmuseer og andre museer for å utvikle museenes FoU, et samarbeid som bør utvikles som et ledd i Museumsreformen. Universitetsmuseene kan i et slikt samarbeid også ha en rolle som rådgiver for øvrige museer.

Utvalget mener at universitetsmuseenes vitenskapelige arbeid faller inn under alle de tre FoU-kategoriene grunnforskning, anvendt forskning og utviklingsarbeid. En stor del av kunnskapsutviklingen ved disse museene er rettet mot anvendelsesområdene kulturminne- og naturforvaltning. I så måte har den en mye klarere og mer umiddelbar samfunnsrelevans enn den universitetsforskningen som primært søker teoretisk innsikt.

Slik museums- og samlingsrelatert FoU-virkosomhet regnes i Danmark inn under «det utvidede forskningsbegreb» – nettopp fordi disse aktivitetene ofte faller på siden av øvrige universitetsmiljøers forståelse av forskningsbegrepet.

6.1.1 Fagprofil og kompetanseområder ved universitetsmuseene

De lovpålagte forvaltningsoppgavene etter kulturminneloven innebærer at universitetsmuseene spiller en grunnleggende faglig rolle i forvaltning

gen av landets arkeologiske kulturminner. FoU-virkningsgraden er i betydelig grad knyttet til disse oppgavene. Gjennom utgravinger, systematisering av gjenstandsmaterialet, publisering og utarbeiding av strategiske faglige programmer er universitetsmuseene en sentral kunnskapsleverandør for den offentlige kulturminneforvaltningen.

Det andre kulturhistoriske fagområdet av en viss størrelse ved universitetsmuseene er sosial- og kulturanthropologi: Tre av universitetsmuseene har antropologiske fagmiljøer tilknyttet sine etnografiske samlinger. Antropologien er det kulturhistoriske fagområdet hvis forskning skiller seg minst fra annen universitetsforskning. Denne forskningen er imidlertid i mindre grad knyttet til samlingene.

Innenfor kjemi og konservering foregår FoU som er knyttet til kunst- og kulturhistorisk gjenstandsmateriale. Teknisk-naturvitenskapelige analyser er rettet mot blant annet nedbryting og bevaringsforhold.

De naturhistoriske museumsmiljøene har ikke lovpålagte forvaltningsoppgaver, men de tjener som en nasjonal kunnskapsbank for taksonomi og biodiversitet, og fungerer som en viktig leverandør av data for naturforvaltningen. I motsetning til de kulturhistoriske museumsmiljøene, der arkeologi er det dominerende faget, er det i de naturhistoriske miljøene en jevnere faglig spredning mellom disiplinene botanikk, zoologi og geologi med tilhørende subdisipliner.

De naturhistoriske museene samler inn, systematiserer, magasinerer og dokumenterer naturmateriale, og de systematiserer naturobservasjoner, blant annet i krysslister. Universitetsmuseene har meget betydelige samlinger innenfor hele den flercellede delen av dyre- og planteriket over til dels lange tidsperioder. I tillegg til egen forskning har de ansvar for tilrettelegging av materiale for ekstern forskning og forvaltning, som for eksempel for universitetsinstituttene og Artsdatabanken.

Den vitenskapelige kompetansen ved universitetsmuseene er dels unik ved det enkelte museum, dels overlappende med andre universitetsmuseer og dels overlappende med fagmiljøer ved universitetsinstituttene.

I tillegg til den arkeologiske kompetansen ved universitetsmuseene finnes det her nasjonalt ledende kompetanse innenfor enkelte felter, for eksempelvis taksonomi, konservering, numismatikk og paleontologi. Den vitenskapelige spesialkompetansen til de ulike museene har utviklet seg over tid og representerer ikke noen formalisert arbeids- eller ansvarsfordeling. Mye taler for at en

mer systematisk arbeidsdeling ville være hensiktsmessig for å skape mer robuste fagmiljøer.

6.2 Forskningsdokumentasjon

Forskningsdokumentasjon er i økende grad blitt et styringsverktøy ved universitetene og inngår nå i finansieringen av disse institusjonene, både gjennom tildelingen fra departementet og i varierende grad i den universitetsinterne fordelingen. En resultatbasert forskningskomponent er lagt inn i finansieringsmodellen for universitets- og høyskolesektoren, som et økonomisk incentiv³ og som et konkurranseelement både institusjonene i mellom og internt mellom avdelingene ved en institusjon (fakulteter, institutter, museer, sentre).

St.meld. nr. 20 (2004–05) *Vilje til forskning*, slår fast: «Fremtidig vekst i grunnforskningsbevilgningene skal i større grad enn i dag fordeles gjennom konkurransebaserte ordninger» (s. 146). Den resultatbaserte forskningskomponenten har økt i 2006 og det er varslet at den vil øke ytterligere i 2007.⁴ Dette angår også universitetsmuseenes forskning, som dokumenteres etter de samme kriteriene som forskningen ved universitetet for øvrig.

Som beregningsgrunnlag for den resultatbaserte finansieringen av universitetene brukes et sett indikatorer for å tallfeste resultatene av den vitenskapelige virksomheten. Hovedkategoriene er vitenskapelige publikasjoner og inntjente eksterne midler i form av forskningsråds- og EUTildelinger. Det gis uttelling for vitenskapelige artikler i tidsskrifter med fagfelle vurdering og for vitenskapelige monografier og vitenskapelige antologier på godkjente forlag.⁵ Publikasjoner i disse kategoriene har vært gjennom en prosess med kontroll og kvalitetssikring. I tillegg vektet publiseringskanalene ulikt. Det er innført et system med en rangering av forlag og tidsskrifter etter

³ Grunnlaget ble lagt i St.prp. nr. 1 (2003–2004) fra UFD, der det tas til orde for bedre og mer sammenlignbare data for vitenskapelig publisering, samt en kvalitetsinndeling av publikasjoner, for å kunne bruke dette som grunnlag for resultatbasert finansiering. Jfr. <http://odin.dep.no/filarkiv/189211/budsjett2004ufd.pdf> [lesedato 030105]. I den eksisterende ordningen gir publisering i de følgende kategoriene økonomisk uttelling: vitenskapelig artikkel i fagfelleurdert tidsskrift, vitenskapelig monografi, samt artikkel i vitenskapelig antologi.

⁴ Dette praktiseres forskjellig internt ved de ulike universitetene.

⁵ Tidsskrifter og forlag rangeres som nivå 1 og nivå 2 av nasjonale fagråd innenfor de ulike fagområdene. Arbeidet organiseres og godkjennes av Universitets- og høyskolerådet.

kvalitetskriterier i Nivå 1 og Nivå 2. Publisering på Nivå 2 gir opptil tre ganger så høy uttelling som på Nivå 1.⁶

Det er enda svakheter i rapporteringen til Frida og det pågår et arbeid og diskusjoner for å heve kvaliteten.

Det er manglende systematisk dokumentasjon av forskningen ved de øvrige museene. Museene underlagt Kultur- og kirke departementet rapporterer om forskningsplaner og resultater, men ikke på en måte som muliggjør en direkte sammenligning med universitetsmuseenes forskning. Det er samtidig klart at forskningen ved universitetsmuseene har en betydelig sterkere posisjon enn ved de øvrige museene.

Utvalget har ønsket å se nærmere på universitetsmuseenes vitenskapelige publiseringsvirksomhet ut fra de kriterier som ligger til grunn for den resultatbaserte finansieringsandelen. Hensikten har ikke vært å evaluere kvaliteten på forskningen, men å få en oppfatning av de kultur- og naturhistoriske museenes publiseringsprofil, hvordan den eventuelt avviker fra øvrige universitetsmiljøers publiseringsprofil og hvilke konsekvenser dette vil kunne få.

Utvalget har fått gjennomført en kartlegging av universitetsmuseenes publiseringsprofil for fireårsperioden 2001–2004 og av universitetsmuseenes tellende forskningspublikasjoner for 2005. Utdypende tabeller over publiseringen 2001–2004 finnes i Vedlegg 2.

6.2.1 Universitetsmuseenes publiseringsprofil

FoU-profilen ved museene innebærer at sentrale deler av den vitenskapelige virksomheten ved disse museene ikke fanges opp av de gjeldende tildelingskriteriene i finansieringsmodellen. Dette må først og fremst ses i sammenheng med den forvaltningsrettede FoU-aktiviteten ved museene, i tillegg til det forskningstilretteleggende arbeidet med samlingene. Det er verdt å merke seg det høye antallet rapporter, som ikke gir seg utslag i finansieringsmodellen. Dette er en svært vanlig dokumentasjonstype for universitetsmuseenes forvaltningsrelaterte FoU-arbeid.

Kartleggingen viser tydelige innbyrdes forskjeller i forsknings- og publiseringsprofilen ved

de kulturhistoriske og de naturhistoriske fagmiljøene ved universitetsmuseene.

Artikler i vitenskapelige tidsskrifter

I perioden 2001–2004 publiserte kulturhistoriske miljøer ved universitetsmuseene 107 vitenskapelige tidsskriftsartikler, mens de naturhistoriske miljøenes publiserte 605 artikler. Dette tilsvarer henholdsvis 15 % og 85 % av det totale antallet artikler i perioden. Selv om man tar hensyn til at antallet fast vitenskapelig ansatte ved de naturhistoriske fagmiljøene er noe høyere enn ved de kulturhistoriske (70 mot 58), er forskjellen tydelig.

Forskjellen mellom fagmiljøene er særlig stor for kategorien internasjonalt tidsskrift med fagfellevurdering. Her publiserte kulturhistorie 13 artikler i perioden 2001–2004 og naturhistorie 424 artikler. Dette tilsvarer henholdsvis 3 % og 97 % av det totale antallet artikler i denne kategorien.

Fagbøker

De kulturhistoriske fagmiljøene sto bak et flertall av registrerte kapitler i fagbøker i fireårsperioden med 129 av 189, eller 71 %. De kulturhistoriske og naturhistoriske miljøene publiserte omtrent like mange fagbøker, men antallet utgivelser er lavt, særlig for forlagsutgitte fagbøker. I løpet av fireårsperioden har universitetsmuseene samlet rapportert sju fagbøker utgitt på forlag.

De kulturhistoriske museene publiserte også den største andelen av kapitlene i fagbøker på forlag, både nasjonalt og internasjonalt. Tallene er imidlertid ikke høye. Det som ikke faller sammen med kjente publiseringsmønstre, er det påfallende lave antallet vitenskapelige monografier/fagbøker utgitt på forlag som rapporteres fra de kulturhistoriske museene (fire på kulturhistorie, mot tre på naturhistorie – fordelt på til sammen 128 vitenskapelige ansatte og over fire år). Bokutgivelser er tradisjonelt kulturhistorikernes domene, og det er et felt der de gjerne tar igjen for naturhistorikernes forsprang når det gjelder artikler.

Rapporter

En viktig publiseringsform ved universitetsmuseene er det som kan samles under betegnelsen rapporter. Dette er utgivelser som spenner fra utgravningsrapporter, bestilte utredninger og egne rapportserier til rene dokumentasjonsutgivelser. De kulturhistoriske miljøene produserte til sammen 120 rapporter, mens naturhistorikerne produserte 268. Et fellestrekk for denne typen utgi-

⁶ For en liste over Nivå 2-tidsskrift og -forlag pr. februar 2006, se <http://dbh.nsd.uib.no/kanaler/> [lesedato 160206]. Fordelingen er slik at Nivå 1 skal omfatte ca 80 % av de allerede kvalitetssikrede publikasjonene, mens nivå 2 begrenses til de øverste ca 20 %.

velser, som i sidetall trolig er den mest omfattende ved museene, er at de gjerne har et smalere nedslagsfelt og er mindre utdrettet enn de øvrige forskningspublikasjonene.

Det klare skillet mellom fagmiljøenes publiseringsprofil kan delvis forklares med ulike fagtradisjoner. Naturvitenskapelige miljøer publiserer oftere sine resultater i artikkelform. Samtidig er det mer vanlig enn innenfor kulturhistorie at flere forskere, også fra flere institusjoner, samarbeider om en artikkel. Den sterkere internasjonale orienteringen er også et trekk som gjenkjennes fra de respektive instituttmiljøene. De naturhistoriske museumsmiljøene publiserer mer enn de kulturhistoriske, og publikasjonene er i større grad kvalitetssikret gjennom fagfelle vurdering – hvilket gir seg utslag i tellende kategorier. De er også mer internasjonalt orientert.

Kartleggingen viser også store interne variasjoner. Noen miljøer og enkeltpersoner er svært produktive. Dette mønsteret samsvarer med resultatene fra andre kartlegginger av forskningsaktivitet. Også ved universitetsinstituttene er det gjerne et mindretall av de ansatte forskerne som står for en relativt stor andel av forskningspublikasjonene. Ved en undersøkelse ved HF, UiO, sto de 20 mest produktive forskerne (av 246, det vil se 8 %) for 27 % av de tellende publikasjonene.

6.2.2 Universitetsmuseenes forskningsinnsats – etter finansieringsmodellens kriterier

Å sammenlikne universitetsmuseenes forskningsinnsats med øvrige universitetsmiljøers kan være problematisk. Ved museene foregår det mange former for spesialisert vitenskapelig basert virksomhet (identifikasjon, systematisering, katalogisering, m.m.). På den andre siden har fakultetene ansvar for forskerutdanningen, og de har tradisjonelt hatt flere NFR-finansierte forskningsprosjekter. Publiseringaktiviteten fremstår som den best egnede faktoren for en sammenlikning, ettersom betingelsene for det fast vitenskapelige personalet er relativt like når det gjelder forskningsrett/-plikt (se kapittel 6.4.2).

Kartleggingen av universitetsmuseenes tellende forskning for 2005 har tatt utgangspunkt i produksjon av tellende publikasjoner og publikasjonspoeng for de ulike enhetene.⁷ Tallene er hentet fra universitetenes dokumentasjonssystem Frida i mars 2006 og beregnet utifra gjeldende systemer for vektning av publikasjoner. En tilsvarende kartlegging er foretatt for sammenlignbare fakultets- og instituttmiljøer ved Universitetet i Oslo, for å gi et eksempel på ulikheter mellom fagmiljøer.

⁷ Publikasjonspoeng regnes ut fra antallet og kategorier av tellende publikasjoner multiplisert med en vektning for Nivå 1 og Nivå 2. Vitenskapelige monografier gir henholdsvis 5 og 8 poeng på nivå 1 og 2, vitenskapelige artikler gir 1 og 3 poeng og artikler i antologier gir 0,7 og 1 poeng.

Tabell 6.1 Universitetsmuseenes publikasjonspoeng for 2005

	Vitenskapelige monografier		Artikler i vitenskapelige tidsskrifter		Artikler i antologier		Poeng	Fast vitenskapelig ansatte	Poeng pr. ansatt
	nivå 1 (x 5)	nivå 2 (x 8)	nivå 1 (x 1)	nivå 2 (x 3)	nivå 1 (x 0,7)	nivå 2 (x 1)			
VM	-	-	30	2	1	-	36,7	29,6	1,2
- kulturhistorie	-	-	4	1	1	-	7,7	13	0,6
- naturhistorie	-	-	26	1	-	-	29	16,6	1,7
NHM	1	-	50	7	6	1	81,2	26	3,1
KHM	-	-	21	2	4	1	30,8	27	1,1
BM	1	-	33	4	-	-	50	31	1,6
- kulturhistorie	1	-	5	1	-	-	13	14	0,9
- naturhistorie	-	-	28	3	-	-	37	17	2,2
TMU	-	-	23	3	5	-	35,5	23	1,5
- kulturhistorie	-	-	2	3	4	-	13,8	12	1,2
- naturhistorie	-	-	21	-	1	-	21,7	11	2,0
= SUM	2	-	157	18	16	2	234,2	136,6	1,7
- kulturhistorie	1	-	32	7	9	1	65,3	66	1,0
- naturhistorie	1	-	125	11	7	1	168,9	70,6	2,4

Tabell 6.2 Publikasjonspoeng for utvalgte fagmiljøer ved Universitetet i Oslo

	Vitenskapelige monografier		Artikler i vitenskapelige tidsskrifter		Artikler i antologier		Poeng	Fast vitenskapelig ansatte	Poeng pr. ansatt
	nivå 1 (x 5)	nivå 2 (x 8)	nivå 1 (x 1)	nivå 2 (x 3)	nivå 1 (x 0,7)	nivå 2 (x 1)			
HF	27	6	154	46	194	40	650,8	335	1,9
- IAKH	4	1	22	10	26	5	103,2	41	2,5
- IKOS	-	2	31	3	49	11	101,3	44,2	2,3
- SI (SV)	1	2	9	1	5	1	37,5	14	2,7
MN	2	-	668	313	88	3	1681,6	278	6,0
- BI	1	-	95	42	1	2	228,7	31	7,4
- IG	-	-	74	36	8	-	187,6	46	4,1

Det er ikke foretatt en sammenligning med miljøer ved andre universiteter.

Universitetsmuseene produserte i snitt 1,7 publikasjonspoeng per fast vitenskapelig ansatt i 2004. Snittet for kulturhistorie er 1,0 publikasjonspoeng og snittet for naturhistorie er 2,4.

Til sammenligning viser tabell 6.2 en oversikt over publikasjonspoeng for Det humanistiske fakultet og Det matematisk-naturvitenskapelig fakultet ved Universitetet i Oslo. I tabellen er også tatt med tall for de instituttene som faglig tilsvarende universitetsmuseene. Dette gjelder Institutt for arkeologi, konservering og historiske studier (IAKH), Institutt for kulturstudier og orientalske språk (IKOS), Sosialantropologisk institutt ved Samfunnsvitenskapelig fakultet (SI), Biologisk institutt (BI) og Institutt for geofag (IG).

Humanistisk fakultet produserte i snitt 1,9 publikasjonspoeng pr. fast vitenskapelig ansatt. For IAKH var snittet 2,5. Matematisk-naturvitenskapelig fakultet produserte i snitt 6,0 publikasjonspoeng per fast vitenskapelig ansatt, mens for Biologisk institutt var snittet 7,4⁸.

Det relativt sett lavere antallet tellende forskningspublikasjoner og publikasjonspoeng ved universitetsmuseene peker for det første i retning av en annen forskningsprofil enn i fakultetsmiljøene. For det andre bekrefter det igjen at sentrale deler av museenes kunnskapsproduksjon publiseres i kanaler som ikke gir uttelling i universitetenes finansieringsmodell. Det kan få betydelige økonomiske konsekvenser for universitetsmuseene i den universitetsinterne fordelingen. Sær-

lige interne budsjettmessige kompensasjonsordninger vil i lengden neppe være noen god løsning, verken for museene eller for universitetet som helhet. På den andre siden vil en radikal omlegging av publiseringspraksisen ved museene trolig gå på bekostning av samfunnets behov for kunnskap om lokale og regionale forhold og den forvaltningsrettede FoU-virksomheten. I en slik sammenheng blir det en utfordring å sikre at museenes FoU-arbeid ikke taper i kampen om ressurser.

Utvalgets medlemmer Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck viser til sine merknader under kapittel 6.4.

6.3 Forskningspolitikk og forskningsledelse

6.3.1 Universitetsmuseene i forskningsstrategier og forskningspolitikk

I sentrale forskningspolitiske dokumenter de senere år har forskningen ved universitetsmuseene fått lite omtale. St.meld. nr. 39 (1998–99) *Forskning ved et tidsskille* drøfter eksempelvis ikke universitetsmuseenes forskning, noe som ble påpekt og etterlyst i Kirke-, utdannings- og forskningskomiteens innstilling⁹. St.meld. nr. 20 (2004–2005) *Vilje til forskning* omtaler universitetsmuseene i noe større grad, men vektlegger primært museenes samlinger som utgangspunkt for mulig forskning. Også universitetenes egne strategiske dokumenter og forskningsplaner omtaler i svært liten grad universitetsmuseenes FoU-virksomhet og fagkompetanse. Disse dokumentene

⁸ Enkelte av de naturvitenskapelige artiklene har mange forfattere, tildels fra ulike institusjoner, tallene er ikke vektet for å ta høyde for dette. Dette kan være med på å forsterke den generelle forskjellen mellom de natur- og kulturvitenskapelige universitetsmiljøene.

⁹ Innst.S. nr. 110, 1999–2000: «Komiteen har merket seg at forskningen ved universitetsmuseene ikke er omtalt i meldingen. Disse museene er heller ikke behandlet i museumsmeldingen (St.meld. nr. 22 1999–2000)».

går ikke inn på hvordan forskningen ved universitetsmuseene inngår i en mer overordnet forskningsstrategi.¹⁰

I universitetenes strategiske og forskningspolitiske dokumenter signaliseres liten interesse for eller vilje til å satse på det FoU-arbeidet som utføres ved universitetsmuseene. Inntrykket ble bekreftet gjennom samtaler utvalget hadde med ledelsen ved de fire universitetene. Dette forsterkes ytterligere av at FoU-arbeidet ved universitetsmuseene i liten grad har vært underlagt noen form for strategisk ledelse. Mangel på forskningsledelse har nok også preget en del universitetsmiljøer, men konsekvensene blir ekstra følbare ved museene på grunn av deres samlings- og forvaltningsrettede oppgaver.

6.3.2 Organisering og ledelse av forskning ved universitetsmuseene

Utvikling av et godt forskningsmiljø forutsetter strategisk planlegging, organisering og aktiv forskningsledelse. Ved universitetsmuseene er slike verktøy i varierende grad tatt i bruk.

I museumsstatistikken for 2003 oppga tre av universitetsmuseene at de ikke hadde planer for verken for forskning eller innsamling. I statistikken for 2004, som ble samlet inn våren 2005 av ABM-utvikling, oppgir ett av de fem universitetsmuseene at de ikke har vedtatt noen slike planer. Her har det vært en positiv utvikling.¹¹

Forskning organiseres også gjennom vilkår knyttet til vitenskapelige stillinger og gjennom tilrettelegging for samarbeid og oppbygning av forskningsmiljøer. Til de vitenskapelige stillingene ved universitetsmuseene ligger det en forskningsrett/-plikt på rundt 45 % av arbeidstiden. Dette er samme vilkår for forskning som ved universitetsinstituttene. Også reglene for forskningspermisjon er de samme.

Til fagmiljøene ved universitetsmuseene er det også knyttet teknisk infrastruktur, som benyttes dels av interne og dels av eksterne forskere. Alle museene har avdelinger som utfører konserveringstjenester knyttet til museenes samlinger. De kulturhistoriske miljøene har integrerte fasiliteter

for gjenstandskonservering. De naturhistoriske miljøene har laboratorier og teknisk utstyr knyttet til forskning og samlingsforvaltning. I tillegg har flere av museene enkelte særskilte oppgaver og spesialisert teknisk kompetanse. I flere av tilfellene er denne kompetansen tilrettelagt for eksterne oppdragsgivere. Naturhistorisk museum har gått lengst i så måte og har et uttalt mål om større salg av laboratorietjenester. Museet har flere geologilaboratorier, et DNA-laboratorium og Laboratorium for ferskvannsekologi og innlandsfiske (LFI). LFI driver utelukkende med oppdragsforskning.

Vitenskapsmuseet står i en særstilling i forhold til teknisk infrastruktur, med Nasjonallaboratoriet for ¹⁴C-datering plassert under museets Seksjon for arkeometri. Dette laboratoriet utfører oppdrag både for interne og eksterne brukere.

Et godt samarbeid mellom beslektede fagmiljøer kan føre til utvikling av komplementær kompetanse på en måte som kommer et fagfelt som helhet til gode. Integreringen og samarbeidet mellom fagmiljøer ved universitetsinstituttene og universitetsmuseene kunne på mange områder vært langt bedre. Det er flere eksempler på at forskningsambisjoner i enkelte museumsmiljøer, noen ganger i kombinasjon med utbyggingen av egen infrastruktur ved museene, av beslektede universitetsmiljøer blir oppfattet som konkurrerende snarere enn som komplementært. Universitetsmuseene er en del av et universitet, og det er lite hensiktsmessig at museumsmiljøer og instituttmiljøer utvikler kompetanse og tjenester som står i et gjensidig konkurranseforhold. Fagmiljøene innenfor universitetet bør i høyere grad samarbeide om en komplementær kompetanseutvikling.

6.3.3 Forskning ved andre lands museer

Et hovedinntrykk fra informasjon innhentet fra enkelte andre lands museer er at forskningen ved universitetsmuseer og større nasjonale museer nedprioriteres og at tilknytningen mellom universitet og museum generelt svekkes. I en universitetsverden som står midt oppe i store strukturelle og økonomiske endringer synes det å være mindre plass til museer enn tidligere. Det er kun unntaksvis at forskningsressursene ved museene anses som konkurransedyktig med universitetene på områder der begge institusjonene har vitenskapelig kompetanse.

Det følgende er eksempler på utviklingen i noen utvalgte europeiske land:

I England ble rapporten *Lifting the Veil: Research and Scholarship in UK Museums and Galleries*

¹⁰ Forholdet er noe annerledes for Universitetet i Tromsø og Universitetet i Bergen, som begge omtaler universitetsmuseenes vitenskapelige samlinger i sine strategiske dokumenter. Begge omtalene vektlegger imidlertid samlingenes nytte for forskning snarere enn museene som forskningsinstitusjoner (Strategisk plan for Universitetet i Bergen 2005–2010 og Strateginotat for UiT for perioden fram til 2010).

¹¹ Kulturhistorisk museum har siden utarbeidet en forskningsplan for 2005–2010, og Tromsø Museum har en Forskningsstrategi for 2005–2010.

publisert av det statlige kontoret Museum and Galleries Commission i 2000. Rapporten hevder at forskningen ved museene generelt sett står tilbake for universitetsforskningen, både kvantitativt og kvalitativt. En av grunnene til dette er manglende inkludering av forskning og publisering i museenes planer og budsjetter.

I Frankrike har det nasjonale forskningsrådet CNRS i mange år finansiert egne forskningsenheter, *laboratoires de recherche*, ved de større nasjonalmuseene. Denne ordningen opphørte fra 1. januar 2006. Da ble disse enhetene enten oppløst eller flyttet ut. Forskningsrådets begrunnelse var at forskningen ved museene ikke har vært tilfredsstillende og at slike forskningsenheter i stedet skal legges til universiteter og forskningsinstitutter.

I Nederland står universitetsmuseene i en presert stilling, og en rekke universiteter har redusert eller fjernet overføringene til sine museer. Instituttene har vist mindre interesse for å bruke museene, og dette har blant annet gått sterkt utover forskningen ved universitetsmuseene. Flere museer er blitt fristilt fra sine universiteter.

Ved Humboldt-universitetet i Berlin finnes rundt 50 større og mindre samlinger. Det er knyttet liten aktivitet til de fleste av dem, og de museene som er tilknyttet universitetet har fått reduserte overføringer. Universitetsledelsen har signalisert liten vilje til å vitalisere de vitenskapelige samlingene gjennom aktiv forskning og formidling, men er interessert i samlingenes verdi ved markedsføring av universitetet. Et tilsvarende inntrykk har utvalget fått fra møter med representanter for engelske museer.

I Canada har utvalget erfart en tendens til at forskningen ved nasjonalmuseene i sterkere grad rettes mot de områder der museene har et klart fortrinn fremfor universitetsmiljøene, hvilket vil si mer i retning av gjenstandsrelatert og museologisk forskning.

6.4 Utvalgets vurderinger og anbefalinger

FoU-arbeidet ved museene har en rekke anvendte siktemål, og deler av kunnskapsproduksjonen må nødvendigvis være empirisk orientert, systematiserende og deskriptiv. Fordi avgrensningsspørsmålene er så kompliserte har utvalget tatt utgangspunkt i et bredt, men internasjonalt anerkjent FoU-begrep som favner alle sider av den vitenskapelige virksomheten ved museene.

Utvalget oppfatter forskning og utviklingsarbeid som grunnleggende aktiviteter ved universi-

tetsmuseene som skal støtte opp under de andre hovedområdene av virksomheten: samlingsforvaltning og formidling samt sikring av et best mulig kunnskapsgrunnlag for kulturminneforvaltning og naturforvaltning. Når FoU-virksomheten ved universitetsmuseene har en annen profil enn i de fleste øvrige universitetsmiljøene, skyldes det ikke minst museenes forpliktelser på disse områdene. Utvalget mener likevel at museene enda tydeligere enn i dag bør prioritere en FoU-virksomhet som retter seg mot samlinger og samlingsforvaltning, formidling, kulturminne- og naturforvaltning.

Det er en stor utfordring å sikre at museene også i fremtiden kan være leverandører av nødvendig kunnskap for å sikre en bærekraftig utvikling av landets natur- og kulturressurser. Det betyr at samfunnet er avhengig av en FoU-virksomhet som i stor grad er rettet mot å utvikle empirisk kunnskap om natur og kultur, både i regionalt og til dels lokalt perspektiv.

Utvalget konstaterer samtidig at som en konsekvens av en annen FoU-profil, spesielt ved de kulturhistoriske museumsmiljøene, kommer disse dårlig ut når universitetssamfunnets resultatindikatorer for forskning legges til grunn. Kriteriene i dagens resultatbaserte finansieringsmodell kan nok bli justert, men utvalget antar at hovedtrekkene i modellen vil bestå, i tråd med universitetenes normer for kvalitet. Dette vil kunne få negative økonomiske konsekvenser for universitetsmuseene. Det synes samtidig urealistisk å skulle anbefale to ulike standarder for FoU-arbeidet ved én og samme institusjon. Det ville klart svekke museenes renomme på forskningssiden.

Utvalgets medlemmer Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck mener det ikke er tilstrekkelig grunnlag for å hevde at forskjeller mellom instituttene og museenes publiseringprofil vil få negative økonomiske konsekvenser for museene i årene fremover. Den interne fordelingen av resultatbaserte forskningsmidler ved universitetene praktiseres ulikt og utgjør en relativt marginal del av fakultetenes og museenes totale andel av det bevilgningsfinansierte budsjettet.

De kulturhistoriske museumsmiljøene står overfor en tosidig utfordring. De bør søke å endre publiseringsmønsteret noe mer i retning av de kriterier som er tellende i dagens finansieringsmodell. Samtidig er det viktig at disse museumsmiljøene fokuserer på sine forpliktelser overfor kulturminneforvaltningen og formidlingen. En ensidig prioritering av en i universitetssammenheng meriterende forskning vil falle uheldig ut. En liknende kritikk er blitt reist mot enkelte naturvitenskapelige museumsmiljøer: For sterke forskningsambi-

sjoner har svekket både formidlingsarbeidet og samlingsforvaltningen.

Utvalget vil understreke at dette ikke betyr at museenes FoU skal gå på akkord med etablerte kriterier for vitenskapelighet. Det betyr snarere at museene må ta sin egenart, sine fortrinn og sine forpliktelser på alvor og gå i dialog med universitetsledelsene om disse forholdene. Det blir dermed viktig å synliggjøre FoU-oppgaver som er spesifikke for museene, selv om ikke alle oppgavene nevnt nedenfor nødvendigvis bør utføres av museets eget personale.

Prinsipielt kan man snakke om minst fire ulike relasjoner mellom museer og FoU-arbeid:

1. Museer som ressurs for forskning (tilrettelegging av samlinger som kildemateriale: tilgjengeliggjøring, dokumentasjon, brukervennlig digitalisering, m.m.)
2. FoU som en integrert del av museumsvirksomheten (herunder ulike typer forvaltningsrettet forskning)
3. FoU som støtter opp under museumsvirksomheten (museumspedagogikk, museumsadministrasjon, konserverings- og bevaringsteknologi, søke- og feltarbeidsteknikker, IT-teknologi, m.m.)
4. Museer som objekt for forskning (museet som kunnskapsprodusent, samfunnsinstitusjon, identitetssymbol i et flerkulturelt samfunn, m.m.)

Universitetsmuseenes FoU-virksomhet skal utgå fra samfunnets behov for kunnskap. Det bør få konsekvenser for hvordan forskningen ved universi-

tetsmuseene organiseres, styres og vektlegges. Universitetsmuseene må utvikle en tydelig forskningsprofil som er basert på samlingsspesifikke og forvaltningsrelaterte problemstillinger, og som dermed setter museene i stand til å løse sitt samfunnsoppdrag på en best mulig måte.

I forholdet til universitetsinstituttene kunne integreringen mellom disse og universitetsmuseenes forskning og forskningsstrategier ha vært langt tettere og bedre utviklet. Både på kulturhistorisk og naturvitenskapelig side har utvalget erfart at enkelte parallelle miljøer enten fungerer isolert eller står i et konkurranseforhold. Samtidig må universitetsmuseene inngå i samarbeid også med relevante nasjonale og internasjonale fagmiljøer. Universitetsmuseene har generelt sett små fagmiljøer som vil kunne tjene på å inngå i samarbeid og nettverk også utover egen institusjon.

Utvalget anbefaler:

- Universitetsmuseene må styrke forskningsledelsen og utvikle klare prioriteringer og planer for FoU-arbeidet.
- FoU ved universitetsmuseene må konsentreres om kjerneområder ved museenes virksomhet (samlinger, taksonomi, konservering, formidling, kulturminne- og naturforvaltning).
- Universitetsmuseene bør prioritere å bevare den kompetansen som er unik ved det enkelte museum og unngå unødvendig faglig overlapping med andre universitetsmuseer og universitetsmiljøer.

Kapittel 7

Kulturminneforvaltning og naturforvaltning

Universitetsmuseene er, med unntak av Naturhistorisk museum, tillagt en formell rolle i forvaltningen av automatisk fredede kulturminner. Deres rolle og ansvarsområder er beskrevet i kulturminneloven og i forskrifter til denne loven. Universitetsmuseenes oppgaver på dette området er omfattende og legger premisser for viktige deler av deres virksomhet. Universitetsmuseene utfører også oppgaver knyttet til naturforvaltningen, uten at disse oppgavene er regulert gjennom lover og forskrifter.

7.1 Kulturminneforvaltningens aktører og ansvarsfordeling

Ansvar for forvaltning av kulturminner og kulturmiljøer er fordelt mellom statlige, regionale og lokale aktører. På statlig nivå har Miljøverndepartementet det overordnede ansvaret for den offentlige kulturminneforvaltningen, med Riksantikvaren som fagdirektorat. Fylkeskommunen/Sametinget er kulturminnemyndighet på regionalt nivå og har førstelinjeansvar i de fleste saker der arkeologiske kulturminner kan bli berørt. Kommunene er hovedaktører i forvaltningen av faste arkeologiske kulturminner på lokalt nivå i kraft av sin myndighet etter plan- og bygningsloven.

Figur 7.1 Kulturminneforvaltningen er en omfattende del av universitetsmuseenes virksomhet. Her måler en ansatt fra Bergen Museum opp et utgravningsfelt ved Fusa

Foto: Bergen Museum

Universitetsmuseene, Arkeologisk museum i Stavanger (AmS) og sjøfartsmuseene har ansvaret for arkeologiske utgravninger som følger av at Riksantikvaren har gitt dispensasjon fra fredningsbestemmelsene. De gir faglige innspill til Riksantikvaren før direktoratet fatter vedtak. De ivaretar også statens ansvar for løse kulturminner, hvilket inkluderer konservering, bevaring og formidling. Norsk institutt for kulturminneforskning (NIKU) gjennomfører arkeologiske utgravninger av kirker, klostre, byanlegg, borger o.l. fra middelalderen, der Riksantikvaren har gitt dispensasjon fra fredningsbestemmelsene.

Ansvarsfordeling mellom aktørene i statlig og regional kulturminneforvaltningen er inndelt etter geografiske og tematiske kriterier, jf. forskrift til kulturminneloven.

7.2 Automatisk fredning og dispensasjon fra fredning

Kulturminneloven er særlov for kulturminneforvaltningen. Den første kulturminneloven kom i juli 1905. Den er senere revidert flere ganger, og dagens lov er av 9. juni 1978¹. Loven inneholder blant annet bestemmelser om fredning av kulturminner, om dispensasjon fra fredningsbestemmelsene og om eiendomsrett til løse kulturminner. Forskrifter til loven regulerer ansvar og roller mellom ulike offentlige instanser og forholdet til grunneiere.

Plan- og bygningsloven er det viktigste verktøyet for forvaltning av faste kulturminner i forbindelse med utarbeiding av arealplaner.

7.2.1 Automatisk fredning

Alle faste kulturminner eldre enn 1537 – det vil si fra før reformasjonen, alle samiske kulturminner eldre enn 100 år og alle stående bygninger som er erklært å være bygd mellom 1537 og 1650 er automatisk fredet. I tillegg har alle skipsfunn (marinarkeologiske kulturminner) eldre enn 100 år et automatisk vern. Automatisk fredning av kulturminner kom inn i den første loven om kulturminner i 1905 og er beholdt siden.

Man må søke Riksantikvaren om tillatelse til inngrep i et automatisk fredet kulturminne, dvs. dispensasjon fra den automatiske fredningen. Universitetsmuseene, AmS og sjøfartsmuseene oversender i slike situasjoner sine faglige råd til Riksantikvaren². De faglige rådene utarbeides med grunnlag i oppdatert faglig kunnskap om de aktuelle kulturminnene, og om det geografiske området og dets kulturminner og kulturhistorie.

Arkeologiske gjenstander (løse kulturminner) funnet etter 1905 er statens eiendom, og landsdelsmuseene forvalter disse på vegne av staten.

7.2.2 Gjennomføring av arkeologiske utgravninger

I forbindelse med arkeologiske utgravninger skal det utarbeides en prosjektplan, der faglig problemstilling, metode og omfang presenteres. Planene skal tilpasses utgravningens omfang og inkludere budsjett for utgravningen.

Arkeologiske utgravninger bekostes normalt av utbyggeren. Årlig gjennomføres utgravninger for mellom 50 og 100 millioner kroner. Omfanget varierer fra år til år, avhengig av utbyggingsaktiviteten i samfunnet. Offentlige tiltakshavere eller store firmaer står for de fleste og største utgravningene³.

I utgravningsbudsjetter inngår de utgiftene som følger av arbeidet med planlegging, gjennomføring i felt og etterarbeid. En mindre del av budsjettet kan avsettes til formidling av utgravningen i felt. Midler til forskning inngår ikke. Prosjektet er endelig avsluttet når rapport er ferdigstilt og materialet er hyllekklart, det vil si når gjenstandene er ferdig konserverte og all dokumentasjon er klar til arkivering.

For å dekke behovet for arbeidskraft til utgravninger, engasjerer museene prosjektansatte. Ansettelsesperioden er tidsbegrenset til prosjektets varighet. I 2005 var det for eksempel ved Kulturhistorisk museum 14 fast ansatte arkeologer og 26 arkeologer engasjert for mer enn et år for å gjennomføre oppdragsfinansierte arkeologiske utgravninger.

7.3 Kulturminneforvaltningens økonomiske og faglige betydning for universitetsmuseene

Forvaltningsgravningene bidrar til en betydelig økonomisk omsetning ved universitetsmuseene.

¹ Loven er endret ved flere senere anledninger, senest januar 2003. Forskriftene ble senest endret desember 2004.

² Riksantikvaren overtok dispensasjonsmyndigheten fra de arkeologiske museene per 1. januar 2001. Denne endringen ble gjennomført for å skille mellom den som fatter vedtak og setter vilkår og den som gjennomfører vedtakets vilkår. Et slikt skille er i tråd med offentlig forvaltning for øvrig.

³ I St.meld. nr 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner* varsler regjeringen en økning på 21 mill. kr til tilskudd til utgravninger ved mindre, private tiltak.

Inntektene museene får for en forvaltningsgravning og etterarbeidet, skal dekke de utgiftene de har i forbindelse med dette etter selvkostprinsippet. Samtidig er universitetsmuseenes forvaltningsansvar med på å sikre en arkeologifaglig virksomhet og kompetanseutvikling ved museene. De oppdragsfinansierte utgravningene har dessuten stor betydning for den årlig tilveksten til samlingene, og materialet representerer et klart potensial for FoU-virksomhet. Omsetningen fra forvaltningsgravningene varierer med omfanget av utbyggingsprosjekter, og dette gir en viss uforutsigbarhet i museenes budsjetter.

Tabell 7.1 viser det økonomiske omfanget av forvaltningsundersøkelsene for 2003.

Tallene gir et bilde av omfanget og variasjoner i et enkeltår⁴. For Vitenskapsmuseet var aktiviteten preget av den omfattende utgravningen i Aukra i forbindelse med Statoils ilandføring av gass. For Tromsø Museums del var utgravningsaktiviteten lav i 2003.

Den offentlige forvaltningen av arkeologiske kulturminner må være kunnskapsbasert. Viktige virkemidler for å sikre det nødvendige kunnskapsgrunnlaget for kulturminneforvaltningen er utvikling av faglige programmer og videreutvikling av forskningskompetansen.

Faglige programmer skal være basert på eksisterende kunnskap om og en analyse av bestanden av kulturminner og kulturhistorien i det aktuelle området. På bakgrunn av en slik analyse skal de faglige programmene skissere hvilke kunnskapsområder som bør prioriteres med hensyn til utgravning og videre forskning. De faglige programmene skal inngå i grunnlaget for dispensasjonspolitikken.

Riksantikvaren har bevilget midler til landsdelmuseenes arbeid med faglige programmer. St.meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner* understreker at utforming av en overordnet stra-

tegi og faglige kriterier for arbeidet med automatisk fredede kulturminner skal gis prioritet.

Universitetsmuseene har ansvar for formidling knyttet til utgravningene. Formidlingen kan foregå i form av omvisninger på utgravningsstedet, gjennom utstillinger fra utgravningen og publikasjoner knyttet til resultatene. Også Internett blir i økende grad brukt som formidlingskanal. For eksempel har Kulturhistorisk museum lansert nettsiden *Åpen arkeologi*, der man kan følge en utgravningsprosess og resultatene fra den⁵. Det er utvalgets oppfatning at denne type formidling bør benyttes i større grad. Utvalget mener videre at formidling bør synliggjøres i prosjektplanene og i vurderingene av hva som skal tas vare på fra utgravninger.

7.4 Kulturminneforvaltning og utgravninger i enkelte andre land

Organiseringen av kulturminneforvaltningen og ansvaret for arkeologiske utgravninger varierer i de landene utvalget har gjort seg kjent med. Et fellestrekk er at det er utbyggeren som bekoster en arkeologisk utgravning der et utbyggingsprosjekt kommer i konflikt med registrerte kulturminner. For øvrig varierer både ansvaret for selve utgravningen, forvaltningsansvaret for og eiendomsretten til de arkeologiske kulturminnene. Tabell 7.2 viser noen hovedtrekk ved forvaltningen i Sverige, Danmark, England, Nederland og Canada.

7.5 Norges forpliktelser på det naturhistoriske området

Norge har forpliktelser i forhold til følgende internasjonale konvensjoner på naturforvaltningsområdet:

- Konvensjonen om biologisk mangfold. (Convention on Biological Diversity)
- Cartagenaprotokollen på biosikkerhet (Cartagena Protocol on Biosafety)

⁴ Tallene for forvaltningsgravninger er hentet fra universitetenes rapportering til UFD. Prosentberegningen er basert på budsjettall fra Database for høyere utdanning.

⁵ ariadne.uio.no/odberg [lesedato 201105]

Tabell 7.1 Forvaltningsundersøkelsenes økonomiske omfang for 2003

Museum	Budsjett for forvaltningsgravninger	% av totalt budsjett
Vitenskapsmuseet	51 millioner	41
Kulturhistorisk museum	41,3 millioner	35
Bergen Museum	11 millioner	18
Tromsø Museum	3,3 millioner	6

- Washingtonkonvensjonen (Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora)
- Bonnkonvensjonen (Convention on Migratory Species of Wild Animals)
- Ramsarkonvensjonen (Convention on Wetlands of International importance especially as Waterfowl Habitats)
- Konvensjonen om verdens kultur- og naturarv (Convention concerning the protection of the Cultural and Natural heritage)
- Bernkonvensjonen (Convention of European Wildlife and Natural Habitats)
- OSPAR-konvensjonen (Convention for the protection of the marine environment of the North-east Atlantic)
- Den europeiske landskapskonvensjonen (European Landscape Convention)

Universitetsmuseene har ingen lovpålagt rolle innenfor naturforvaltningen. Museene har likevel en sentral rolle som kunnskapsbanker for slik forvaltning. I tillegg påtar de seg oppdrag innenfor kartlegging og forskning som støtter opp under naturforvaltningen.

Den viktigste rollen universitetsmuseene spiller i forhold til Norges internasjonale forpliktelser på dette området er knyttet til kunnskapsgrunnlaget for forvaltning av det biologiske mangfoldet. Norge har forpliktet seg til å følge en rekke internasjonale konvensjoner om beskyttelse av biologisk mangfold, og en forutsetning for å oppfylle

slike forpliktelser er et oppdatert kunnskapsgrunnlag om mangfoldet innen arter og naturtyper og på hvilke områder mangfoldet er truet.

De naturhistoriske miljøene ved universitetsmuseene utfører taksonomisk forskning og forvalter typesamlinger (arter som er beskrevet og navngitt for første gang ved det angjeldende museum) med viktige referanseobjekter. De naturhistoriske samlingene er den mest omfattende dokumentasjonen av artsmangfold på norsk territorium. Systematisk innsamling og dokumentasjon utgjør en sentral del av informasjonen som ligger til grunn for den offentlige forvaltningen av det biologiske mangfoldet. Det er en forutsetning at denne informasjonen gjøres tilgjengelig for forskere, allmennheten og forvaltningen.

Det er flere andre informasjonsaktører innenfor forvaltningen av det biologiske mangfoldet: Artsdatabanken, Direktoratet for naturforvaltning, institutter som Norsk institutt for naturforskning (NINA) og Norsk institutt for vannforskning (NIVA), samt private og delprivate konsulentfirmaer med kartleggings- og utredningsoppdrag. Universitetsmuseene har ofte en rolle som mottaker av deler av det innsamlede materiale og som informasjonsleverandører. Det er en forutsetning at det finnes et samarbeid og en koordinering av kunnskapsgrunnlaget mellom de ulike aktørene på dette området.

Artsdatabanken (ADB) i Trondheim ble opprettet i 2004 og har som mål å bli den primære leverandøren av informasjon om norsk biologisk

Tabell 7.2 Kulturminneforvaltning i enkelte andre land

	Bekoster utgravning	Foretar utgravning	Eier funn	Forvalter funn
Sverige	Utbygger	Riksantikvarieembätet (90 % av utgravningene), museer, enkelte private firmaer	Staten	Statens historiska museum
Danmark	Utbygger	Et av 50 utpekte museer, evt. Nationalmuseet	Staten	Det utgravende museet
England	Utbygger	Arkeologiske firmaer autorisert av Institute of Field Archaeology	Grunneier	Ulike museer og andre instanser
Nederland	Utbygger	Offentlig eller private arkeologiske firmaer, autorisert av Rijksinspectie voor de Archeologie	Staten	Regionale museer eller regionale magasiner
Canada	Utbygger	Universitetsarkeologer og firmaer med autorisasjon fra provinsmyndigheter.	Varierer mellom delstater	Varierer mellom delstater (ingen føderal lovgivning)

mangfold, til bruk for forvaltning og allmennhet. ADB skal organisere informasjon fra primærdata ved universitetsmuseene og andre institusjoner og tilrettelegge denne informasjonen i et felles grensesnitt med tilhørende stedfesting og karttjenester. En viktig leverandør av data til ADB er de naturhistoriske samlingene ved universitetsmuseene (og da særlig i forhold til det materialet som er digitalisert blant annet gjennom arbeidet i Museumsprosjektet. ADBs bruk av materialet forutsetter at det er tilrettelagt og kvalitetssikret godt nok, for eksempel med stedsreferanser som kan brukes til kartplottning av materialet.

Global Biodiversity Information Facility (GBIF) er et internasjonalt nettverk av vitenskapelige institusjoner som forvalter kunnskap om verdens biologiske mangfold. Naturhistorisk museum er i perioden 2005–2008 en såkalt nasjonal node i dette nettverket, og har dermed et ansvar for å gjøre informasjonen om Norges artsmangfold tilgjengelig for et internasjonalt forskersamfunn gjennom GBIF-systemet. Dette skal gjøres i samarbeid med de øvrige naturhistoriske miljøene som står som primærleverandør av data. Naturhistorisk museum har også inngått en samarbeidsavtale med Artsdatabanken om utveksling og tilrettelegging av informasjon fra GBIF til bruk i ADBs koordinerte database.

7.6 Utvalgets vurderinger og anbefalinger

En stor del av virksomheten ved de kulturhistoriske samlingene er knyttet til universitetsmuseenes oppdragsfinansierte undersøkelser av arkeologiske kulturminner. Utvalget ser det som viktig at denne aktiviteten er integrert i museets øvrige virksomhet og overordnede mål.

Museenes utgravningsvirksomhet skal sikre verdifullt kildemateriale som grunnlag for ny kunnskap og komme til uttrykk i museenes formidling. Utvalget ser arbeidet med faglige programmer som viktig, og anbefaler at den regionale kulturminneforvaltningen og de arkeologiske instituttene ved universitetene trekkes med i utviklingen av slike programmer. Det samme gjelder arbeidet med forskningsstrategier og prosjektplaner med stort potensial for FoU.

Utvalget mener videre at formidling bør være en vesentlig og integrert del av planene for utgravningsprosjekter.

Det finnes ulike typer spisskompetanse innenfor de arkeologiske kompetansemiljøene. Utvalget mener at denne spisskompetansen bør brukes effektivt på tvers av institusjonene.

Selv om universitetsmuseene ikke har en lovpålagt rolle innenfor naturforvaltningen, innehar de den viktigste kunnskapen om Norges biologiske mangfold. Gjennom de omfangsrike, systematiske samlingene kan museene levere primærdata til ulike nasjonale og internasjonale informasjonsaktører som GBIF (Global Biodiversity Information Facility) og Artsdatabanken som igjen kan benyttes av forskere, allmennhet og forvaltning.

Miljøverndepartementet bevilger årlig midler som forvaltes av Norges forskningsråd. Disse midlene går til miljøvernforskning (kulturminneforskning og naturforskning). Det er en utfordring for universitetsmuseene å få en større andel av disse midlene.

Utvalget anbefaler:

- Museene bør legge økt vekt på forskningsledelse og høy kvalitet i forskningsvirksomheten som basis for utvikling av gode prosjektplaner for forvaltningsgravninger.
- I samarbeid med regional kulturminneforvaltning og universitetsinstituttene bør museene utvikle faglige programmer med bakgrunn i behovene for kunnskapsutvikling og utvikling av adekvate prosjekterings-, utgravnings- og dokumentasjonsmetoder.
- Formidling bør synliggjøres i prosjektplanene og i vurderingene av hva som skal tas vare på fra utgravninger.
- Ved større utgravninger bør museene vurdere hvordan det kan legges til rette for videre forskning på materialet.
- Det bør etableres faglige kompetansenettverk mellom museene og øvrige institusjoner innenfor kulturminneforvaltningen for å få en effektiv utnyttning av spisskompetanse.
- Universitetsmuseene bør ha fokus på å sikre taksonomisk kompetanse og å videreutvikle de naturhistoriske samlingene.
- Universitetsmuseene bør samarbeide om å tilrettelegge informasjon om Norges biologiske mangfold med utgangspunkt i de naturhistoriske samlingene. Informasjonen må være tilrettelagt slik at den støtter standard utvekslingsformater.

Kapittel 8

Organisering og økonomi

Universitetsmuseene er organisert som egne enheter ved universitetene, direkte underlagt universitetsstyrene. Mellom museene er det enkelte variasjoner i hvordan de er organisert, styrt og finansiert. En vurdering av universitetsmuseenes organisering og økonomi må basere seg på en beskrivelse av hovedtrekk ved museenes organisasjonsstruktur, ledelse, økonomiske forhold og stillingsstruktur. Et spørsmål i denne sammenhengen er universitetsmuseenes tilknytning til universitetene.

8.1 Organisering av universitetsmuseene

8.1.1 Intern organisering

De norske universitetsmuseene har en relativt lik intern organisasjonsstruktur. En administrativ seksjon eller avdeling har det administrative ansvaret. Videre er museenes enheter delt inn etter fagområder og funksjoner. De fem museene er organisert slik tabellene 8.1 til 8.5 viser, fordelt etter fellestjenester, fagenheter og enheter med eksternfinansiert virksomhet.

Tabell 8.1 Vitenskapsmuseets organisasjonsstruktur

VM	Fellestjenester	Fagenheter	Enheter med eksternfinansiert virksomhet
	Administrativ seksjon Seksjon for formidling	Seksjon for naturhistorie Seksjon for arkeologi og kulturhistorie ¹	Seksjon for arkeometri

¹ De arkeologiske enhetene ved Vitenskapsmuseet og Tromsø Museum omfatter også gjennom kulturminneforvaltningen eksternfinansiert virksomhet.

Tabell 8.2 Naturhistorisk museums organisasjonsstruktur

NHM	Fellestjenester	Fagenheter	Enheter med eksternfinansiert virksomhet
	Administrasjon	Seksjon for geologi	Seksjon for eksternfinansiert virksomhet
	Seksjon for konserverings- og forskningsteknikk	Seksjon for zoologi	
	Seksjon for utadrettet virksomhet	Seksjon for botanikk	
		Botanisk hage	

Tabell 8.3 Kulturhistorisk museums organisasjonsstruktur

KHM	Fellestjenester	Fagenheter	Enheter med eksternt-finansiert virksomhet
	Administrasjon Dokumentasjonsseksjonen Konserveringsseksjonen Utstillings- og publikumsseksjonen	Etnografisk seksjon Arkeologisk seksjon	Fornminnesseksjonen

Tabell 8.4 Bergen Museums organisasjonsstruktur

BM	Fellestjenester	Fagenheter	Enheter med eksternt-finansiert virksomhet
	Administrasjon Foto og IT Publikumsseksjonen	De kulturhistoriske samlinger ¹ De naturhistoriske samlinger	Seksjon for ytre kulturminnevern

¹ Bergen Museum har separate avdelinger for de kulturhistoriske og de naturhistoriske samlingene. Under De kulturhistoriske samlinger (DKS) ligger fagområdene arkeologi, antropologi, konservering og kunst- og kulturhistorie. Under De naturhistoriske samlinger (DNS) ligger fagområdene botanikk, geologi og zoologi. De to samlingsavdelingene har egne styrever.

Tabell 8.5 Tromsø Museums organisasjonsstruktur

TMU	Fellestjenester	Fagenheter	Enheter med eksternt-finansiert virksomhet
	Administrativ enhet Formidlingsenheten	Fagenhet for botanikk Fagenhet for geologi Fagenhet for zoologi Fagenhet for nyere kulturhistorie Fagenhet for arkeologi Samisk-etnografisk fagenhet	

8.1.2 Museumsledelse

Fire de fem universitetsmuseene har et styre med ni eller elleve medlemmer. Vitenskapsmuseet har et museumsråd med ti medlemmer. Styrene er noe ulikt sammensatt med hensyn til eksternt representasjon og styreleders funksjon. Styret ved Tromsø Museum skiller seg ut ved kun å ha intern representasjon i styret.¹

¹ Det er nedsatt en arbeidsgruppe ved Tromsø Museum som skal utarbeide et forslag til ny styringsstruktur.

Tabell 8.6 oppsummerer styrestrukturen ved de fem museene.

Vitenskapsmuseet og Naturhistorisk museum har en eksternt styre-/rådsleder. Kulturhistorisk museum og Bergen Museum har som styreledere vitenskapelig ansatte fra andre deler av universitetet, mens Tromsø Museum velger en rent intern styreleder – en vitenskapelig ansatt ved museet.

Museumsstyrene er styringsorganer for museene og direkte underlagt universitetsstyrene. De har ansvar for å fastlegge mål og prioriteringer for

Tabell 8.6 Universitetsmuseenes styrestruktur

Representasjon	VM	NHM	KHM	BM	TMU
Styreleder (ekstern el. vitenskapelig)	1 (ee)	1 (ee)	1 (ie)	1 (ie)	1 (iv)
Vitenskapelig ansatte	4	2	4	5	5
Teknisk-adm. ansatte	1	2	2	2	3
Eksterne	2	2	2	1	–
Studenter	2	2	2	2	–
Samlet	10	9	11	11	9

Det skiller her mellom såkalte ekstern-eksterne (ee), som er hentet utenfra universitetet, intern-eksterne (ie), som kommer fra universitetet og intern-vitenskapelige (iv), som er vitenskapelig ansatte fra museet eller universitetet.

museene. Styrene skal også godkjenne årsplaner, budsjett, regnskap og rapportering fra museene. Museumsrådet ved Vitenskapsmuseet har et tilsvarende funksjonsområde, men noe begrenset formell myndighet i forhold til et styre.

Utvalget mener at det er viktig med bred ekstern representasjon i museumsstyrene, inkludert eksterne styreledere.

Direktørfunksjonen ved de fem museene varierer. Vitenskapsmuseet, Naturhistorisk museum og Kulturhistorisk museum har enhetlig ledelse, hvilket innebærer at museumsdirektøren ivaretar den faglige og administrative ledelsen av museet. Bergen Museum og Tromsø Museum har delt ledelse. Ved Bergen Museum er direktøren administrativ leder, mens styreleder er faglig leder. Tromsø Museum har ingen direktørstilling; den valgte styrelederen fungerer som faglig leder, mens det er en tilsatt administrativ leder.

Direktørens myndighet beskrives av reglement og vedtekter ved Naturhistorisk museum, Kulturhistorisk museum, Tromsø Museum og Bergen Museum.

8.2 Universitetsmuseenes økonomi og finansiering

Som en enhet ved universitetet mottar universitetsmuseene grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet, kanalisert via tildelingen til universitetet som institusjon. Midlene til drift av universitetsmuseene blir ikke øremerket fra departementets side, slik at det er opp til universitetsstyret ved det enkelte universitet å fordele midler til drift av museene. Unntaksvis blir det øremerket enkelte midler fra departementets side til universitetsmuseene, hvilket har vært tilfelle med midler til bevaring og sikring av samlingene som Utdannings- og forskningsdepartementet har tildelt i årene 2002–2005.

I tillegg til grunnbevilgningen fra universitetets budsjett genererer museene egne inntekter. En av kildene til egeninntjening er billettinntekter, men for alle museene med unntak av Kulturhistorisk museum utgjør disse en mindre del av inntektene. En langt viktigere kilde til egeninntekt er ekstern-finansierte (og -initierte) prosjekter, og da i særlig grad arkeologiske utgravninger.

Når det gjelder utgifter, utgjør lønn og sosiale utgifter den største utgiftsposten ved alle museene.

Tallene som presenteres her er relativt runde og bør leses som anslagstall. Universitetsmuseenes økonomi angis ikke koordinert og standardisert i noen kilder, slik at tallene for inntekter og utgifter er hentet fra ulike typer av dokumentasjon.

8.2.1 Inntektsprofil

Tabell 8.7 viser universitetsmuseenes inntektsprofil for 2003, fordelt på kategoriene basisbevilgning, andre offentlige tilskudd, arkeologiske undersøkelser etter kulturminneloven, billettinntekter og andre egeninntekter.

Tabell 8.8 viser den prosentvise fordelingen av inntektene.

Det er relativt store variasjoner i de ulike museenes inntektsprofiler for ett enkeltår som dette. Dette skyldes flere forhold. Inntekter knyttet til utgravningsoppdrag vil variere med antall og størrelse på disse oppdragene. Kulturhistorisk museum og Vitenskapsmuseet har eksempelvis hatt ansvaret for relativt store utgravningsprosjekter knyttet til utbygging av E18 og Svinesund (KHM) og gassledningen fra Ormen Lange ved Aukra (VM). For Vitenskapsmuseet har utgravningsinntekter vært særlig høye de siste tre årene. For 2003 lå disse på ca. 50 millioner, mens det i et normalår ligger nærmere 15 millioner. Tetthet og frekvens av utbyggingsprosjekter som involverer automatisk fredete kulturminner varierer også mellom de fylkene museene har som sine ansvars-

Tabell 8.7 Universitetsmuseenes inntektsprofil for 2003

Inntekter 2003	Basis- bevilgning	Andre off. tilskudd	Billett- inntekter	Arkeologiske undersøkelser	Andre ¹ egeninntekter	Totalt
VM	55,6 mill.	4,1 mill.	0,3 mill.	48,3 mill.	17,1 mill.	125,5 mill.
NHM	64,9 mill.	9,5 mill.	2,5 mill.	–	24,2 mill.	101,1 mill.
KHM	39,7 mill.	3,2 mill.	10,4 mill.	47,0 mill.	19,0 mill.	119,3 mill.
BM	47,3 mill.	–	0,3 mill.	7,0 mill.	5,0 mill.	59,6 mill.
TMU	40,0 mill.	4,0 mill.	1,3 mill.	5,5 mill.	5,0 mill.	55,8 mill.
Samlet	247,5 mill.	20,8 mill.	14,8 mill.	107,8 mill.	70,3 mill.	461,3 mill.

¹ Andre inntekter er en samlekategori for ulike typer inntekter. For Vitenskapsmuseet og Naturhistorisk museum består en relativt stor andel av disse inntektene av eksterntfinansiert FoU-virksomhet, særlig knyttet til naturforvaltning. Kulturhistorisk museum har vesentlige inntekter fra salg av suvenirer, bøker o.l. ved Vikingskipshuset.

Kilde: Museumsstatistikken 2003, Årbøker og årsberetninger fra museene, Database for høyere utdanning.

Tabell 8.8 Universitetsmuseenes inntekter 2003, prosentvis fordelt

Inntekter 2003 prosentvis	Basis- bevilgning	Andre off. tilskudd	Billett- inntekter	Arkeologiske undersøkelser	Andre egeninntekter
VM	44,3	3,3	0,2	38,5	13,6
NHM	64,1	9,4	2,5	–	24,0
KHM	33,3	2,7	8,7	39,4	15,9
BM	79,3	–	0,5	11,8	8,4
TMU	70,7	7,2	2,3	9,9	9,9

områder. Dette er med på å prege den generelle inntektsprofilen til museene.

En annen variasjon i inntektene er knyttet til salg av billetter. Dette utgjør en relativt marginal del av inntektene. Unntaket her er Kulturhistorisk museum, som i Vikingskipshuset på Bygdøy forvalter Norges mest besøkte museum. I 2003 hadde vikingskipene 389 000 besøkende, noe som ga KHM rundt 11 millioner kroner i billettinntekter. Dersom man i tillegg til billetter til Vikingskipene tar med salg fra museumsbutikken på stedet, nær-

mer inntektene seg fra denne delen av museet 17–18 millioner, eller nærmere 15 % av de totale inntektene.

8.2.2 Utgiftsprofil

Tabell 8.9 viser universitetsmuseenes utgiftsprofil for 2003, fordelt på kategoriene lønn og sosiale utgifter, øvrig drift og investeringer.

Lønnskostnader utgjør mellom 50 og 60 % av de totale budsjettene for universitetsmuseene, men

Tabell 8.9 Tabell 8.9 Universitetsmuseenes utgiftsprofil for 2003

Utgifter 2003	Lønn og sosiale Utgifter	Øvrig drift	Investeringer	Totalt
VM	62,8 mill.	48,3 mill.	2,1 mill.	113,2 mill.
NHM	52,0 mill.	48,3 mill.	4,4 mill.	104,7 mill.
KHM	60,4 mill.	50,8 mill.	1,5 mill.	112,7 mill.
BM	36,2 mill.	24,3 mill.	–	60,5 mill.
TMU	35,4 mill.	21,8 mill.	1,1 mill.	58,3 mill.
Samlet	246,8 mill.	193,5 mill.	9,1 mill.	449,4 mill.

Bergen Museum oppgir at investeringer føres på UiBs regnskaper. Driftsutgiftene for Tromsø Museum oppgis enkelte steder uten den interne husleien, som her er inkludert for å gi sammenlignbare tall.

Kilde: Museumsstatistikken 2003, Database for høyere utdanning.

kan innenfor dette spennet variere en god del fra år til år. Til sammenlikning utgjør lønnskostnadene ved et humanistisk fakultet nærmere 80 % av totalbudsjettet, inkludert eksternt finansiert virksomhet (HF, UiO 2005). Ved et matematisk-naturvitenskapelig fakultet er det tilsvarende tallet ca. 65 % (MN, UiO 2005).

Museenes driftsutgifter utgjør mellom 37 og 47 % av utgiftene. En vesentlig del av universitetsmuseenes driftsutgifter består av intern husleie. Denne beregnes på bakgrunn av hvilke driftskostnader den enkelte enhet belaster universitetets tekniske avdeling med. Dette beløpet trekkes fra den avsatte bevilgningen til universitetsmuseene og kanaliseres til de enkelte universitetenes tekniske avdelinger/eiendomsavdelinger. Internhusleien ligger på mellom 11 og 22 millioner for de fem museene og utgjør mellom 11 og 20 % av de totale utgiftene.

Opptil 80 % av universitetsmuseenes utgifter er bundet opp til lønn, sosiale utgifter og husleie. Dette gir et begrenset økonomisk handlingsrom for universitetsmuseenes virksomhetsområder.

8.3 Stillingsstruktur ved universitetsmuseene

8.3.1 Vitenskapelige stillinger

Tabell 8.10 viser fordelingen av faste vitenskapelige stillinger ved universitetsmuseene. Stillingene er inndelt etter fagområder slik de er definert av museene selv.²

Tabell 8.10 Faste vitenskapelige stillinger.

Faste vitenskapelige stillinger	VM	KHM	NHM	BM	TMU	Sum
Arkeologi	13	15	–	10	4	42
Arkeometri ¹	1	–	–	–	–	1
Botanikk	6,6	–	9	7	4	26,6
Antropologi	–	5	–	2	4	11
Geologi	–	–	7	2	2	11
Konserveringsvitenskap	–	3	–	–	–	3
Kulturhistorie	–	–	–	1	4	5
Kunsthistorie	–	1	–	1	–	2
Numismatikk	–	2	–	–	–	2
Paleontologi	–	–	2	–	1	3
Runologi	–	1	–	–	–	1
Zoologi	9	–	8	8	4	29
Sum	29,6	27	26	31	23	136,6

¹ Betegnelsen brukes ved Vitenskapsmuseet i Trondheim om fagområdet knyttet til museets Seksjon for arkeometri, som inneholder Nasjonallaboratoriet for ¹⁴C datering. Seksjonen har én vitenskapelig stilling.

Tabell 8.11 Årsverk ved universitetsmuseene 2005

Antall årsverk	VM	KHM	NHM	BM	TM
Faste stillinger	57,9	76,3	79,5	87,0	50,8
Midlertidig ansatte	54,2	70,5	55,5	11,6	26,9
Årsverk samlet	112,1	146,8	135,0	98,6	77,7

Tabell 8.11 gir en oversikt over samlede årsverk ved universitetsmuseene i 2005, fordelt på faste og midlertidige stillinger.³

Flertallet av de midlertidig ansatte er knyttet til arkeologiske undersøkelser eller stipendiatstillinger. For Naturhistorisk museum er flertallet av de midlertidig ansatte stipendiater og teknisk personale.

For universitetsmuseene er det en generell fordeling mellom vitenskapelig ansatte og teknisk-administrativt ansatte på omtrent 40–45 % vitenskapelig ansatte og 55–60 % teknisk-administrativt ansatte. Kulturhistorisk museum utgjør her et unntak, med omtrent 30 % vitenskapelig ansatte og 70 % teknisk-administrativt ansatte i 2005.

² Tallene er hentet inn fra universitetsmuseene i november 2005.

³ Tallene er hentet fra Database for høyere utdanning (dbh.no). Det kan forekomme avvik i forhold til rapportering i andre kilder.

Tabell 8.12 Gjennomsnittsalder for ansatte i vitenskapelige stillinger

Gjennomsnittsalder	Vitenskapelig ansatte	Profes-sorer
VM	51,6	65,1
NHM	51,6	57,1
KHM	52,2	58,9
BM	53,5	58,3
TMU	54,5	63,4

Kilde: Database for høyere utdanning

8.3.2 Aldersfordeling for vitenskapelige stillinger

Tabell 8.12 viser gjennomsnittlig alder for ansatte i vitenskapelige stillinger ved universitetsmuseene i 2005. Den andre kolonnen viser gjennomsnittsalder for ansatte professorer.

Oversikten viser at gjennomsnittsalderen for vitenskapelig ansatte er relativt høy. Fra tidligere undersøkelser, for eksempel i museumsutredningen fra 1996,⁴ vet man også at mobiliteten for

⁴ NOU 1996:7, s. 121. En undersøkelse foretatt av museumsutvalget viste at 74 % av de som svarte på spørsmål, kun hadde arbeidet ved ett museum.

ansatte i museumssektoren er relativt lav. Det vil si at ansatte i museer i liten grad beveger seg mellom museer og inn/ut av museumssektoren. Kombinasjonen av lav mobilitet og høy gjennomsnittsalder for vitenskapelig ansatte byr på utfordringer med tanke på rekruttering og sammensetning av personalet.

8.4 Styring og rapportering

Som enheter underlagt universitetene reguleres universitetsmuseene av de samme lover, forskrifter og retningslinjer som universitetet som helhet. Det vil si at universitets- og høyskoleloven, reglement for forvaltning av eksternt finansiert virksomhet ved universiteter og høyskoler (oppdragsreglementet) og reglement for økonomistyring i staten også regulerer virksomheten ved universitetsmuseene.

Universitetsmuseene rapporterer til Kunnskapsdepartementet som en del av universitetenes rapportering. I budsjettdokumentene blir universitetene bedt om å rapportere om museenes formidling og om arbeidet med sikring og bevaring av samlingene. I tillegg rapporteres tall på disse områdene:

Tabell 8.13 Rapportering av universitetsmuseenes virksomhet i 2004

Rapportering 2004	VM	NHM	KHM	BM	TMU
Forvaltningssaker	237	14	1274	50	124
Skoleomvisninger	387	240	594	206	225
Publikumsarrangementer	21	47	86	9	29
Nettutstillinger	2	25	16	2	–
Nettbesøk	–	4,5 mill.	1, 7 mill.	–	–
Populærvitenskapelige foredrag og artikler	145	140	16	–	94
Årlig tilvekst	160 000	59 700	8693	66 691	22 918
Antall gjenstander, katalogisert	2 885 ¹	84 707	92 356	110 173	2 558
Gjenstander, fotografert	897	70	2 100	–	648
Gjenstander, konserverv	384	38 000	1 249	–	335
Utlån - antall saker	47	255	13	515	474
Utlån - antall gjenstander	957	3254	299	23 361	–
Kulturminneforvaltning, - antall utgravninger	34	–	55	22	9
Kulturminneforvaltning, årsverk	77	–	60	26,7	7,2
Kulturminneforvaltning, totalbudsjett	55,3	–	43,1 mill.	13 mill.	5,6 mill.

¹ I tillegg oppgis 226 409 gjenstander katalogisert i Ormen Lange-prosjektet.

- Antall journalførte forvaltningssaker totalt i året
- Antall skoleomvisninger i utstillingene
- Publikumsarrangementer
- Nettutstillinger
- Nettbesøk
- Populærvitenskapelige foredrag og artikler
- Årlig tilvekst til samlingene
- Antall gjenstander katalogisert, fotografert og konserverert
- Utlånssaker – antall saker
- Utlånssaker – antall objekter
- Omfanget av arkeologiske utgravninger som del av kulturminneforvaltningen (antall, årsverk og totalbudsjett)

Tabell 8.13 viser tallene som ble rapportert for universitetsmuseenes virksomhet i budsjett dokumentene for 2004.

Rapporteringen viser svært varierende tall, og dette indikerer en svakhet i rapporteringspraksisen. Fra og med 2006 er universitetene, som ledd i en sterkere virksomhetsstyring, bedt om å rapportere også på måltall. Denne rapporteringen vil trolig omfatte en del av museenes arbeidsoppgaver.

8.4.1 Riksrevisjonens vurdering av styringen av universitetsmuseene

Riksrevisjonen påpekte i Dokument 3:9 (2002–2003) at styringen av universitetsmuseene var svak i flere ledd, både fra Utdannings- og forskningsdepartementets og universitetenes side. Flere av universitetsmuseene etterlyser i Riksrevisjonens rapport tydeligere føringer fra universitetsledelsen, som igjen etterlyser tydeligere føringer fra Utdannings- og forskningsdepartementet. For universitetsmuseenes del konkluderer Riksrevisjonen med det følgende:

«Utdannings- og forskningsdepartementet har fremholdt at det legger vekt på at styringskjeden internt i universitetene fungerer tilfredsstillende. På bakgrunn av de forholdene som er avdekket gjennom undersøkelsen, synes styringen av museene å være beheftet med mangler. Det stilles derfor spørsmål ved om departementet i tilstrekkelig grad har ivaretatt sitt overordnede styringsansvar når det gjelder universitetenes oppgaver knyttet til bevaring og sikring av museale samlinger.»⁵

Det er mye som tyder på at det er et klart forbedringspotensial for styringen av universitetsmuseene. Det har vært gitt få føringer fra Utdannings- og forskningsdepartementet/Kunnskapsdepartementet til universitetet om driften av museene og

få føringer fra universitetene til museene om deres virksomhet. I motsatt retning har rapporteringen fra museene til universitetene og universitetenes rapportering til departementet også vært preget av manglende konsistens. Riksrevisjonens undersøkelse påpeker begge typer svakheter. Det heter: «Undersøkelsen viser at både Utdannings- og forskningsdepartementet og ledelsen ved universitetene i liten grad gir faglige føringer for universitetsmuseenes virksomhet.»⁶ Og videre: «Den skriftlige rapporteringen er imidlertid mangelfull. Grunnen er at rapporteringen internt i museene og fra museene til universitetsledelsen hovedsakelig inneholder opplysninger om enkelttiltak som er gjennomført, uten at det rapporteres systematisk i forhold til oppnådde mål og resultater.»⁷

Utvalget vil peke på Museumsprosjektet som eksempel på at en tydeligere styring og ledelse fra universitetene hadde vært ønskelig. Evalueringen av Museumsprosjektet fra NIFU STEP (se kapittel 4) peker blant annet på at forankringen i universitetsledelsen var for svak, og at dette medførte problemer for administrasjonen og faglig innretning av prosjektet.

I innstillingen fra kontroll- og konstitusjonskomiteen trakk flertallet i komiteen frem problemene med styring og ledelse av museene: «Flertallet understreker at departementene har det overordnede ansvaret for å påse at samlingene bevares og sikres på en forsvarlig måte, og forutsetter at det gjennomføres styringsmessige forbedringer på alle nivåer i styringskjeden fra departement til museum.»⁸ Flertallet i komiteen ba videre om at Utdannings- og forskningsdepartementet igangsatte et arbeid for å utarbeide mål- og resultatindikatorer til dette formålet. Som et ledd i oppfølgingen av dette nedsatte Utdannings- og forskningsdepartementet våren 2004 en arbeidsgruppe for mål- og resultatindikatorer for universitetsmuseene.

Arbeidsgruppens rapport inneholder både forslag til mål- og resultatindikatorer på områdene tilstand og bevaring og forslag til indikatorer på andre områder av museets virksomhet, som formidling og tilgjengeliggjøring. Forslagene er ment å skulle bidra til bedre rapporteringsrutiner i styringskjeden mellom departement, universitet og museum. Som en prøveordning er enkelte av disse indikatorene lagt inn i tildelingsbrevene til universitetene for 2006. Det er foreløpig ikke noe erfaringsgrunnlag for å vurdere hvorvidt indikatorene

⁶ op.cit.:2

⁷ op.cit.:3

⁸ Innst. S. nr. 102 (2003–2004), s. 5

⁵ Riksrevisjonen (2002–2003), s. 47

fungerer etter hensikten. Inntrykk fra samtaler med universitetsmuseene tyder på at indikatorene for tilstand og bevaring trenger noe tillempeing for å være praktisk brukbare. Samarbeidsorganet for universitetsmuseene, UHR-M, har høsten 2005 nedsatt en arbeidsgruppe som skal bearbeide forslaget til indikatorer.

Utvalget har fått bekreftet Riksrevisjonens påpeking av svake styringskjeder mellom universitetene og universitetsmuseene gjennom samtaler i 2005 med universitetsledelsene. Samtalene viste generelt sett en svak interesse for og liten vilje til aktiv ledelse av museene.

I statsbudsjettet for 2006 har departementet lagt vekt på at virksomhetsplanleggingen ved universitetene skal inkludere hele målstrukturen fastsatt av departementet, og at institusjonene skal operasjonalisere dette i konkrete resultatmål. Det er på det nåværende tidspunkt uklart i hvilket omfang dette vil gi seg utslag i en tydeligere styring av universitetsmuseene.

8.5 Universitetsmuseenes universitets-tilknytning

Med utgangspunkt i universitetsmuseenes oppgaver som samfunnsinstitusjoner har utvalget diskutert de utfordringer som universitetstilknytningen innebærer for universitetsmuseene. Diskusjonen har dreiet seg om hvilken type organisering som legger det beste grunnlaget for å ivareta museenes oppgaver.

8.5.1 Universitetsmuseer i andre land – tilknytningsform og utvikling

Universitetsmuseer finnes ved en lang rekke av Europas og verdens universiteter. Samtidig er det få sammenlignbare land der universitetsmuseene har den relative størrelsen og den sentrale posisjonen som de må sies å ha i Norge. Noe av dette skyldes at universitetsmuseene i Norge har nasjonale oppgaver som i andre land er lagt til nasjonalmuseene. Universitetsmuseer i andre land har heller ingen tilsvarende sentral rolle i den offentlige forvaltningen av arkeologiske kulturminner.

Det følgende er eksempler på organisasjonsforhold og utvikling i enkelte andre europeiske land.

Sverige

To av universitetsmiljøene i Sverige, henholdsvis Uppsala og Lund, kan stå som eksempler på to ulike måter å prioritere sine universitetsmuseer på.

Ved universitetet i Uppsala finnes flere museer og vitenskapelige samlinger: det vitenskapshistoriske Museum Gustavianum, Evolutionsmuseet, en botanisk hage m.m. Museum Gustavianum ble innviet i sin nåværende form i 1997 med et oppdrag som beskrives som sentralt for universitetet. Museet har en tydelig publikumsprofil og skal informere om universitetets virksomhet samt spre kunnskap om universitetets historie. Både Museum Gustavianum og de øvrige av universitetets museer blir som en del av den generelle profileringen av institusjonen brukt som utstillingsvinduer for universitetet.

Universitetet i Lund har flere museer med store samlinger, blant annet et historisk museum, et botanisk museum og et zoologisk museum. Disse museene har vært truet av nedleggelse og store innskrenkninger i ressursene. Det historiske museet ble etter en omfattende debatt på 90-tallet reddet fra nedleggelse. Universitetet hevdet i diskusjonen at det økonomisk sett var ute av stand til å drive museet, og at museumsdrift ikke lenger var blant universitetenes primære oppgaver. Et hovedargument for å beholde museet var dets betydning for regional identitet, og en forutsetning for videre drift var en tydeligere satsing på formidling. Det botaniske og det zoologiske museet ved universitetet i Lund har gjennomgått en annen utvikling. Museene er stengt for publikum, samtidig som det foregår en betydelig oppgradering av oppbevaringsforholdene for museenes samlinger.

England

England har enkelte store og sentrale museer knyttet til universitetene. Det finnes i tillegg en rekke små, til dels lukkede universitetsmuseer og -samlinger med begrenset publikumsvirksomhet og tilgjengelighet. Et eksempel på det siste er Petrie Museum, som er underlagt University College London (UCL). Petrie Museum har ifølge egne opplysninger en av de største samlingene av egyptisk arkeologisk materiale utenfor Egypt. Denne samlingen har, til tross for sin størrelse og verdi, begrensede åpningstider, vanskelig atkomst og alderdommelige utstillinger og magasinforhold. UCL har imidlertid gitt signaler om et mulig nybygg for universitetets samlinger. Dette bygget, *Panopticon*, er tiltenkt en funksjon som et vindu mot verden for UCL.

Et av de største universitetsmuseene i England, Manchester Museum, representerer en annen utvikling. Museet har gjennom en omfattende reorganisering av museet og et arbeid med strategiske dokumenter forsøkt å knytte seg aktivt til universi-

tetets sentrale prioriteringer. Det er vanskelig å si i hvor stor grad de vil lykkes i dette.

Nederland

Nederland har flere universitetsmuseer, men disse er av begrenset størrelse og betydning på nasjonalt nivå. Flere universitetsmuseer er enten blitt trukket ut av universitetene, blitt nedlagt/diskutert nedlagt eller truet av store kutt i bevilgningene. Det nasjonale naturhistoriske museet i Nederland, Naturalis, var på et tidligere tidspunkt underlagt universitetet i Leiden. Museet ble i 1980 skilt ut fra universitetet og gjort om til et nasjonalt museum. På 90-tallet ble museet gjort om til en stiftelse og får nå bevilgninger primært fra kulturavdelingen i det nederlandske departementet for utdanning, kultur og vitenskap. I denne prosessen er museets formidlingsprofil blitt styrket. Universitetet i Amsterdam har på sin side flere samlinger/museer knyttet til seg, blant annet et zoologisk museum. Museet er økonomisk nedprioritert av universitetet, samtidig som det faglige samarbeidet med universitetsinstituttene er sterkt svekket. Museet har blitt diskutert løstrevet/nedlagt, og utsiktene er usikre.

Tyskland

Det er en rekke museer og samlinger knyttet til de tyske universitetene. Et prosjekt som er igangsatt for å skaffe oversikt over disse samlingene hadde per november 2005 listet opp over 600 museer og samlinger.⁹ Et flertall av disse er forsknings- og studiesamlinger med begrenset tilgjengelighet og formidlingsaktivitet. Humboldt-universitetet i Berlin, et av de sentrale tyske universitetene, har rundt 50 samlinger knyttet til universitetet. Mange av disse har liten eller ingen formidlingsaktivitet og er lukkede samlinger ved ulike fagmiljøer. Det er liten vilje fra universitetet til å prioritere disse samlingene. Ledelsen ved universitetet har likevel vist noe interesse for å bruke utvalgte objekter fra samlingene for å lage utstillinger som skaper oppmerksomhet rundt universitetet; som en form for profileringsaktivitet.¹⁰

Ved mange av de utenlandske universitetsmuseene som utvalget gjennom arbeidet har fått kjennskap til, er den utadrettede virksomheten relativt lav og museene lavt prioritert av moderinstitusjonene. Det har vist seg vanskelig å finne

eksempler på universiteter som bevisst har satset på og prioritert museumsdrift som en integrert del av universitetsvirksomheten. Mye tyder på at det i løpet av de siste 10–20 årene har foregått en generell nedprioritering og nedbygging av europeiske universitetsmuseer. Generelt sett er også samarbeidet mellom universitetsinstitutter og -museer svekket, og museene omfattes med mindre interesse fra fagmiljøene ved universitetene. Der det er eksempler på en positiv utvikling, som i Uppsala, med økonomiske investeringer og økt synliggjøring av museene, ser den viktigste motivasjonen for utviklingen ut til å være universitetsmuseenes funksjon som markedsføring og synliggjøring av universitetenes virksomhet.

8.5.2 utfordringer ved tilknytning til universitetet

Det ligger en fordel for universitetsmuseene i et nært forhold til universitetet som kunnskapsorganisasjon, som med sin faglige bredde åpner for muligheter for samarbeid innenfor både forskning og formidling. Bruk av samlinger i utdanning og forskning er et eksempel på mulig samarbeid. Nærheten til universitetet er videre med på å gi museene og deres virksomhet en faglig legitimitet.

Det ligger også en viktig mulighet i universitetstilknytningen til å fungere som en møteplass mellom universitetet og samfunnet, der universitetets forskning formidles til et bredt publikum. Museet kan med sin formidlingskompetanse være en institusjon som senker terskelen til universitetet og universitetsforskningen.

Samtidig er museumsvirksomhet ikke i samme grad som tidligere en del av universitetenes kjernevirksomhet. Ingen av de fire norske universitetene kan sies å ha prioritert universitetsmuseene og deres oppgaver på en måte som utmerker seg. Universitetsmuseene er gjennomgående avhengig av universitetsledelsens prioriteringer. Dette er problematisk blant annet i forhold til deres omfattende samfunnsansvar.

Erfaringer fra utlandet peker på at universitetsmuseene gjennomgående prioriteres lavt av universitetene. Det gjelder både i forhold til økonomiske ressurser og strategiske satsingsområder.

Tilknytningen til universitetene åpner også for en prioritering av oppgaver som er meritterende innenfor universitetssystemet, på bekostning av de mer museumsspesifikke oppgavene som formidling og samlingsforvaltning. Ved flere av universitetsmuseene er formidlingsstillinger nedprioritert til fordel for forskningsstillinger. Den FoU-virksomheten som utføres ved universitetsmuseene,

⁹ Jf. www.publicus.culture.hu-berling.de/sammlung/ [lesedato 18. november 2005]

¹⁰ Opplysninger fra samtale med Cornelia Weber, Humboldt-universitetet, 16. juni 2005.

blant annet deler av den forvaltningsrelevante forskningen, gir seg i liten grad utslag i universitetenes resultatbaserte finansieringsmodell.

Når det gjelder praktiske og økonomiske forhold, ligger det fordeler for universitetsmuseene i en universitetstilknytning. Tilknytningen gir blant annet en mulighet til å benytte seg av universitetets tekniske og administrative infrastruktur. Dette gjelder for eksempel felles IT-tjenester.

Samtidig kan en tilknytning til universitetet legge begrensninger på universitetsmuseenes utviklingsmuligheter. Tilknytningen kan bidra til å skape en lukkethet overfor det øvrige museumslandskapet. Dette kan vanskeliggjøre en strategisk og sammenhengende museumspolitikk, både faglig og økonomisk-administrativt.

I sin innstilling til Riksrevisjonens rapport om de statlige museene uttalte også et flertall i Stortingets kontroll- og konstitusjonskomité at universitetsmuseenes finansieringsordning innebar åpenbare interessekonflikter mellom institusjonenes undervisnings- og forskningsforpliktelser på den ene siden og museumsforpliktelsene på den andre.

Oppsummert kan de viktigste fordelene ved universitetsmuseenes universitetstilknytning sies å være de følgende:

- Tilknytningen åpner for faglig samarbeid og nettverk og gir faglig legitimitet.
- Museene kan fungere som en formidlingsarena for universitetet.
- Tilknytningen gir økonomiske og administrative fordeler.

De viktigste ulempene ved universitetsmuseenes universitetstilknytning kan sies å være disse:

- Museene utgjør ingen kjerneoppgave for universitetene.
- Tilknytningen åpner for en nedprioritering av formidling og forvaltning til fordel for mer meritterende virksomhet ved universitetene.
- Tilknytningen kan begrense universitetsmuseenes utviklingsmuligheter som integrerte museer i det norske museumslandskapet.

Utvalget har ulike vurderinger av fordeler og ulemper ved fremtidig organisering av museene, jf. kapittel 8.6.

8.5.3 utfordringer i forhold til museumssektoren

Universitetsmuseene bør være viktige aktører i det nasjonale museumsnettverket, men så langt har verken universitetsmuseene eller etatsmuseer vært inkludert konsolideringsprosessen.

Det er viktig å se universitetsmuseenes virksomhet som en del av den samlede museumsvirksomheten i landet. Universitetsmuseene forvalter det aller meste av vårt naturhistoriske og arkeologiske museumsmateriale, men det er en uklar ansvarsfordeling av det kulturhistoriske materialet fra tiden etter reformasjonen. I et samfunnsperspektiv er det viktig å ha museer som kan arbeide med brede perspektiv både i forhold til tidsakser og faglige skillelinjer.

Utvalgets medlemmer Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby mener at universitetsmuseene også bør trekkes sterkere inn i konsolideringsprosessen.

Dette kan være særlig aktuelt i Tromsø og i Oslo. Begge steder er det foreslått å la universitetsmuseene være en integrert del av nye museumsinstitusjoner. I Tromsø er ideen om et polarmuseum eller et nordområdemuseum lansert. En prosjektgruppe som ble nedsatt for å utrede en ny organisasjonsstruktur for Tromsø Museum, anbefaler en samlokalisering og konsolidering av Tromsø Museum, Polarmuseet, Perspektivet Museum og Nordnorsk Vitensenter. Denne prosjektgruppen fremmer følgende anbefaling:

«Slik dagens museumsTromsø ser ut er det nærliggende å foreslå konsolidering på tvers av departementstilhørighet for å styrke fagmiljøene innenfor museumsfaglig forskning (museologi), allmennrettet forskningsformidling og sikring, bevaring og tilgjengeliggjøring av samlingene. En samlokalisering av formidlingsinstitusjonene Polarmuseet, Perspektivet, Vitensentret og Universitetsmuseet Tromsø Museum vil styrke alle institusjonene.»

I Oslo er det reist spørsmål om man burde slå sammen Kulturhistorisk museum og Norsk Folkemuseum. Et slikt museum kan bryte det faglige skillet ved reformasjonen og arbeide med hele den historiske akse frem til nåtiden og også skape et bedre grunnlag for å arbeide på tvers av kulturer.

Utvalgets medlemmer Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck viser til sine vurderinger i kapittel 8.6.

Utvalgets medlem Smith-Erichsen ønsker ikke å ta stilling til spørsmålet om universitetsmuseenes organisering.

8.6 Endret tilknytning til universitetene?

Utvalget er delt i synet på universitetsmuseenes tilknytningsform.

8.6.1 Organisering med løsere tilknytning til universitetene

Utvalgets medlemmer Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby vurderer det slik at argumentene *mot* dagens tilknytning til universitetet veier tyngst. Argumentene som taler *for* dagens tilknytning, fungerer i større grad som muligheter enn som realiteter. Med de endringene som universitetene er midt oppe i, er det lite som tyder på at det er mer sannsynlig nå enn tidligere at disse mulighetene vil bli realisert.

Disse medlemmene mener at universitetsmuseenes oppgaver innenfor formidling, samlingsforvaltning og FoU kan løses like godt eller bedre uten dagens universitetstilknytning. En friere stilling i forhold til universitetene vil også legge forholdene bedre til rette for en konsolidering med andre museer.

Den organisatoriske plasseringen av universitetsmuseene som fakultetslignende institusjoner, men uten de samme oppgaver, rettigheter og plikter som et fakultet, har også bidratt til at universitetsmuseene har kommet i et slags styringsmessig tomrom. På flere måter kan universitetsmuseene sies å ha falt utenfor de organisatoriske rammene og styringsstrukturen som universitetssystemet ellers er preget av.

Disse medlemmene mener at universitetsmuseene bør organiseres som selvstendige institusjoner og at man bør vurdere konsolidering med andre museer.

En god løsning kan være at de organiseres som en del av universitetenes randsoneraktiviteter. Randsonerorganisering gir ulike muligheter og innebærer fleksibilitet. Randsoneraktivitet defineres vanligvis relativt bredt. Den følgende definisjonen er hentet fra avtalen mellom Universitetet i Oslo og randsoneselskapet Unirand og er dekkende for hva disse medlemmene legger i begrepet:

«Randsoneraktivitet betyr virksomhet som drives av eller i tilknytning til UiO ved siden av UiOs ordinære forsknings- og undervisningsvirksomhet. Randsoneraktiviteten dekker et mangeartet virksomhetsområde. Det dreier seg blant annet om eksternt finansiert forskning, utredningsarbeid, undervisning og konsulentvirksomhet samt andre typer inntektsbringende virksomhet, så som kapitalforvaltning og forvaltning av fast eiendom, velferdstiltak mv.»¹¹

I det samme dokumentet defineres *randsoner* slik: «Randsonen betyr det nettverk av selvstendige rettssubjekter og prosjekter som har et faglig samarbeid med Universitetet, og som driver med Randsoneraktivitet.»

Randsoneraktiviteter knyttes vanligvis til universitetet gjennom randsoneselskap, enten underlagt paraplyselskap, som Unirand i Oslo og Unifob i Bergen, eller som egne virksomheter. Utgangspunktet for å organisere en aktivitet i randsonen er todelt: Aktiviteten skal ligge utenfor universitetets primære virksomhetsområder, og den skal finansieres av eksterne midler eller med stor grad av ekstern finansiering. Begge disse kriteriene har relevans for universitetsmuseene. I valg av organisering, virksomhet og styringsform som randsoneraktivitet er det relativt stor frihet. Man er vanligvis omfattet av en samarbeids- eller rammeavtale med universitetet.¹² Ansatte i randsoneraktiviteter har av og til engasjementer og/eller bistillinger ved universitetet.

Utvalgets medlemmer Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby, mener at det vil ligge vesentlige fordeler i organiseringen av universitetsmuseene som randsoneraktiviteter. Museene kan beholde enkelte av de bånd til universitetet som er en del av den faglige legitimiteten, samtidig som de blir mer uavhengige i forhold til prioriteringer og utviklingsmuligheter. Samtidig blir man som randsoneraktivitet ikke underordnet målbarhetskrav som er dårlig tilpasset museenes virksomhet, slik tilfellet er i dag. En randsonerorganisering muliggjør også et tettere forhold og en langt mer direkte dialog med det departement som er ansvarlig for universitetsmuseene. Under universitetenes randsonerorganisering finnes i dag både stiftelser og aksjeselskaper.

Et overveiende flertall av norske museer er organisert som stiftelser. Det gjelder også de større museene som Nasjonalmuseet for kunst og Norsk Folkemuseum. Stiftelser har vært den prioriterte organisasjonsformen i forbindelse med organisasjonsendringene som er foretatt som en del av museumsreformen.

Den sentrale finansieringskilden må uansett organisasjonsform være staten.

Ved en endring av tilknytning bør universitetsmuseene få en direkte bevilgning fra Kunnskapsdepartementet, som dermed ikke blir fordelt via universitetenes budsjetter.

Utvalgets medlemmer Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby, ønsker ikke å ta stilling til

¹¹ <http://www.unirand.no/samarbeidsavtale.htm>
[lesedato 170206]

¹² Jfr. avtale mellom UiO og Unirand:
<http://www.unirand.no/samarbeidsavtale.htm>

valget av organisasjonsform ved en omorganisering av universitetsmuseene. Dette krever en nærmere vurdering som ligger utenfor utvalgets arbeidsoppgaver.

8.6.2 Fortsatt organisering innenfor universitetene

Utvalgets medlemmer Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck ser flere fordeler enn ulemper ved museenes organisatoriske tilknytning til universitetene.

Disse medlemmene konstaterer at universitetsmuseene står overfor store utfordringer når det gjelder samlingsforvaltning og formidling. Disse medlemmene mener at utfordringene først og fremst er en følge av svakheter ved styringsdialogen - mellom departement og universitet og mellom universitetsledelse og museum. Slike styringsmessige svakheter ble også påpekt i Riksrevisjonens undersøkelse om bevaring og sikring av samlingene (Dokument 3:9 (2002–2003)). Disse medlemmene vil derfor understreke viktigheten av det pågående arbeidet med mål- og resultatindikatorer for universitetsmuseene, samt betydningen av at universitetsmuseenes virksomhetsområder inngår i universitetenes strategiske plandokumenter.

Disse medlemmene viser til følgende flertallsmerknad i Innst.S. nr.102 (2003–2004) fra Kontroll- og konstitusjonskomiteen om Riksrevisjonens undersøkelse:

«Museene har et særlig behov for vedlikehold, oppgradering og nybygg. Nåværende finansieringsordninger innebærer åpenbare interessekonflikter mellom institusjonenes undervisnings- og forskningsforpliktelser på den ene siden og museumsforpliktelsene på den andre. Dette flertallet viser til Riksrevisjonens rapport der det heter: «Bevilgningene til universitetsmuseene inngår i de generelle rammebevilgninger til de enkelte universitet, og det blir således opp til hvert enkelt universitet å fordele knappe ressurser til de ulike formål». Dette flertallet er av den klare oppfatning at utforming av universitetenes finansieringsordninger må tydeliggjøre og vektlegge institusjonenes museumsfaglige forpliktelser.»

Disse medlemmene mener at utvalgets gjennomgang av universitetsmuseenes samlingsforvaltning og formidlingsoppgaver bekrefter behovet for slike tydelige finansieringsordninger.

Disse medlemmene viser til at forskning alltid har vært en viktig forutsetning for og integrert del av universitetsmuseenes virksomhet. Disse medlemmene viser videre til at universitetsmuseene

spiller en avgjørende rolle i dokumentasjonen av og forskningen på natur- og kulturarven. Museene har en særskilt nasjonal oppgave innenfor systematisk, biologisk forskning. Universitetsmuseenes vitenskapelige samlinger danner basis for museenes egen forskning på natur- og kulturarven, men også andre forskere ved andre museer, ved universiteter i inn- og utland og i den eksterne instituttsektoren har stor nytte av universitetsmuseenes vitenskapelige samlinger, inkludert langtidsserier.

Disse medlemmene mener at både museenes og universitetsinstituttens forskning er viktig for forvaltningen av landets natur- og kulturarv. Samtidig har disse kunnskapsmiljøene interessante muligheter for å utvikle og fremme tverrfaglig FoU-arbeid mellom natur- og kulturarvsfeltet.

Disse medlemmene ser at ulike tilnærminger og innfallsvinkler til forskningen kan være gjensidig berikende. Forskningen i de forskjellige universitetsmiljøene kan derfor med fordel sees i sammenheng og samordnes bedre. Dette bør det blant annet legges vekt på i forbindelse med utvikling av universitetets og universitetsmuseenes forskningsstrategier. Disse medlemmene finner det sannsynlig at forskningsmessig samarbeid og samordning lettere lar seg gjennomføre når universitetsmuseene inngår som en del av universitetet.

Som del av universitetssystemet er universitetsmuseene deltakere i et bredt tverrfaglig kunnskapsnettverk. Dette innebærer at museene har adgang til relevante kompetansemiljøer innenfor de samfunnsvitenskapelige fagene og de humanistiske fagene. Ved universitetene finnes også bred kompetanse innenfor fag som pedagogikk, visuell kommunikasjon og IKT, som blant annet kan være viktige i formidlingsøyemed. De har dessuten tilgang til en rekke naturvitenskapelige forskningsmiljøer av stor betydning for flere museumsfaglige virksomhetsområder.

Disse medlemmene vurderer de store kunnskapsnettverkene ved universitetene og deres museer som en viktig og robust ressurs for landets samlede museumslandskap. Disse medlemmene mener det må være en viktig utfordring for ABM-utvikling å aktivisere disse kunnskapsmiljøene til beste for museer med mindre vitenskapelig virksomhet.

Universitetene er betydelige kunnskapsbedrifter med behov for å spre kunnskap om sin virksomhet og resultater innenfor forskning og kunnskapsutvikling. Disse medlemmene vil peke på at universitetsmuseene har naturlige forutsetninger for å bidra til dette og til å realisere universitetenes strategier om bred samfunnskontakt.

Universitetsmuseene i Norge fungerer i praksis som et desentralisert nasjonalmuseum for naturhistorisk og førreformatorisk kulturhistorisk materiale. Samtidig har de kulturhistoriske universitetsmuseene en sentral faglig rolle i den offentlige forvaltningen av arkeologiske kulturminner. Disse medlemmene mener derfor at universitetsmuseene i Norge og de fleste andre land er lite sammenlignbare.

Disse medlemmene anser universitetsmuseene som relativt store og sterke museumsenheter. Behovet for konsolidering synes derfor på det nåværende tidspunkt å være mindre for de fleste av disse museene enn tilfellet er for store deler av museumslandskapet for øvrig. Derimot kan universitetsmuseene med stor fordel inngå i nasjonale og regionale nettverk.

Disse medlemmene mener det er et klart behov for å formidle sammenhenger i den historiske og naturhistoriske utviklingen, på tvers av faglige og institusjonelle skiller. Disse medlemmene mener at dette bør kunne la seg gjøre uten store omorganiseringer og vil anbefale at det bevilges mer midler til ABM-utvikling for å stimulere til slikt samarbeid og utviklingsarbeid.

Disse medlemmene er bekymret for at en eventuell endring av universitetsmuseenes tilknytning til universitetene kan svekke forskningen ved museene og forsinke arbeidet med å finne konstruktive løsninger på de utfordringene som er omtalt i utredningen. Det er viktig å ta raskt fatt i disse utfordringene, til beste for både universitetsmuseene og resten av museumslandskapet.

8.6.3 Ikke stillingtagen

Utvalgets medlem Smith-Erichsen tar ikke stilling til spørsmålet om universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn i dag.

8.7 Utvalgets vurderinger og anbefalinger

Fire av de fem museene har et museumsstyre med ni eller elleve medlemmer. Vitenskapsmuseet har et råd med ti medlemmer. Etter utvalgets mening er det viktig at det sikres ekstern representasjon i disse styrene. I dag har bare Vitenskapsmuseet og Naturhistorisk museum en ekstern styre-/rådsleder. Utvalget anbefaler at museumsstyrene har bred ekstern representasjon, inkludert ekstern styreleder.

Universitetsmuseene mottar en grunnbevilgning fra Kunnskapsdepartementet som kanaliseres via tildelingen til universitetene som enheter. Tildelingen til universitetsmuseene er ikke øremerket fra departementets side. Utvalget mener at en øremerking av deler av midlene kan være et aktuelt virkemiddel for å fremme viktige deler av museumsvirksomheten. Dette gjelder samlingsforvaltning og formidling, med vekt på basisutstillinger, digital formidling og skolerettet virksomhet.

Gjennomsnittsalderen for ansatte i vitenskapelige stillinger ved universitetsmuseene er relativt høy, og det er generelt sett liten mobilitet blant ansatte i museumssektoren. Aldersprofilen gir i de kommende år mulighet til å drive en aktiv rekrutteringspolitikk basert på faglige prioriteringer, der det etter utvalgets oppfatning spesielt er feltene formidling og samlingsforvaltning som bør tilgodeses.

Riksrevisjonen har påpekt betydelige svakheter i styringen av universitetsmuseene, både i form av manglende styringssignaler fra Utdannings- og forskningsdepartementet/Kunnskapsdepartementet, og i form av manglende føringer fra universitetsledelsen til universitetsmuseene. Utvalget mener at universitetsmuseene bør gis tydeligere styringssignaler. Dette vil også være med på å synliggjøre virksomheten som foregår ved universitetsmuseene. Et viktig verktøy vil her være gjennomarbeidede resultatindikatorer.

Utvalget anbefaler:

- Det bør etableres et tettere og mer forpliktende samarbeid mellom departementer med museumsansvar. Kultur- og kirke departementet bør invitere de berørte departementene til et årlig møte på høyt politisk og administrativt nivå for koordinering og samordning av den statlige museumspolitikken.
- Universitetsmuseene bør gis tydeligere styringssignaler og bedre rapporteringsverktøy.
- Universitetsmuseene bør ha bred ekstern representasjon, inkludert styreleder.
- Det bør vurderes å innføre en finansieringsmodell som synliggjør samlingsforvaltning og formidling, med vekt på bevaring, basisutstillinger og digital formidling.

Vurderinger og anbefalinger fra Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby

Disse medlemmene mener at ulempene med en tilknytning til universitetet veier tyngre enn fordelene. Dette tilsier etter disse medlemmenes mening at man bør vurdere en endring av universi-

tetsmuseenes tilknytningsform. Disse medlemmene mener at muligheten for å organisere universitetsmuseene som *randsonевirkسomhet* ved universitetene bør vurderes.

Universitetsmuseenes plassering og rolle i den norske museumssektoren byr etter disse medlemmenes vurdering på flere sentrale utfordringer. For det første bidrar dagens ansvarsfordeling mellom museene til at formidlingen av kulturhistorie med historisk kontinuitet og kulturell bredde blir vanskelig. For det andre har universitetsmuseene i stor grad ikke blitt inkludert i Museumsreformen. Disse medlemmene mener at universitetsmuseene også bør inngå i diskusjoner om mulig konsolidering med andre museer. Dette gjelder i første omgang museene i Oslo og Tromsø.

Disse medlemmene anbefaler:

- Universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn dagens. Universitetsmuseenes oppgaver og ansvar som samfunnsinstitusjoner er ikke avhengig av en tilknytning til universitetene. Man bør se på hvorvidt universitetsmuseene kan legges inn under universitetenes randsonеaktiviteter.
- Universitetsmuseene bør i større grad inngå i Museumsreformens konsolideringsprosess.

Vurderinger og anbefalinger fra Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck

Disse medlemmene ser flere fordeler enn ulemper ved museenes organisatoriske tilknytning til universitetene. Disse medlemmene er bekymret for at

en eventuell endring av universitetsmuseenes tilknytning til universitetene kan svekke forskningen ved museene og forsinke arbeidet med å finne konstruktive løsninger på de utfordringene som er omtalt i utredningen. Det er viktig å ta raskt fatt i disse utfordringene, til beste for både universitetsmuseene og resten av museumslandskapet.

Disse medlemmene anbefaler:

- Universitetsmuseene spiller en avgjørende rolle i dokumentasjonen av og forskning på natur- og kulturarven. Universitetsmuseene bør fortsette som aktive deltakere i det brede, tverrfaglige kunnskapsnettverket som finnes ved universitetene. Det må være en viktig utfordring for ABM-utvikling å aktivisere disse kunnskapsmiljøene til beste for museer med mindre vitenskapelig virksomhet.
- Behovet for konsolidering synes på det nåværende tidspunkt mindre for de fleste av universitetsmuseene enn tilfellet er for store deler av museumslandskapet for øvrig. Universitetsmuseene bør inngå i nasjonale og regionale nettverk som utvikles i forbindelse med museumsreformen. ABM-utvikling bør tilføres mer midler for å stimulere kunnskapsutvikling og formidling på tvers av faglige og institusjonelle skiller i museumslandskapet.

Utvalgets medlem Smith-Erichsen tar ikke stilling til spørsmålet om universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn i dag.

Kapittel 9

Økonomiske og administrative konsekvenser

9.1 Generelt om økonomiske og administrative konsekvenser

Utvalget vil innledningsvis understreke at universitetsmuseenes oppgaver er av en slik viktighet og av et slikt omfang at dagens finansieringsnivå representerer et minimum.

Utvalget har foreslått endringer og tiltak av ulik karakter og på flere organisatoriske nivåer. Mange av anbefalingene angår drift og ledelse av universitetsmuseene på et institusjonelt nivå og er knyttet til blant annet prioriteringer, styringssignaler og organisering. Denne typen forslag vil ikke i seg selv innebære økte utgifter eller behov for økte tilskudd, men bør kunne gjennomføres innenfor dagens økonomiske rammer. Det dreier seg dels om prioriteringsspørsmål innenfor museenes rammetildelinger fra universitetene, dels om prioriteringer innenfor universitetenes samlede tildelinger fra departementet.

For anbefalingene som gjelder museumsinterne og universitetsinterne prioriteringer har utvalget i de fleste tilfeller ikke sett det som hensiktsmessig å foreta konkrete beregninger av de økonomiske og administrative konsekvensene.

En vesentlig, og etter utvalgets mening påkrevet, forbedring innenfor områdene samlingsforvaltning og formidling vil imidlertid kreve tilføring av økonomiske ressurser, dels fra universitet til museum, dels fra departement til universitet/museum. Det varierer imidlertid i hvor stor grad dette lar seg tallfeste på en hensiktsmessig måte. Utvalget har likevel valgt å angi størrelsesordenen på de økonomiske konsekvensene av enkelte forslag til tiltak.

9.2 Økonomiske og administrative konsekvenser av enkeltforslag

I det følgende gjentas de konkrete anbefalinger som har nevneverdige økonomiske og administrative konsekvenser.

9.2.1 Samlingsforvaltning (kapittel 4)

- *De kritikkverdige bevaringsforholdene som er avdekket av Riksrevisjonen må bedres gjennom ty-*

deligere styringssignaler, en oppgradering av bygningsmessige forhold, herunder magasiner, og konservering.

Oppgradering av magasiner og eventuelle nybygg er et spørsmål både om universitetenes interne prioriteringer og om tilføring av ressurser fra departementet. Med utgangspunkt i museenes egne Revita-prosjekter og magasinutredninger må Kunnskapsdepartementet iverksette et arbeid med en samlet handlingsplan for å sikre universitetsmuseenes samlinger.

I tillegg må det settes av midler i størrelsesorden minimum 30 millioner årlig til strakstiltak for samlinger som er direkte truet av nedbryting.

Tydeligere styringssignaler inkluderer bruk av mål- og resultatindikatorer.

- *Det digitaliserte materialet må tilrettelegges for formidling, forvaltning og forskning.*

Utvalget anslår kostnadene for dette arbeidet til én million kroner i investeringskostnader og ca. seks millioner kroner i årlige lønns- og driftsutgifter. Dette bør kunne prioriteres innenfor universitetenes ordinære budsjetter.

- *Museene må prioritere utvikling av kapasitet og kompetanse innenfor konservering.*

Anbefalingen er i utgangspunktet knyttet til organisering av stillinger internt ved universitetsmuseene. Dette bør kunne prioriteres innenfor universitetenes ordinære budsjetter.

9.2.2 Formidling (kapittel 5)

- *Universitetsmuseenes formidling bør styrkes gjennom oppgradering av basisutstillingene.*

Basisutstillinger bør prioriteres langt høyere som formidlingsform. Jevnlig oppgradering eller fornyelse av basisutstillingene er påkrevet som ledd i en god formidlingspolitikk.

Fornyelse av utstillinger er kostnadskreven. Utvalget tilrår derfor at det settes av en fast, årlig budsjettpost til oppgradering av slike utstillinger. På bakgrunn av dagens situasjon foreslår utvalget at universitetsmuseene tildeles friske, øremerkede

midler til fornyelse av basisutstillingene. Utvalget foreslår et tiårig prosjekt for å oppruste disse utstillingene.

Kostnadene ved et slikt prosjekt kan illustreres slik: Kostnadene ved utstillingsproduksjon kan i dag regnes til 20 000 kroner pr. m². Utvalget anslår at universitetsmuseene har ca. 20 000 m² utstillingsarealer. Hvis et museum fornyer basisutstillingene hvert tiende år, vil det kreve et øremerket årlig tilskudd til oppgradering av utstillingene på 40 millioner kroner.

Prosjektkostnadene bør fordeles mellom Kunnskapsdepartementet og universitetene.

- *Universitetsmuseenes formidling bør styrkes gjennom øremerkede midler til utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag.*

Utvalget foreslår å sette av egne prosjektmidler til utvikling av digitale læringsressurser knyttet til natur- og realfag. Disse midlene bør være i størrelsesorden ti millioner årlig i fem år. Midlene kan forvaltes av ABM-utvikling.

- *Universitetsmuseenes formidling bør styrkes gjennom innføring av gratis entré for alle.*

Innføring av gratis entré for alle vil måtte følges opp av en kompensasjon til museene som i tillegg til tapte billettinntekter må innbefatte økte utgifter til vedlikehold, pedagogiske tiltak, rengjøring og andre økte driftsutgifter. Dette er inkludert i kompensasjonen til museene ved fri entré-reformer i Storbritannia, Sverige og Danmark. I den svenske regjeringens kompensasjon til de statlige museene med gratis entré beregnes om lag 50 % av kompensasjonen som tapte inntekter og 50 % som økte utgifter. Med en slik modell vil gratis entre ved de norske universitetsmuseene kreve en tilføring av 30 millioner kroner.

9.2.3 Forskning og utviklingsarbeid (kapittel 6)

- *Universitetsmuseene må utvikle klare prioritinger og planer for FoU-arbeidet.*
- *Forskningen ved universitetsmuseene konsentreres om kjerneområder ved museenes virksomhet (samlingsforvaltning og formidling, kulturminne- og naturforvaltning).*
- *Universitetsmuseene bør prioritere å bevare den kompetansen som er unik ved det enkelte muse-*

um og unngå unødvendig faglig overlappning med andre universitetsmuseer og universitetsmiljøer.

Forslagene forutsetter strategi- og prioriteringsarbeid i samarbeid med ledelsen ved det enkelte universitet, inkludert en politikk for arbeidsdeling og kontakt med relevante forskningsmiljøer for koordinering og samarbeid om kompetanseutvikling.

9.2.4 Organisering og økonomi (kapittel 8)

- *Det bør etableres et tettere og mer forpliktende samarbeid mellom departementer med museumsansvar. Kultur- og kirke departementet bør invitere de berørte departementer til et årlig møte på høyt politisk og administrativt nivå for koordinering og samordning av den statlige museums politikken.*

Utvalgets medlemmer Berg, Gilhus, Rogan, Ulltveit-Moe og Østby anbefaler:

- *Universitetsmuseene bør organiseres med en annen tilknytning til universitetene enn dagens. Universitetsmuseenes oppgaver og ansvar som samfunnsinstitusjoner er ikke avhengig av en tilknytning til universitetene. Man bør se på hvorvidt universitetsmuseene kan legges inn under universitetenes randsoneraktiviteter.*
- *Universitetsmuseene bør i større grad inngå i Museumsreformens konsolideringsprosess.*

Disse medlemmene har anbefalt en endring av tilknytningsform ut ifra en prinsipiell vurdering og har dermed ikke ønsket å gå inn i en analyse av konkrete organisasjonsmessige, personalmessige eller økonomiske sider av en slik omorganisering. En gjennomføring av tiltaket vil kreve en nærmere utredning som vektlegger juridiske og økonomiske sider.

En konsolideringsprosess forutsetter en utredning av konsekvenser.

Utvalgets medlemmer Christophersen, Hegard, Jansen og Rønbeck anbefaler:

- *ABM-utvikling bør tilføres mer midler for å stimulere kunnskapsutvikling og formidling på tvers av faglige og institusjonelle skiller i museumslandskapet.*

Kostnadene anslås til fem millioner kroner per år i en tiårsperiode for å gi dette utviklingsarbeidet tilstrekkelig tyngde og forutsigbarhet.

Litteratur

I denne oversikten vises til litteratur som er referert til i utredningen.

ABM-utvikling 2004a. Statistikk for arkiv, bibliotek og museer 2003. Oslo.

ABM-utvikling 2004b. Gratis museer. Oversikt over og analyse av tiltak og erfaringer i utlandet og Norge. Oslo

ABM-utvikling 2005. Statistikk for arkiv, bibliotek og museer 2004. Oslo.

American Association of Museums 2004: The AAM Guide to Collections Planning.

Collett, John Peter 1999. Historien om Universitetet i Oslo. Oslo: Universitetsforlaget.

Furre, Berge 1999. Norsk historie 1914–2000: Industrisamfunnet – fra vokstervisse til framtidstvil. Oslo: Samlaget.

Gibbons, Michael m.fl. 1994. The new production of knowledge. The dynamics of science and research in contemporary societies. London: Sage.

Innst.S. nr. 110 (1999–2000). Innstilling fra kirke-, utdannings- og forskningskomiteen om Forskning ved et tidsskille.

Innst.S. nr. 102 (2003–2004). Innstilling fra kontroll- og konstitusjonskomiteen om Riksrevisjonens undersøkelse av bevaringen og sikringen av samlingene ved fem statlige museer.

Johansen, Anders 2000. «Femti års forsømmelse». I: Trenger vi universitetsmuseene? Rapport fra dagsseminar torsdag 21. september. Oslo: Nasjonalt utvalg for universitetsmuseene. S. 9–14.

Midbøe, Hans 1960. Det Kongelige Norske Videnskabers Selskabs historie 1760 – 1960. Trondheim: DKNVS.

Museum and Galleries Commission 2000. Lifting the Veil: Research and Scholarship in UK Museums and Galleries. London.

Museumsutredningen 1998. Museet i universitetet – et forslag til universitetsmuseets rolle i framtida. Tromsø: Universitetet i Tromsø.

NIFU 2002. Utdrag fra *Frascati Manual* i norsk oversettelse. Oslo.

NIFU STEP 2005. Evaluering av universitetsmuseenes digitaliseringsarbeid. Oslo. (Arbeidsnotat nr. 27).

NOU 1996:7. Museum. Mangfold, minne, møte- stad.

Restansekartlegging 2003. Restansekartlegging, UNMs samlinger (Revita 2003). Oslo: Universitetets naturhistoriske museer og botanisk hage. Seksjon for konserverings- og forskningsteknikk. (Upublisert, intern rapport)

Richter, J. 1910. Utsigt over Det Kongelige Norske Videnskabers Selskaps historie 1760 – 1910.

Riksrevisjonen (2002–2003). Riksrevisjonens undersøkelse av bevaringen og sikringen av samlingene ved fem statlige museer. (Dokument 3:9).

Roll-Hansen, Nils 1996. Universitetet i Bergens historie. Bergen: Universitetet i Bergen.

Shetelig, Haakon 1944. Norske museers historie. Oslo: J. W. Cappelen.

Simonsen, Povl og Wim Vader 1998. «Forskningen ved Tromsø Museum». I: Tove Bull og Tore O. Vorren (red.). Universitetet i Tromsø. Glimt fra de første 30 år. Tromsø: Universitetet i Tromsø. S. 416–455.

St.meld. nr. 22 (1999–2000). Kjelder til kunnskap og oppleving.

St.meld. nr. 48 (2002–2003). Kulturpolitikk fram mot 2014.

St.meld. nr. 20 (2004–2005) Vilje til forskning.

St.meld. nr. 16 (2004–2005) Leve med kulturminner
Vorren, Ørnulv 1972. «Institusjonen og dens menn gjennom 100 år – en oversikt» I: Ørnulv Vorren (red.). Museum og universitet. Jubileumsskrift til Tromsø museum 1872–1972. Tromsø: Universitetsforlaget. S. 15–37.

Øverland, O. A. 1909. Det Kgl. Selskap for Norges Vels historie gjennom hundre aar. Bd. 1. Kristiania: Grøndahl og Søn.

Vedlegg 1

Universitetsmuseenes samlinger

1 Vitenskapsmuseet

Vitenskapsmuseet i Trondheim oppgir i museumsstatistikken for 2004 å ha 550 000 kulturhistoriske objekter, ca. 1,4 millioner naturhistoriske objekter og 150 000 fotografier.

De kulturhistoriske samlingene er delt inn delvis etter proveniens og delvis etter fagområde. Seksjon for naturhistorie har delt inn samlingene etter fagområdene botanikk, zoologi og geologi. Den geologiske samlingen er en mindre samling som ikke er tilknyttet geologifaglig kompetanse. Seksjonen utgir en årsberetning med informasjon om de naturhistoriske samlingenes omfang og tilvekst.

Tabell 1.1 og 1.2 gir en oversikt over de kulturhistoriske og naturhistoriske samlingene ved Vitenskapsmuseet.

Tabell 1.1 Vitenskapsmuseets kulturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Allmenn arkeologi	250 000
Byarkeologi	250 000
Myntsamlingen	40 000
Kirkesamlingen	600
Etnografisk samling	2 000
Nyere kulturhistorie	2 000
Fotografier	150 000

Tabell 1.2 Vitenskapsmuseets naturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Botanikk	450 000
Zoologi	1 000 000
Geologi	18 000

Tabell 1.3 Naturhistorisk museums samlinger

Fagområde	Antall objekter
Botanikk	2 210 000
Geologi	2 120 000
Zoologi	2 935 000
Botanisk hage	7 000

2 Naturhistorisk museum

Naturhistorisk museum foretok i 2003 en gjennomgang av samlingene for få oversikt over omfang og tilstand samt samlingens etterslep innenfor registrering og dokumentasjon. Resultatene ble samlet i en intern rapport¹. Rapporten angir et totaltall for de naturhistoriske samlingene på 7 265 000 objekter. Samlingene omfatter flere fagområder og består av en lang rekke mindre samlinger. Hovedområdene er de botaniske samlingene (2 210 000 objekter) og botanisk hage (7000 arter/objekter), de geologiske samlingene (2 120 000 objekter) og de zoologiske samlingene (2 935 000 objekter). Bak denne grovinnvidlingen og disse tallene, er samlingene igjen delt inn i undersamlinger etter faglige kriterier. Tabell 1.3 gir en oversikt over samlingene ved Naturhistorisk museum.

3 Kulturhistorisk museum

Kulturhistorisk museum oppgir i museumsstatistikken for 2004 å ha 1 606 874 kulturhistoriske objekter i samlingene. I tillegg har museet 4501 kunsthistoriske objekter og 388 501 fotografier. Museets samlinger består av arkeologisk og etnografisk materiale samt av myntsamlingen, og disse fagområdene tilsvarer de tidligere enhetene Oldsaksamlingen, Myntkabinettet og Etnografisk museum, som frem til 1999 fungerte som selvstendige enheter. Frem til og med 1999 ble museumsstatistikken basert på separate data fra disse ulike enhetene. Fra og med

¹ Restansekartlegging 2003. Hvis ikke annet er nevnt, er tallene for Naturhistorisk museum hentet fra denne rapporten.

Tabell 1.4 Kulturhistorisk museums samlinger

Fagområde	Antall objekter
Oldsaksamlingen (arkeologi)	ca. 1 400 000
Myntkabinettet	ca. 200 000
Etnografi	48 000
Antikksamlingen	3 500
Kunsthistorie	4 501
Fotografier	388 501

2000 ble samlingene rapportert samlet til museumsstatistikken. Tabell 1.4 gir en oversikt over samlingene ved Kulturhistorisk museum.

4 Bergen Museum

Samlingene ved Bergen Museum er administrativt og faglig delt i De kulturhistoriske samlingene og De naturhistoriske samlingene. I museumsstatistikken for 2004 oppgir museet å ha 673 000² kulturhistoriske og 441 410 naturhistoriske objekter, samt 326 491 fotografier. Tabellene 1.7 og 1.8 gir en oversikt over de kulturhistoriske og naturhistoriske samlingene ved Tromsø Museum.

Tabell 1.5 Bergen Museums kulturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Arkeologi, forhistorie	ca. 500 000
Middelalder ¹	ca. 450 000
Kirkesamlingen	1 500
Etnografi	10 000
By- og bygdesamlingen	24 000
Teaterhistorie	5 000
Mynt- og medaljesamlingen	50 000
Kunsthistorie	3301
Fotografier	191 258

¹ Middelaldersamlingen er lokalisert ved Bryggens museum.

Tabell 1.6 Bergen Museums naturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Botanikk	ca. 1 000 000
Geologi	142 000
Zoologi	536 000
Osteologi	12 000
Prosjektmateriale	374 000

stikken for 2004 har museet oppgitt at samlingene består av 3301 kunsthistoriske gjenstander, 120 925 kulturhistoriske gjenstander, 2 046 744 naturhistoriske objekter, samt 191 258 fotografier. Oppstillingen er delvis basert på museumsnummer, der enkeltfunn eller tilvekster katalogiseres med ett enkeltnummer. Det vil si at de reelle tallene for enkeltgjenstander, særlig for de kulturhistoriske, er langt høyere. Et anslag på totaltallet for dette fagområdet er ca. én million enkeltobjekter. Tabellene 1.5 og 1.6 gir en oversikt over de kulturhistoriske og naturhistoriske samlingene ved Bergen Museum.

5 Tromsø Museum

Tromsø Museum har kulturhistoriske og naturhistoriske samlinger. De kulturhistoriske samlingene forvaltes av fagenheter for arkeologi, nyere kulturhistorie og samisk etnografi. De naturhistoriske samlingene hører inn under fagenheter for botanikk, geologi og zoologi. I museumsstatistikken for 2004 oppgir museet å ha 673 000² kulturhistoriske og 441 410 naturhistoriske objekter, samt 326 491 fotografier. Tabellene 1.7 og 1.8 gir en oversikt over de kulturhistoriske og naturhistoriske samlingene ved Tromsø Museum.

Tabell 1.7 Tromsø Museums kulturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Arkeologi	ca. 650 000
Nyere kulturhistorie	5 500
Samisk etnografi	3 700
Fotografier	329 491

Tabell 1.8 Tromsø Museums naturhistoriske samlinger

Fagområde	Antall objekter
Botanikk	212 500
Zoologi	162 000
Geologi	67 000

² Dette tallet gjelder antall funn og avviker dermed fra anslag over antall objekter.

Vedlegg 2

Universitetsmuseenes publisering og formidling

1 Universitetsmuseenes publisering og formidling

Utvalget fikk i februar 2005 gjennomført en kartlegging av registrert publisering- og formidlingsvirksomhet ved universitetsmuseene. Kartleggingen ble gjennomført av Stig Oppedal. Det følgende er innledningen til og hovedtabellene fra kartleggingsrapporten.

2 Innledning

Denne rapporten gir en oversikt over den publisering- og formidlingsvirksomheten som foregikk i perioden 2001–2004 ved de fem universitetsmuseene: Kulturhistorisk museum og Naturhistorisk museum (UiO), Bergen Museum (UiB), Vitenskapsmuseet (NTNU) og Tromsø Museum (UiT).

Publisering vil si en offentliggjøring av ny forskning som i første omgang er beregnet på annen fagekspertise. Denne rapporten opererer med følgende kategorier:

- vitenskapelige artikler (i internasjonale og norske/nordiske tidsskrifter¹ med og uten referee²)
- kapitler i fagbøker (gitt ut på et internasjonalt forlag, på et norsk/nordisk forlag, internt eller av en institusjon)³

¹ Et tidsskrift e.l. som er utgitt i Norge, med en norsk/nordisk redaksjon og med hovedsakelig norske/nordiske bidragsyttere, anses i utgangspunktet som et norsk/nordisk tidsskrift, uavhengig av publiseringsspråket.

² *Referee* (eller «fagfelleevaluering») vil si at tidsskriftet lar aktuelle artikler bli vurdert av fagekspertiser utenfor redaksjonen, og har således en antatt kvalitetssikring i forhold til andre tidsskrifter.

³ Tilsvarende referee-ordningen, vil bøker gitt ut på forlag vil ha en antatt kvalitetssikring i forhold til bøker gitt ut internt eller av en institusjon e.l.

- fagbøker (gitt ut på et internasjonalt forlag, på et norsk/nordisk forlag, internt eller av en institusjon; doktorgradsavhandlinger; redaktøransvar)
- rapporter (akademiske og eksterne)⁴

Formidling vil si en offentliggjøring av ny forskning som i større grad er beregnet på et bredere publikum. Kategoriene innen formidling er:

- artikler (populærvitenskapelig eller leksikalsk)
- mediebidrag (kronikk e.l. i tidsskrift, kronikk e.l. i dags- eller ukepresse, intervju e.l.)
- foredrag (populærvitenskapelig, populærvitenskapelig m/ omvisning, gjesteforelesning)⁵
- utstillinger (interne og eksterne)

Denne rapporten vil ellers følge museenes inndelinger etter naturhistorie (N = botanikk, geologi og zoologi) og kulturhistorie (K = arkeologi, etnografi, antropologi, o.a.), dette på grunn av ulike tradisjoner og publiseringsformer innen de forskjellige fagmiljøene.

3 Publisering/formidling totalt, 2001–2004

Tabell 2.1 Utstillinger

Utstillinger	Intern	Ekstern	SUM
Kulturhistorie	50	8	58
Naturhistorie	26	3	29
= til sammen	75	11	76

⁴ Akademisk = gitt ut av universitet eller høyskole; ekstern = gitt ut av direktorat, stiftelse, forskingsinstitutt, e.l.

⁵ I oversikten her teller alle foredrag o.l. én gang, uansett om fremførelsen har blitt gjentatt ved senere anledninger.

Tabell 2.2 Artikler i vitenskapelige tidsskrifter

Artikler i vitenskapelige tidsskrifter	Internasjonale		Norske/nordiske		Totalt		SUM
	m/referee	u/referee	m/referee	u/referee	m/referee	u/referee	
Kulturhistorie	13	13	57	24	70	37	107
Naturhistorie	424	26	118	37	542	63	605
= til sammen	437	39	175	61	612	100	712

Tabell 2.3 Kapitler i fagbøker

Kapitler i fagbøker	Internasjonalt forlag	Norsk/nordisk forlag	Utgitt internt	Utgitt av institusjon	SUM
Kulturhistorie	45	26	17	41	129
Naturhistorie	20	9	3	28	60
= til sammen	65	35	20	69	189

Tabell 2.4 Fagbøker

Fagbøker	Internasjonalt forlag	Norsk/nordisk forlag	Utgitt internt	Utgitt av institusjon	Dr.grad	Redaktør-oppdrag	SUM
Kulturhistorie	2	2	6	6	7	10	33
Naturhistorie	2	1	3	5	9	8	28
= til sammen	4	3	9	11	16	18	61

Tabell 2.5 Rapporter

Rapporter	Rapport		Kapittel i rapport		Totalt		SUM
	akademisk	ekstern	akademisk	ekstern	akademisk	ekstern	
Kulturhistorie	79	7	31	3	110	10	120
Naturhistorie	127	75	28	38	155	113	268
= til sammen	206	82	59	41	265	123	388

Tabell 2.6 Formidling

Formidling	Artikkel		Mediebidrag			Foredrag		SUM	
	Popvitenskapelig	leksikon e.l.	kronikk e.l. i tids-skrift	kronikk e.l. i dags/ukepressen	intervju e.l.	popvitenskapelig	m/omvisning		gjesteforelesning
Kulturhistorie	143	16	54	18	313	122	14	37	717
Naturhistorie	257	52	69	14	426	357	92	8	1275
= til sammen	400	68	123	32	739	479	106	45	1992

Vedlegg 3

Evaluering av universitetsmuseenes digitalisering

Utvalget bestilte i april 2005 en evaluering fra NIFU STEP om universitetsmuseenes digitalisering. Rapporten ble levert i september samme år og er på 110 sider. Det følgende er det avsluttende kapitlet i rapporten.

1 Oppsummering og veien videre for universitetsmuseenes digitaliseringsarbeid

Museene har de siste 10 årene fått endret sine roller, og hovedtrekkene er mindre ekspertfunksjoner og mer forvaltnings- og formidlingsansvar. Samtidig er det kommet flere eksterne aktører til som bidrar med kunnskapsproduksjonen på museenes tradisjonelle fagområder. I St.meld. nr. 22 (1999–2000) *Kjelder til kunnskap og oppleving* legges et grunnlag for å styrke museenes regionale rolle, samtidig som det etableres nasjonale nettverk gjennom museumsreformen. I St.meld. nr. 16 (2004–2005) *Leve med kulturminner* trekkes museenes rolle enda tettere til kulturminnevernet i lokalmiljøet, og styrking av den konkrete deltakelse i planprosesser, samtidig som de nasjonale nettverksfunksjonene og forskningen skal styrkes. Dette berører både natur- og kulturhistoriske museer og samlinger. Signalene i museumspolitikken peker altså i flere retninger: På den ene siden skal institusjonene utvikle faglig spesialisering mot det lokale og regionale og mot forvaltningen. På den andre siden skal museene bidra til samarbeid, tverrfaglighet, forskning og formidling etc. nasjonalt. Begge perspektiver kan generere økonomiske midler, men ofte fra ulike kilder. På ledelsesnivå i museene kan det være strategiske grunner til å ha fokus på det som generer midler. En svak kobling til universitetene (som påpekes blant annet i mål- og indikatorrapporten mai 2005) kan kanskje bidra til å forsterke slike strategiske hensyn på bekostning av mer langsiktige fag- og forskningsperspektiver i museene. Innenfor dette oversiktsbildet er det vårt helhetsinntrykk at mange av forskerne er nærsynte på eget fag og egne interesser i sammenheng med digitaliseringsarbeidet, og at mange, både enkeltpersoner

og institusjoner, ikke har klart å heve blikket og se mer langsiktig og strategisk på hva digitaliseringen kan bringe med seg for museenes framtidige rolle i samfunnet.

Etableringen av arkiver og registre ved universitetsmuseene har foregått over lang tid, for enkelte av museenes vedkommende i rundt 200 år. Allerede på 1970-tallet begynte man i enkelte avdelinger å ta i bruk datamaskiner i arkivarbeidet, universitetsmuseenes digitaliseringsarbeid har derfor flere forhistorier. For det første fikk flere fagfolk tidlig interesse for digitaliseringsarbeid, de så muligheten for å styrke forsknings- og formidlingsinnsats på eget fagfelt. Dette dannet utgangspunkt for viktige enkeltinnsatser som har satt varige spor, men det resulterte også i arbeid som senere ikke har blitt videreført fordi arbeidet var svakt forankret i egen organisasjon eller var basert på teknologiske løsninger som var kostbare og/eller lite fleksible.

Da de første planene for Dokpro ble lansert i 1989, var tanken å gjøre et krafttak for å gi samlingsavdelingene anledning til å ta i bruk datastøttede metoder. Dokpros hovedmål ble i 1991 formulert som «å gi en samlet og rasjonell tilgang til informasjon om språk og kultur». Innenfor det kulturhistoriske feltet ble det i perioden 1992–1997 gjort en betydelig innsats i regi av Dokpro. Denne innsatsen er beskrevet dels i «Sluttrapport 1992–1997» (red. Christian Emil Ore og Nina Kristiansen) og dels i «Fra skuff til skjerm» (red. Knut Aukrust og Bjarne Hodne). I den første rapporten ble det foreslått en etterorganisasjon. Denne etterorganisasjonen ble i prosjektform etablert i 1998 som et nasjonalt samarbeid mellom de fire universitetene i Norge (Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen, Norges teknisk-naturvitenskapelig universitet og Universitetet i Tromsø) og fikk navnet «Museumsprosjektet» eller Muspro. Prosjektet løper fram til medio 2006 og inneholder en intensjon om å opprette en mer varig etterorganisasjon. Viktig i forbindelse med Muspro er både det nasjonale samarbeidet mellom universitetsmuseene og den faglige bredden. Av det som er meldt inn til prosjektet for registrering er om lag 60 prosent av det zoologiske og botaniske materialet registrert,

mens mye av det kulturhistoriske materialet er ferdig registrert. Som nevnt tidligere kan situasjonen variere noe fra museum til museum. I det videre vil vi først oppsummere status for Museumsprosjektets arbeid, dernest digitaliseringsarbeidets forankring, til slutt vil vi ta for oss noen særskilte utfordringer knyttet til det videre digitaliseringsarbeidet.

1.1 Status for Museumsprosjektets arbeid

Viktige delmål for Muspro har vært å:

1. gjennomføre dataregistrering av arkiv og samlinger
2. lage rasjonelle rutiner for samlinger og arkiver
3. skape optimal tilgjengelighet for forskere, forvaltning og allmennhet
4. samordne datarepresentasjon og grensesnitt
5. utvikle metoder for håndtering av ny informasjon

Prosjektorganisering med en avgrenset tidshorison og mulighetene for å nytte ulike sysselsettningstiltak i registreringsarbeidet, gjorde mye av digitaliseringsarbeidet til et «krafttak». «Krafttaket» resulterte i konsentrasjon om selve registreringsaktiviteten. Muspros kriterier for å inkludere registre og arkiv har vært:

1. Registeret og arkivet har materiale av nasjonal interesse
2. Det er dokumentert behov for materialet av flere brukere
3. Det er materiale som støtter opp om og utfyller annet materiale
4. Materialet er unikt
5. Det er innsatsvilje i miljøene, uttrykt ved prioriteringer innenfor eksisterende rammer og forarbeid utført ved egne midler
6. Det er gjennomførbart å inkludere registeret i prosjektet

På den positive siden kan vi derfor konkludere med at Muspro både har resultert i at betydelige deler universitetsmuseenes samlinger nå er digitalisert, samtidig som dette har skjedd innenfor en koordinert nasjonal ramme. Begge deler er av stor betydning for det videre arbeidet. «Krafttaket» har imidlertid også hatt en kostnadsside i forhold til Muspros fem delmål. De prioriteringene som er gjort må sees på bakgrunn av usikker finansiering samt gunstig tilgang på arbeidskraft gjennom midlertidige sysselsettningstiltak. Vår konklusjon er derfor at prioriteringen er fornuftig og forståelig, men at den kan ha medført problemer i forhold til det å innrullere alle aktørene i det felles prosjektet.

Det er alltid et problem å gjøre gode teknologivalg i en periode hvor teknologien er i rask endring. Denne utfordringen var ikke minst aktuell for Muspro, all den tid man skulle bygge opp store arbeidskrevende databaser for bruk i mange år framover. Selve innskrivingsarbeidet har skjedd i litt ulike applikasjoner, men felles for dem er at dataene kunne konverteres inn i dertil egnede databaseverktøy på et senere tidspunkt. Vår generelle vurdering er at de valg som ble gjort i denne første fasen var vel overveide og framtidrettede. På det tidspunktet da man satset utelukkende på tekstkonvertering, var det svært kostbart å lagre bilder og lyd i digital form. Etter hvert har det blitt billigere å lagre både bilder og lyd, underveis er det derfor introdusert faksimiler av originaldokumenter samt bygd opp digitale fotosamlinger. Denne typen fleksibilitet er viktig, da vi kan regne med at det vil komme ønsker i framtiden om ytterligere tilføyelser.

Typisk for våre informantintervjuer, er bekymringen knyttet til registreringsarbeidets framdrift. I det daglige arbeidet er dette en større bekymring enn videre organisering av IKT-drift. Mange ønsker at «krafttaket» skal videreføres til det er fullført, eller føres så langt som mulig. Dette gjelder som allerede nevnt først og fremst naturhistorie, men det er som nevnt også store restanser innenfor kulturhistorie. I vedlegg 2, punkt 3.3 Videre digitalisering, skisseres det tre ulike modeller for hvordan dette arbeidet kan føres videre. Det vil si 1) å opprettholde dagens registreringsorganisasjon, 2) egne registreringsenheter ved de enkelte museene og 3) museenes ansatte tar registreringsarbeidet i sine ordinære stillinger. Vår vurdering er at man bør satse på alle tre løsningene, men at 1 og 2 må videreføres så lenge man fortsatt har store historiske samlinger.

Selve prosessen når det gjelder å utvikle gode applikasjoner og en effektiv informasjonsstruktur, har imidlertid bydd på problemer. Ikke minst gjelder dette dialogen mellom datakompetanse og fagkompetanse. Innenfor naturhistorie har flere av de fagfolkene som satt med solide erfaringer på feltet opplevd dialogen som frustrerende og lite fruktbar. Deler av frustrasjonen kan forklares med mangelfull programmeringskapasitet i Muspro. I tillegg har utvilsomt de nevnte fagfolkene vært «krevende kunder» i Muspro, men nettopp dette forholdet burde Muspro utnyttet bedre. Det er vanskelig i ettertid å felle en rettferdig «dom» i dette spørsmålet, det er imidlertid vår vurdering at problemene aldri burde fått utvikle seg så langt som de faktisk gjorde. Alle parter bærer et ansvar for dette resultatet, men prosjektledelsen og styret for Mus-

pro har en sentral del av ansvaret i denne sammenheng. I møtet mellom datakompetanse og fagkompetanse er det slik at dataløsningene er verktøy for å løse faglige spørsmål, det påhviler derfor datakompetansen et spesielt ansvar i arbeidet med å sikre gode dialoger med fagfolkene. Innenfor de kulturhistoriske samlingene har det vært tilsvarende problemer knyttet til standardisering etc. men dette har stort sett blitt løst mellom Muspro og de som har jobbet sammen med dem i museene, selv om man ikke er kommet så langt som man har ønsket alle steder.

Anbefalinger

- Registreringsarbeidet har nå en organisasjon og et momentum som det er viktig å beholde så lenge det er nødvendig. Oppløser man denne aktiviteten nå, vil dette føre til unødvendige forsinkelser. Ikke minst vil dette gjelde i forhold til det materiale som skal utgjøre Artsdatabankens informasjonsgrunnlag. På det overordnede planet er det derfor vår anbefaling at registreringskrafttaket med ekstraordinær finansiering fullføres (det skulle være mulig å nå langt innen utgangen av 2008).

1.2 Digitaliseringsarbeidets forankring

Som vi har vært inne på flere ganger i rapporten kan digitaliseringsarbeidet forstås innenfor en smal og en bred ramme for aktiviteten. Innenfor en smalere ramme er digitalisering det arbeidet som gjøres for å transformere informasjon i analog form til informasjon i digital form. De gamle arkivene i ulike formater blir innenfor denne forståelsen transformert til bedre og mer fleksible arkiver i digital form. Konsekvensene av denne forståelsen er at vi får bedre verktøy til å ivareta gjenstandsforvaltning, forskning, offentlig forvaltning og formidling, men for øvrig har digitaliseringsarbeidet få konsekvenser innenfor andre aktivitetsfelt. Flere informanter har understreket at et digitaliseringsprosjekt uten tvil også er et moderniseringsprosjekt, og som en av dem påpeker: «Det hadde de museumsansatte i alle fall ikke bedt om!» Samtidig har andre påpekt at mange av tiltakene som er gjort eller planlagt i sammenheng med digitaliseringsarbeidet og databaseutviklingen representerer nødvendige moderniseringer av museumsarbeidet som uansett ville tvunget seg på. Et generelt trekk ved arbeidslivet de senere tiår er at informasjonsteknologien bidrar til endringer i arbeidsprosesser og oppgaver. Et annet trekk er at arbeidet oftere organiseres i prosjekter. Imidlertid, selv om

det foregår modernisering og endringer når det gjelder produksjonsformer og strukturer, har man foreløpig ikke identifisert så store endringer i hvordan vi faktisk arbeider. «Jakten på den moderne arbeider» har vist at mye er ved det gamle¹. Med referanse til de siste levekårsundersøkelsene fra SSB påpekes det i Ot.prp. nr. 49 (2004–2005) Om lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) at «det nye arbeidslivet» er i vekst, men at de aller fleste arbeider på en hovedsakelig «tradisjonell» måte². Museene er i følge de tidligere refererte kilder stadig svært tradisjonelle arbeidsplasser.

Digitaliseringsarbeidet i museene har synliggjort rutiner og utfordrer tradisjonelle tenkemåter og forståelser av rutiner og arbeidsformer. Reformen i seg selv bidrar ikke til endring, det er også nødvendig med både en organisatorisk og individuell drivkraft. Dette i seg selv skaper grunnlag for konflikter og motsetninger på museene. Vi har gjennom intervjuene fått inntrykk av at når vante arbeidsformer konfronteres med digitaliseringsarbeidet, dvs. «det nye», reagerer folk ulikt. Noen blir svært engasjerte og visjonære i forhold til hva som er mulig å gjøre, og mange av disse har blitt skuffet fordi ting tar lengre tid og er mer kompliserte enn de trodde og håpet. Andre er svært reserverte og negative, og fokuserer på alle problemene og hindringene for faget, for kvalitetssikringen og for deres eget arbeid. Andre igjen blir pragmatiske og fokuserer på hva de kan få ut av digitaliseringen. Blant de intervjuede er det gjerne sammenheng mellom sterke, positive forhåpninger eller svært negative forventninger, og svak systemforståelse når det gjelder museene som organisasjon og de igangsatte prosjektenes funksjon. På den andre side har de mange optimistiske forhåpningene til hva digitaliseringen kan føre med seg, en drivende funksjon fordi de bidrar til en stadig tematisering av muligheter i framtiden. Et inntrykk er at rundt digitaliseringsprosjektet som krafttak er det sterke motsetninger som i stor grad blir personifisert fordi det er på individnivå de ulike posisjonene er synlige.

Innenfor en bredere forståelse av aktiviteten vil digitaliseringsarbeidet berøre

- institusjonell legitimitet,
- hvordan bestemte typer kompetanse profesjonaliseres og blir en del av fag- og/eller museumskultur/er,

¹ Rønning, Elisabeth (2002): Jakten på den moderne arbeider. Samfunnsspeilet nr. 4-5, 2002. Publisert på: <http://www.ssb.no/ssp.utg.200204/11/>

² Ot.prp.nr. 49 (2004–2005) Om lov om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. (arbeidsmiljøloven) s.45.

- arbeidsformer og samarbeidsformer i og mellom museene,
- organisasjon, ledelse og styring av museene og strategier for endring,
- kommunikasjonsformer internt i museene og ut mot omverdenen, og
- forholdet mellom ekspert og publikum, politikk, forvaltning og det sivile samfunn.

Det er evalueringsgruppens oppfatning at digitaliseringsarbeidet må forstås innenfor både en smalere og en bredere ramme og at det å forstå digitaliseringsarbeidet ene og alene innenfor en smalere ramme vil føre til unødvendige kontroverser og ikke minst en mangelfull implementeringsprosess. En slik bredere forståelse av digitaliseringsarbeidet medfører utfordringer for en rekke aktører som

- digitaliseringsprosjektets ledelse og medarbeidere,
- digitaliseringsprosjektets styre,
- museenes ledelse og medarbeidere,
- universitetenes ledelse og
- museenes målgrupper/ brukere.

Det er vårt inntrykk at man bare i begrenset grad har greid å få med seg hele dette aktørsettet i en bredere forståelse av digitaliseringsarbeidet. Dette er antakelig også en viktig grunn til at Muspro har lyktes best med de aktiviteter som griper minst inn i arbeids- og kommunikasjonsformer, ledelse, organisasjon og styring. I forhold til de fem delmålene har derfor Muspro lyktes best i det å a) gjennomføre dataregistrering av arkiv og samlinger og b) samordne datarepresentasjon og grensesnitt. Når det gjelder arbeidet med å lage rasjonelle rutiner for samlinger og arkiver, skape optimal tilgjengelighet for forskere, forvaltning og allmennhet og utvikle metoder for håndtering av ny informasjon, har man kommet kortere. Det å lage rasjonelle rutiner for samlinger og arkiver berører i stor grad ledelse, organisasjon og styring innenfor den enkelte institusjon og i sektoren, å lykkes godt med dette arbeidet krever derfor god forankring ved den enkelte institusjon og ikke minst aktiv deltakelse fra ledelsens side. Dette har som nevnt variert mellom fag, institusjoner og over tid. Arbeidet med å få en enhetlig tilgangsproblematikk er heller ikke løst, mye av samme grunn som for foregående punkt. Til slutt, når det gjelder metoder for håndtering av ny informasjon gjenstår det flere viktige utfordringer som feltapplikasjoner og ikke minst hvordan man i framtida skal håndtere amatører/frivillige og deres bidrag i denne sammenheng. Her er ikke poenget å lage en fullstendig

liste over resultater, men mer å peke på at det er mye vanskeligere å lykkes på de områder som krever en aktiv deltakelse av en rekke aktører for å endre arbeidsformer, organisasjonsformer, ledelsesformer bare for å nevne tre sentraler utfordringer. Dette gjelder spesielt hvis det ikke etableres noen sterke koblinger mellom digitaliseringsprosjektet og de nevnte aktivitetsfeltene. Som medvirkende til de resultatene vi i dag kan observere vil vi peke på to sentrale forhold:

- Muspro ble forankret hos rektorene, dette førte til at museenes ledelse fikk et eierskap til prosjektet som mer var avhengig av institusjonsinterne initiativ enn av organisasjonsmessig forankring.
- Styrerepresentantene i Muspro har i ulik grad greid å forankre prosjektet ved egen institusjon, også dette avhengig av institusjonsinterne initiativ.

Det at eierskap til prosjektet på denne måten har variert, har ført til at prosjektet ikke alltid har fått nødvendig institusjonsintern støtte. I det videre arbeidet er det derfor nødvendig å styrke museenes og ledelsens ansvar og involvering i digitaliseringsarbeidet.

Anbefalinger

- På det overordnede planet er det vår anbefaling at digitaliseringsaktiviteten i det videre må forankres mye bedre på det enkelte museum og at behovet for organisasjonsmessige endringer må følges mye tettere opp.
- Det er derfor viktig å etablere en styringsstruktur for permanent drift som sikrer god lokal forankring.

1.3 Utfordringer knyttet til videre drift

Vi vil starte med å sammenlikne den opprinnelige prosjektbeskrivelsen for Muspro med forslaget til permanent drift av universitetsmuseenes samlingsdatabaser. I begge tekstene finner vi en sterk konsentrasjon om de mer håndfaste oppgavene. I forslaget [fra MusPro] til permanent drift foreslås det en tredelt organisasjon med følgende deler/funksjoner:

1. Et redaksjonskollegium med ansvar for referanselister og autoritetsregistre som må være et faglig fellesansvar mellom museene
2. En sentral IKT-enhet med ansvar for drift, vedlikehold og videreutvikling av databasesystemene

3. 'Dokumentasjonskonservator(er)' på det enkelte museum med lokalt databaseansvar, som skal fungere som kontaktpersoner til den sentrale IKT-enheten. Etablering og finansiering av disse er museenes ansvar.

Det interessante er at 1 og 3 beskrives som museenes ansvar og derfor i liten grad behandles nærmere i planen, mens det først og fremst er den sentrale IKT-enheten som presenteres mer detaljert. Riktignok finner vi i planen under «3. Oppgaver» en viktig understreking av at «Introduksjon av nye systemer i eksisterende organisasjoner medfører ofte at det er nødvendig å foreta endringer i stillingsbeskrivelser og arbeidsoppgaver for å kunne utnytte teknologien best mulig. Slike organisatoriske endringer kan foreslås av driftsorganisasjonen, men ansvaret for slike endringer ligger hos museene.» Museumsledelsens ansvar understrekes også i forhold til det å formulere «dokumentasjonskonservator»-oppgavene, hvordan databasene skal integreres i dokumentasjonsarbeidet og den tilhørende informasjonsflyten, eiendomsretten til informasjonen og hvilke skjermingsfrister som skal gjelde. Vi er på ingen måte uenige i disse formuleringene, men leser begge dokumentene som svake i forhold til det å knytte digitaliseringsaktivitetene til museenes klare behov for en mer omfattende organisasjonsutvikling. En del av de problematiseringer vi har identifisert, har etter vår vurdering derfor bakgrunn i en mangelfull oppfølging av digitaliseringsaktiviteten på det organisasjonsmessige planet. Det er forskjeller mellom de fem museene, og det virker også som om innsikten har økt i prosjektperioden rent generelt, men vi har ikke hatt mulighet til å gå dypere inn i disse variasjonene i dette korte evalueringsprosjektet.

Punkt 1 og 3 er som det beskrives et faglig fellesansvar mellom museene. Vår vurdering er at det er en god ide å få dokumentasjonskonservatorer på det enkelte museum. Uansett hva man måtte etablere av fellesløsninger, er det nødvendig med denne typen kompetanse lokalt på det enkelte museum. Vi ser allerede nå at de museene som har etablert stillinger med denne typen innhold, er de som har lyktes best i digitaliseringsarbeidet.

Punkt 2 er den delen av forslaget som kan oppleves som mest kontroversielt, i alle fall innenfor naturhistorie. Det er også dette punktet som beskrives mest detaljert av de tre foreslåtte punktene. I forslaget sies det at «Primæroppgaven for den sentrale IKT-enheten vil være å opprettholde tilgangen til dataene gjennom søk og nedlasting samt oppdatering, sørge for at registrering av nye data er mulig og å sikre dataenes eksistens ved at

det etableres rutiner for sikker langtidslagring. I tillegg skal enheten fungere som et sekretariat og koordinerende enhet for hele driftsorganisasjonen. For å sikre en videreføring av den opparbeidede IKT-kompetansen i Museumsprosjektet, forutsettes det at IKT-enheten er en videreføring av prosjektets IKT-stab.» Erfaringen er at en prosjektorganisasjon har viktige begrensninger i forhold til det å etablere institusjonelt samarbeid med andre nasjonale aktører. Når man nå skal gå over i en fase av permanent drift er det nødvendig å se nærmere på de nasjonale utfordringene på feltet. Et viktig spørsmål i denne sammenheng er om vi er tjent med to parallelle driftsorganisasjoner innenfor IKT-feltet, en for universitetsmuseene og en for de øvrige museer (Museenes datatjeneste)? Vi har i evalueringsarbeidet fått innspill som peker i begge retninger, både en felles organisasjon og to separate organisasjoner. Vår vurdering er at det er nødvendig med en avklaring av dette spørsmålet, før man oppretter en driftsorganisasjon i tråd med det foreliggende forslaget. I tillegg til de berørte museumsinstitusjoner, bør man i dette arbeidet inkludere andre aktører som har direkte interesse i resultatet. Dette kan være Artsdatabanken, GBIF-noden og Riksantikvaren.

Videre har digitaliseringsarbeidet synliggjort og aktualisert noen problemstillinger som bare i begrenset grad har fått noen løsninger. Dette dreier seg om:

- Kvalitetssikring
- «Mine»/«våre» samlinger
- Rettigheter
- Tilgjengeliggjøring
- Framtidig finansiering

Kvalitetssikring er et sentralt spørsmål som inkluderer både den opprinnelige beskrivelsen av materialet (er det godt beskrevet/riktig bestemt?), digitaliseringsarbeidet (er det riktig digitalisert?) og revisjoner (blir det revidert/tilført ny informasjon?). Muspro har hatt fokus på kvalitetssikring av digitaliseringsarbeidet. Vår vurdering er at denne avgrensningen var riktig. Utfordringene knyttet til beskrivelser/revisjoner er museenes eget faglige ansvar. Imidlertid inkluderer kvalitetssikringsarbeidet flere andre viktige forhold, ikke minst arbeidet med artstesauri. Ifølge våre informantintervjuer har det etter hvert blitt høy bevissthet omkring dette arbeidet. Arbeidet innenfor naturhistoriske samlinger har imidlertid lidd under kontroversene med NHM og vår vurdering er at arbeidet med artstesauri burde vært løftet ut av Muspro på et tidligere stadium. Innenfor de kulturhistoriske samlingene har det vært mykere prosesser.

Det naturlige hadde vært at museene hadde satt ned egne redaksjonskomiteer for de aktuelle fagområdene uavhengig av Muspro. Slik vi forstår det, vil Artsdatabanken og GBIF-Norge ta et koordinerende ansvar innenfor naturhistorie i denne sammenheng. Det er vår vurdering at dette er en hensiktsmessig løsning. Det samme bør gjelde for andre typer referanselister og autoritetsregistre, og når man søker løsninger for de kulturhistoriske samlingene.

Problemstillingen «mine»/«våre» samlinger samt rettighetsproblematikken er etter vår vurdering viktige problemstillinger som fortjener å bli løftet opp på et mer prinsipielt plan. Det finnes gode argumenter fra både forskere og forskningsmiljøer for å redusere innsyn eller gi deler av forskningsmaterialet en skjermingstid før det legges åpent ut. «Ethiske retningslinjer for norske universitetsmuseer» behandler ikke dette spørsmålet eksplisitt. Når det gjelder naturhistoriske samlinger kan det være aktuelt at Artsdatabanken tar opp dette spørsmålet på mer prinsipielt grunnlag samtidig som Artsdatabanken utarbeider avtaleverk i forhold til primærdataeiere som skal levere data inn til Artsdatabanken. I dette arbeidet bør man også vurdere forholdet til instituttsektoren og mer kommersielle aktører. Når det gjelder de kulturhistoriske samlingene vil vi anbefale at det etableres en tilsvarende dialog med Riksantikvaren i tilknytning til Askeladden.

Et stort spørsmål er uavklart i forhold til en samlet strategi for universitetsmuseene. Dette gjelder spørsmålet om i hvilken grad man skal satse på en eller flere dataløsninger. I informantintervjuene er det kommet sterke ønsker fra naturhistoriske miljøer om en mer fleksibel strategi, hvor det først og fremst er sluttbrukergrensesnittet som skal framtre som enhetlig. I denne sammenheng må man også inkludere det forhold at NHM har brutt ut av samarbeidet med Muspro. Vi har forsøkt å kartlegge mulighetene for at NHM skulle kunne omgjøre denne beslutningen. En slik omgjøring er selvsagt ikke umulig, men vil antakelig kreve betydelige endringer i Muspros plan for videre drift. Vi har derfor i vår evaluering ikke funnet det hensiktsmessig å foreslå et gjenopprettet samarbeid innenfor rammene av Muspro. Det som er viktig er å gjenopprette et samarbeid om registreringsstandarder og artstesauri slik at dataene som ligger i basene blir homogene. Dernest bør man etablere et samarbeid om programløsninger som gir et enhetlig sluttbrukergrensesnitt. Det er vår vurdering at det bør etableres et samarbeid mellom museene, Artsdatabanken og GBIF-noden for å håndtere disse spørsmålene.

Tilgjengelighet har hatt lavere prioritert. Dette kan ha skapt noen problemer i forhold til oppslutning om digitaliseringsprosjektet, men er en forståelig prioritering ut i fra den aktuelle situasjonen. Opprettelsen av Artsdatabanken og GBIF-noden har imidlertid endret betingelsene noe når det gjelder naturhistorie. Det er vår vurdering at det bør etableres et samarbeid mellom de naturhistoriske samlingene, Artsdatabanken og GBIF-noden for å håndtere tilgjengelighetsspørsmålene. I denne sammenheng bør man avklare tilgjengelighet i forhold til klausuler, etiske forhold, lovverk og økonomiske interesser. Vi vil i denne sammenheng peke spesielt på betydningen av å inkludere ulike interessegrupper samt behovene til kommersielle aktører. Når det gjelder kulturhistorie vil det være nødvendig med et samarbeid med Riksantikvaren og Museenes datatjeneste angående mange av de samme problemstillingene, særlig i forhold til forvaltningen og tilgjengelighet for allmennheten. I tillegg vil det være behov for en diskusjon om internasjonalisering av deler av de kulturhistoriske samlingsdatabasene.

Etter at krafttaket er gjennomført vil det fortsatt gjenstå viktige digitaliseringsoppgaver. Disse oppgavene må museene håndtere gjennom daglig drift. For å stimulere til en høy prioritering av dette arbeidet kan man etablere en ordning med indikatorbasert finansiering. Som nevnt har arbeidsgruppen som har arbeidet med indikatorer konkludert med at andel av samlingene som er digitalisert er en nyttig og operasjonaliserbar indikator som sier noe om samlingenes tilgjengelighet. Vi vil i denne sammenheng problematisere dette. Digitalisering kan sees på som en flerleddet aktivitet, for det første arbeidet med 1) å digitalisere de historiske samlingene, 2) digitalisere nye objekter og 3) arbeidet med å tilføre eksisterende digitaliserte samlinger ny informasjon/nye kvaliteter. Det er vår vurdering at en eller flere indikator(er) for digitaliseringsarbeidet bør fange dynamikken i samlingene og dertil hørende digitaliseringsvirksomhet. Vi forstår behovet for å finne enkle indikatorer, men er redd at «andel digitalisert» kan bli en forstatisk indikator.

Anbefalinger

- I overgangen fra prosjekt til permanent driftsorganisasjon er det viktig å stille noen mer grunnleggende spørsmål:
 1. Hvilke oppgaver skal løses? Vår vurdering er at det først og fremst er IKT-drift som må finne en god løsning innenfor en permanent driftsorganisasjon, de andre oppgavene må

- finne gode løsninger innenfor museene og aktuelle samarbeidskonstellasjoner.
2. Hvordan skal de løses? Vår vurdering er at løsningen både må inkludere tiltak lokalt (som dokumentasjonskonservatorer og/eller lokal IKT-støtte) og de nødvendige fellesløsninger.
 3. Hvem skal bidra i løsningsarbeidet? Universitetene og museene er selvsagt sentrale aktører, men også aktører som Artsdatabanken, GBIF-noden, Riksantikvaren og Museenes datatjeneste bør inkluderes i det videre arbeidet slik at det utvikles gode koordinerte nasjonale løsninger basert på et velutviklet samarbeid og hensiktsmessig arbeidsdeling.
- Basert på de foregående punkt bør det derfor settes i gang et arbeid med revidere planene for en permanent driftsorganisasjon.
 - Det bør utvikles gode rutiner for kvalitetssikring av materialet i basene, i denne sammenheng bør man se på aktuelle insentiver for å sikre fortsatt oppmerksomhet rundt digitalisering av samlingene.
 - Videre utvikling av teknologiske løsninger bør a) skje i tett dialog mellom datakompetanse og de som er brukere og b) inkludere nasjonale aktører som Artsdatabanken, GBIF-noden, Riksantikvaren og Museenes datatjeneste.
 - Det bør snarest starte et utviklingsarbeid i tråd med eNorge-planen for å bedre tilgjengelighet. Foruten universitetsmuseene bør dette arbeide inkludere andre nasjonale aktører som Artsdatabanken, GBIF-noden, Riksantikvaren og Museenes datatjeneste.
-

Vedlegg 4

Universitetsmuseenes historie

Universitetshistorie og museumshistorie henger på flere måter sammen, både i norsk og internasjonal sammenheng. Det museet som ofte regnes som det første offentlige museet i ordets moderne betydning, er Ashmolean Museum ved universitetet i Oxford.¹ Dette regnes også for å være verdens eldste universitetsmuseum. Grunnstammen i dette museet bestod av to privatsamlinger som advokat, astrolog og kjemiker Elias Ashmole (1617–92) kjøpte i 1659. Ashmole overførte siden samlingene til Universitetet i Oxford under forutsetning av at universitetet oppførte en egen bygning for samlingene. Denne bygningen, nå kjent som Old Ashmolean, åpnet dørene 24. mai 1683.

I Norge var det også tette bånd mellom ideen om et eget norsk universitet og utgangspunktet for de første norske museumssamlingene. Det Trondhiemske Selskab (1760) (fra 1767 Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab) og Selskabet for Norges Vel (1809) etablerte samlinger som siden skulle utgjøre grunnstammen for de kommende universitetsmuseene i Oslo og Trondheim. Begge selskapene var også involvert i arbeidet for å opprette et eget universitet på norsk jord.

I Bergen, Trondheim og Tromsø ble de vitenskapelige museene etablert før universitetene. Dette gjorde at museene også kunne fungere som faglig fundament ved opprettelsen av Norges andre, tredje og fjerde universitet, siden det i disse tre byene allerede eksisterte vitenskapelige miljøer knyttet til henholdsvis Bergen Museum, Vitenskapsmuseet og Tromsø Museum.

2 Vitenskapsmuseet

Vitenskapsmuseet i Trondheim kan med rette påberope seg den lengste sammenhengende museumshistorien i Norge. Grunnlaget for museet ble lagt ved opprettelsen av Det Trondhiemske Selskab i 1760. Bak tiltaket sto biskopen og naturforskeren Johan Ernst Gunnerus, rektor ved katedralskolen Gerhard Schøning og den danske historikeren Peter Fredrik Suhm. Initiativet var preget

av opplysningstidens ånd og av et ønske om systematisert arbeid for vitenskapelige fremskritt. I 1767 ble selskapet tildelt retten til å kalle seg Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.

Selskapets intensjon var å arbeide for vitenskapenes fremme, og i de første årene skjedde dette særlig gjennom publisering av vitenskapelige avhandlinger eller ved støtte til slik publisering. I årene 1761–65 publiserte selskapet tre bind under tittelen Det Trondhiemske Selskabs Skrifter, og disse inneholdt 26 større og mindre avhandlinger.² Etableringen av vitenskapelige samlinger var ikke en uttalt intensjon for selskapet, slik man kan lese det ut av selskapets første statutter³. I disse statuttene blir samlinger kun nevnt under arbeidsbeskrivelsen til selskapets «Bibliothecarius», som plikter «at holde en Fortegnelse over Sælskabets haandskrifter, Naturalia, Teigninger, trykte Bøger etc; og ordentlig beskrive Museum Societatis, saa at det med tiden kunde gives i Trykken.»⁴

Selskapets samlinger ekspanderte gradvis i de første tiårene etter stiftelsen, særlig ved arv og gaver. Gunnerus hadde i flere år på privat basis samlet inn naturalia under reiser rundt i Norge. Det var Gunnerus' samling som utgjorde den første grunnstammen til selskapets vitenskapelige samlinger.⁵ Etter Gunnerus' død ble samlingene kjøpt av grosserer Henrich Meincke, som siden donerte dem til vitenskapsselskapet. Den første fortegnelsen over samlingen av naturalia ble trykket i 1779, og i denne er Gunnerus' samling fremdeles dominerende. Eksempler på andre tilvekster til selskapets samlinger er disse: I 1776 ble selskapet gitt et herbarium av en kanselliråd Tyrholm. I 1788 kjøpte selskapet en samling av vitenskapelige instrumenter etter naturforskeren Berlin. I 1805

² Richter 1910:6.

³ Fra nyoppsettelsen etter kongelig godkjenning i 1767. Statuttene er gjengitt i sin helhet i Midbøe 1960:79ff.

⁴ Midbøe 1960:80. Her er det interessant å notere seg den tidligere bruken av begrepet *museum*, som i dette tilfellet betyr en systematisert samling. I denne perioden kunne *museum* betegne både en bygning for samlinger og samlingen selv. Begrepet hadde en tradisjon i denne betydningen. I 1681 publiserte for eksempel Royal Society i England *Musaeum Regalis Societatis, Or a catalogue & description of the natural and artificial rarities belonging to the Royal Society*. DKNVS hadde internasjonale forbilder.

⁵ Jf. Midbøe 1960:60.

¹ Jf. NOU 1996:7, s. 24 og Shetelig 1944:18.

overtok selskapet en mineralsamling etter en *berghauptmand* Heltzen⁶.

Den første egentlige fremvisningen av selskapets samlinger kom i stand da selskapet fikk disponere den øverste etasjen på katedralskolen i Trondheim. Dette skjedde i 1787. Fra 1811 ble selskapet støttet direkte fra staten med et fast årlig beløp.

Det var altså en vitenskapelig hovedintensjon med selskapet, og oppbygningen av samlinger må vurderes som et ledd i dette formålet. Som med Bergen Museum ble tilgjengeliggjøringen av samlinger og utstillinger for et bredere publikum gjennomført på et langt senere tidspunkt. Også på 1800-tallet besto selskapets virksomhet for en stor del av publiseringen av vitenskapelige avhandlinger samt bidrag til publisering av utgivelser som selskapet fant verdifulle. I tillegg utlyste selskapet prisoppgaver og reisestipender. I samme periode økte også samlingene i omfang, samtidig som de fremdeles lå under bibliotekarens ansvar. Først i 1856 ble det ansatt en faglig ansvarlig for de vitenskapelige samlingene, den senere professor Gustav Storm. I 1870 ble det ansatt en egen styrer for samlingene, K. Rygh, da foreløpig uten lønn.⁷

Når det gjaldt det fysiske tilholdsstedet til samlingene, ble de værende i katedralskolens toppetasje til 1868, da en ny bygning for selskapet sto ferdig i Erling Skakkes gate. Større utvidelser av museet kom i 1878 og 1904, noe som ga større plass til utstilling av samlingene. I denne perioden med fysisk ekspansjon ble det også diskutert en mulig endring av selskapets formål i retning av et tydeligere fokus på samlingsvirksomheten. Etter en omfattende debatt ble det så i 1874 vedtatt en statuttforandring som gjorde at vitenskapselskapets hovedformål nå ble knyttet til forvaltningen av samlingene. Det ble ansatt eget fagpersonale med ansvar for samlingsoppgaver. Med statuttendringen ble også Trondhjems Museum tilføyet navnet i parentes, og museumsfunksjonen ble dermed tydeliggjort. Samtidig ble selskapet mer spesialisert rent faglig, med et vedtatt fokus på «naturhistorien og oldhistorien». Det ble også nedfelt i statuttene at museet skulle konsentrere seg om «det nordenfjeldske»⁸.

En enda tydeligere spesialisering av museumsvirksomheten skjedde i 1926, da selskapet ble delt i to enheter: et akademi og et museum. Museet ble hetende Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab, Museet, og ble en selvstendig institusjon. Den vitenskapelige virksomheten hadde også ved

museet i Trondheim en uttalt intensjon om å arbeide for opprettelsen en vitenskapelig høgskole. I museets statutter fra 1951 ble det nedfelt en ambisjon om å utvikle seg til en vitenskapelig høgskole for det nordenfjeldske innenfor museets fagområder.⁹ I et stortingsvedtak i 1968 ble Universitetet i Trondheim vedtatt opprettet, delvis bygget på selskapets museum, Norges lærerhøgskole og Norges tekniske høgskole. I 1984 endret museet navn til Universitetet i Trondheim, Museet, og siden til Universitetet i Trondheim, Vitenskapsmuseet. Etter omorganiseringen til NTNU i 1996 ble museets navn forenklet til dagens: Vitenskapsmuseet.

3 Kulturhistorisk museum og Naturhistorisk museum

Kulturhistorisk museum kan spore sin historie tilbake til før universitetets stiftelsesår 1811. Selskapet for Norges Vel (SNV) ble stiftet 29. desember 1809. I desember samme år hadde Det topografiske selskap, en av forløperne til SNV, utlyst en prisoppgave med tittelen «Om et Universitets Opprettelse i Norge»¹⁰. Arbeidet for et eget norsk universitet var en hovedsak for selskapet. I 1810 tok imidlertid selskapet også initiativ til arbeidet for et eget nasjonalt museum. Det ble avgjort at man skulle sende ut en oppfordring til selskapets medlemmer om å sende oldsaker og antikviteter inn til den sentrale direksjonen for oppbevaring og systematisering. Det er i denne invitasjonen man finner ideen om et nasjonalt museum formulert først. Der heter det at «ikke er det derfor Selskabets Mening, at denne Samling skal udelukkende blive Eiendom for Kristiania By eller Kathedralskole; tvertimod er Selskabets Tanke denne: om mulig derved at lægge Grund til et Norsk Antiqvarisk Musæum, hvilket i kommende Dage kunde blive Norge baade til Hæder og Gavn».¹¹

Til arbeidet med ordning og utstilling av de saker som måtte komme inn, nedsatte direksjonen en *antikvitetskommisjon*, som arbeidet direkte med samlingene. Samlingene var fra starten tiltenkt en plass ved siden av bok-, mineral- og oldsaksamlingen etter Carl Deichman, som Katedralskolen oppbevarte.

Initiativet til å opprette en egen *nasjonal* samling av oldsaker var et åpenbart patriotisk farget til

⁶ Richter 1910:10.

⁷ Richter 1910:19.

⁸ Midbøe 1960/2:26ff.

⁹ URL: www.ntnu.no/vmuseet/vmhistorie.html [lastet 15. desember 2004]

¹⁰ Jfr. Collett 1999:22, el. Øverland 1909:32f.

¹¹ Sitert i Øverland 1909:244.

Boks 4.1 Norsk Antiqvarisk Museum

Det kan være interessant å se hva slags samlinger dette første nasjonale museumsinitiativet var ute etter å bygge opp. Samlingsoppbygging og -forvaltning utgjorde da som nå en kjernevirksomhet for et museum. I invitasjonen til å sende oldfunn til hovedstaden ble gjenstander og opplysninger av interesse delt inn slik:

1. Historisk-merkelige Ligstene, Epitaphier, Inskriptioner baade med Rune- og Munke-Skrift, hvilke sidste især maa søges i antike Bygninger, som gamle Herregaarde, Klostre og fornemmelig Kirker, f. Ex. paa Prækestole, Altertavler og Borde, Klokker, Kirkekar, Kalk og Disk, Døbefade, Glasruder og Vinduer, Pillarer, Ligplader, ophængte Faner, Sværd o. s. v.

2. Inskriptioner paa andre offentlige Monumenter, Bautastene, Runestene, Klippevægge, Primstave, gamle adelige Vaabener, Sigiller, især Byers og offentlige Stiftelsers m.m.

3. Huler i Jordan eller Fjeldene samt de gamle Sagn, der endnu ere forplantede om disse; ligeledes murede og med Kunst anbragte Fordybninger i Fjeldene eller de saakaldte St. Olafs Gryder (Jette-Gryder); dernæst Ruiner af gamle Slotte, Volde, Forskandsninger o. s. v.

4. Begravelses-Høie eller Kæmpegrave, deres Struktur og Størrelse samt hvad der i disse maatte findes eller vær funden; ligeledes Bøtræer ved Gaarde og Huse, hellige Lunde, Kilder, Floder, ved hvilke Almuen muligens endnu kunde fæste

et eller andet Slags gammel Overtro eller Sagn; dernæst Offersteder, Thingsteder m. v.

5. Alle Slags gamle Billeder og Malerier, især naar de ere ældre end Reformationen samt alle Levninger af den katholske Cultus, som Crucifixer, Reliquier, Helgenbilleder, Røgelse- og Vievands-Kar, underjordiske Gange og Veie, murede Hvælvinger, Spor af Vandledninger o.s.v.

6. Efter Evne at skaffe det vordende Museum Anledning til enten ved patriotiske Gaver eller ved Penge at komme i Besiddelse af saavel ovennævnte Antikviteter in natura, saavidt samme er muligt, som af nøiagtige Aftegninger og paalidelige Efterretninger om de Gjenstande, hvilke ei kunne transporteres samt at bidrage til Erhvervelsen af de mindre Oldssager, f. Ex. Mynter, Urner, Vaaben, Ringe, Smykker, Drikkehorn, Redskaber, Kar, Husgeraad o. s. v. Ligeledes gamle Manuskripter, Pergamentsbreve og Skjøder, historisk merkelige Kontrakter, Dokumenter, genealogiske Tabeller m. v., hvortil og maa føies Efterretning om, hvilke Samlinger af Oldsager der endnu maatte findes her i Landet».

(i Øverland 1909:244f)

Interessefeltet til det gryende museet var altså vidt. Det er interessant å merke seg at invitasjonen vitner om en sterk interesse også for det man i dag kaller immaterielle kulturminner – fortellinger og tro knyttet til steder og gjenstander.

tak som delvis brøt med kongelige retningslinjer fra København. I 1807 ble det opprettet en kommisjon med navnet «Den Kongelige Kommission til Oldsagernes Opbevaring», og fra denne kommisjonen ble det sendt ut rundskriv om at oldfunn og antikviteter skulle sendes til København. Der skulle de inngå i et planlagt oldnordisk museum.¹²

Samlingen ble tildelt et værelse på katedralskolen i Kristiania, som allerede oppbevarte samlingen som Carl Deichman hadde testamentert til byen i 1780. I tillegg til et bibliotek på 6000 bind bestod Deichmans samling av mynter, mineraler og oldsaker.¹³ Samlingen ble ordnet og stilt opp av antikvitetskommisjonen, og var tilgjengelig for publikum hver lørdag fra klokken tolv.

Denne samlingen ble værende på katedralskolen til 1828, da universitetet i Kristiania avså et rom

i Universitetsgården i Prinsens gate. Rudolf Keyser ordnet samlingene, og i 1829 ble den første samlingen åpnet for publikum. Samlingen fikk det offisielle navnet Universitetets oldsakssamling.

Den første kulturhistoriske samlingen som ble anlagt ved universitetet, var imidlertid Myntkabinettet. Georg Sverdrup, professor i gresk fra 1813, tok i 1817 initiativet til et innkjøp av mynter fra den kongelige myntsamlingen i København. Han fikk finansiert et kjøp av 6000 dubletter fra denne samlingen. Myntene var greske og romerske og skulle brukes i undervisningen i de klassiske fagene. Myntkabinettet fikk et rom i Universitetsgården samtidig med samlingene fra Selskabet for Norges Vel og omfattet etter hvert også mynter fra andre land.

Det kgl. Fredriks universitet hadde også allerede fra åpningen av universitetet i 1813 naturhistoriske samlinger. Den eldste delen av disse samlingene var mineralsamlingen, som ble overtatt fra

¹² Shetelig 1944:24.

¹³ Shetelig 1944:25.

Bergseminaret på Kongsberg. Bergseminaret ble opprettet i 1757 og var i mer enn femti år landets eneste institusjon for høyere utdanning. En omfattende samling ble overlatt det nyopprettede universitetet i Kristiania som Mineralkabinettet. Senere skulle samlingen bli inkorporert i Mineralogisk-geologisk museum.

En botanisk hage ble åpnet på Tøyen allerede i 1814, på det området Fredrik 6. hadde donert til det nye universitetet.¹⁴ I universitetets første tiår ekspanderte de naturhistoriske samlingene stadig, og en rekke feltarbeidende naturvitere sørget for en botanisk, zoologisk og geologisk kartlegging av den nye nasjonalstaten. Noe permanent oppholdssted hadde ikke disse samlingene før universitetet kunne flytte inn i nybyggene på 1850-tallet. I 1852 ble de naturhistoriske samlingene flyttet til Domus Media på Karl Johan, som også ble kalt Muséebygningen etter disse samlingene. Mineralkabinettet ble gitt stor plass i bygget med fire saler: geologisk sal, silursalen, norsk sal og mineralsal.

De kulturhistoriske samlingene ble også flyttet i 1852. Myntkabinettet og Universitetets oldsaksamling ble flyttet til andreetasjen i Domus academica (Urbygningen) på Karl Johan. Allerede etter få år begynte plassproblemer å melde seg etter hvert som nye funn kom inn fra en rekke utgravninger. På et tidspunkt huset universitetshagen både Tune-, Gokstad- og Osebergskipet, under varierende oppbevaringsforhold. Planer for nybygg for de historiske samlingene eksisterte allerede fra 1870, og tegninger for et nybygg på Tullinløkka var utarbeidet i 1876. Det tok likevel 26 år, en lang politisk dragkamp og en lengre arkitekttrunde før Historisk museum ble innviet i 1904.¹⁵

Den siste tilveksten til de kulturhistoriske museene ved universitetet i Kristiania var Etnografisk museum. I 1857 ble det åpnet tre mindre rom med etnografisk materiale i toppetasjen på midtbygningen på Karl Johan. Grunnstammen i de etnografiske samlingene var samisk materiale, delvis samlet inn til verdensutstillingen i London i 1852.¹⁶ I 1872 ble Etnografisk museum tildelt større plass i samme bygning, og da Historisk museum stod ferdig, fikk museet de permanente og nåværende lokalene i dette bygget.

I årene etter flytting av samlingene til Domus media ekspanderte de naturhistoriske samlingene. På 1870-tallet meldte behovet seg for lokaler til et fysiologisk institutt, og det ble argumentert med at utstilling og oppbevaring måtte nedprioriteres for

den mer sentrale eksperimentelle forskningen.¹⁷ De naturhistoriske samlingene ble likevel værende i lokalene. Den første samlingen som ble flyttet, var den zoologiske, som ble plassert i det nybygde Zoologisk museum på Tøyen i 1910. Da hadde et stortingsvedtak i 1902 bestemt at universitetet kunne benytte inntekter fra tomtesalg på Tøyen til egne investeringer.

Geolog og rektor ved universitetet, W.C. Brøgger, relanserte tidlig på 1900-tallet den gamle ideen om et vitenskapelig miljø på universitetets tomt på Tøyen. I perioden 1910 til 1917 ble de nåværende museumsbygningene oppført, med Geologisk museum som det siste tilskuddet, som offisielt ble åpnet i 1920. Kort tid før denne åpningen ble det vedtatt at fortsatt utbygging av universitetet skulle foretas på Blindern, og dermed ble kun deler av Brøggers ambisiøse plan realisert. I 1915 flyttet Botanisk museum (opprettet 1863) inn i eget bygg på Tøyen. Samme år ble Mineralogisk-geologisk museum (senere Geologisk museum) skilt ut som egen enhet fra Mineralogisk institutt, og i 1916 ble Paleontologisk museum skilt ut på lignende måte. Dermed var det etablert en museumsstruktur som ble beholdt frem til omorganiseringen i 1999.

Plasseringen av vikingskipene, som tilhørte Universitetets oldsakssamling, ble etter hvert vurdert som et problem. I 1905 ble det tatt initiativ til en privat innsamling for å skaffe midler til et eget hus for skipene. Flere planer ble drøftet, blant annet en idé om å sprengte ut et rom i fjellet under Slottsparken.¹⁸ Lederen av Oldsakssamlingen, G. Gustafson, foreslo et nybygg på Bygdøy i tilknytning til Norsk Folkemuseum og innledet et samarbeid med arkitekten Arnstein Arneberg. I 1916 ble grunnarbeid påbegynt for siden å avbrytes. I 1926 ble arbeidet tatt opp igjen, og i 1929 hadde alle de tre skipene blitt flyttet til Bygdøy. Den offisielle åpningen ble foretatt i juni 1932.

På 1990-tallet begynte man en diskusjon om hva som var den mest hensiktsmessige strukturen for universitetets museer. I 1996 ble det nedsatt et ad hoc utvalg som vurderte organiseringen av museene ved Universitetet i Oslo, ledet av professor Jens Erik Fenstad. Utvalget beskrev den daværende organiseringen som fragmentert og uensartet; enkelte museer var direkte underlagt institutter, mens andre opererte mer selvstendig. Anbefalingen fra utvalget var at universitetets museer ble samlet i to store enheter, henholdsvis Universitets naturhistoriske museer (med Botanisk hage og museum, Zoologisk museum, Mineralogisk-geolo-

¹⁴ Collett 1999:48.

¹⁵ Shetelig 1944:41ff.

¹⁶ Shetelig 1944:52.

¹⁷ Collett 1999:101.

¹⁸ Shetelig 1944:46.

gisk museum og Paleontologisk museum) og Universitetets kulturhistoriske museer (med Myntkabinettet, Universitetets Oldsakssamling, Viking-skipshuset og Etnografisk museum). Denne omorganiseringen ble gjennomført fra 1. januar 1999. Siden har disse institusjonene endret navn til Kulturhistorisk museum (fra 16. oktober 2004) og Naturhistorisk museum (fra 1. januar 2005).

4 Bergen Museum

Bergen Museum ble stiftet i 1825. Hovedansvarlig for initiativet til og opprettelsen av museet var Wilhelm F.K. Christie, tidligere stortingspresident og stiftamtmann. Christie hadde vært sekretær for riksforsamlingen på Eidsvoll og var en av landets ledende politikere. Etter et hjerneslag trakk han seg tilbake til en «meget fredelig post» som tollinspektør. Fra denne mer tilbaketrukne posisjonen sendte han i april 1825 ut en offentlig innbydelse til opprettelsen av «et museum og naturaliekabinett i Bergen»¹⁹.

Retningslinjene og interesseområdene som Christie satte opp for Bergen Museum, var ambisiøse. De kulturhistoriske formuleringene minnet om de som ble satt opp av antikvitetskommissjonen i invitasjonen fra Selskabet for Norges Vel, men Christie la også til naturalia og «Kunstprodukter af Metall, Ben, Tre etc. så vel som Malerier og Tegninger»²⁰. Dermed så Christie for seg noe vi med mer moderne begreper ville kalt et kombinert kultur-, natur- og kunsthistorisk museum. I tillegg ønsket han å bygge opp et vitenskapelig bibliotek ved museet.

Opprinnelig ble museet lokalisert i en sal som Realskolen i Bergen stilte til disposisjon. Den første utstillingen for et større publikum ble åpnet i slutten av mars 1826. Også dette museet led under plassmangel i løpet av kort tid, og i 1831 flyttet museet inn i en egen bygning, en eldre enebolig innkjøpt til formålet.²¹ Denne viste seg også for liten, og i 1837 ble det stiftet et aksjeselskap for å skaffe penger til et nybygg. Dette nybygget sto ferdig i 1840, ved siden av de gamle lokalene.²² I årene frem mot neste flytting, til nybygde lokaler i 1866, skjedde en utvikling ved museet både i forhold til fag og formidling. Tidligere var samlingene ordnet innenfor nasjonale rammer, men etter hvert utviklet museet også en internasjonalt innrettet etnogra-

fisk samling. I tillegg utviklet museet seg også i retning av en mer åpen og tilgjengelig institusjon. Tilgangen til samlingene var opprinnelig strengt regulert, men i 1853 innførte museet to åpningsdager i uken, med gratis og offentlig adgang. I lovene for museet som ble vedtatt i 1833, beskrev § 42 hvordan formidlingen av museets samlinger ble organisert før denne endringen:

«Disse Samlinger udstilles ordentligviis een Gang hvert Aar til Skue for Foreningens Medlemmer og et vist Antal af deres Familie, i Forhold til den Contingent, de yde, efter Indgangsbilletter, der udstedes af Directionen.»²³

Bergen Museum beholdt også etter flyttingen til nye lokaler den tverrfaglige innretningen og fordelte virksomheten mellom natur-, kultur- og kunsthistorien. Det var like fullt den naturvitenskapelige delen som ble tildelt mest ressurser av museets direktør, medisinere og zoolog D.C. Danielsen.²⁴ Noen år senere utviklet museet seg i litt mindre altomfattende retning og avsto deler av samlingene til andre museer. Ved opprettelsen av Bergen Billedgalleri i 1878, Bergen Fiskerimuseum i 1880 og Vestlandske Kunstindustrimuseum i 1887, donerte museet samlingene sine på disse områdene. Slik fikk museet noe færre områder å konsentrere seg om. De siste tiårene av 1800-tallet oppnådde museet anerkjennelse for sin naturvitenskapelige forskning, særlig innenfor biologi.²⁵

Tendensen til spesialisering ble utfylt av tendenser til profesjonalisering med ansettelsen av konservatorer med samlingene som arbeidsfelt. Denne tendensen er gjengs for utviklingen av de norske museene på 1800-tallet, der tverrfaglige initiativtakere og ildsjeler avløses av mer spesialiserte ansatte, både i forhold til det museumsfaglige og det administrative.

Museumsbygningen ble utvidet med to fløyer i 1898, og utstillingene ble ordnet etter nye prinsipper. Museets direktør fra 1894, Jørgen Brunchorst, ønsket å dreie virksomheten i mer folkeopplysende retning. Formålet for museet ble også redefinert med to hovedmål: «at fremme vitenskapelig forskning og sprede vitenskapelig kundskap».²⁶ De første tiårene av 1900-tallet utviklet museet seg som vitenskapelig institusjon med etableringen av egne forskningsinstitusjoner for ulike naturvitenskapelige fagfelt. I 1904 ble Jordskjelvstasjonen opprettet, i 1911 Havforskningslaboratoriet, i 1914 Botanisk laboratorium, i 1917 Geofysisk institutt

¹⁹ Brunchorst 1900:8f.

²⁰ Fra Brunchorst 1900.

²¹ Shetelig 1944:59.

²² Ifølge Haakon Shetelig er dette bygget dermed den første norske bygningen som er oppført til museumsformål.

²³ Fra Brunchorst 1900, Tillæg:31.

²⁴ Jf. Shetelig 1944:66.

²⁵ Roll-Hansen 1996:10ff.

²⁶ Fra Brunchorst 1900, Tillæg:77.

og i 1921 Biokjemisk laboratorium. Disse institusjonsdannelsene beredte grunnen for opprettelsen av et universitet i Bergen. Opprettelsen av en høyere læringsanstalt i Bergen hadde også siden endringen av lovene i 1892 vært en integrert del av museets formål. I første paragraf het det at museet skulle «arbeide for opprettelse af en høiskole for vestlandet i Bergen».²⁷ I 1946 ble Universitetet i Bergen opprettet, og de vitenskapelige miljøene ved Bergen Museum utgjorde en del av argumentasjonen for opprettelsen. De faglige miljøene ble en integrert del av ulike institutter ved universitetet, og museet som helhetlig institusjon ble svekket.²⁸ I 1972 ble det nedsatt en komité for å utrede museenes stilling innenfor universitetsstrukturen, og denne komiteen foreslo å samle museumsvirksomheten under et felles styre. Forslaget ble ikke fulgt opp. En ny innstilling, Organisering og fornyelse av universitetets museer, foreslo i 1991 en omorganisering av museene ved universitetet.²⁹ I 1993 ble museet gjenopprettet som egen institusjon, som et forvaltningsorgan for museumsvirksomheten ved universitetet.³⁰ I dag er Bergen Museum organisert som en selvstendig enhet under kollegiet ved universitetet, i likhet med de øvrige universitetsmuseene.

5 Tromsø Museum

Tromsø Museum ble stiftet i 1872. Da hadde det to år tidligere gått ut en innbydelse til å delta i opprettelsen av et museum. Denne ble sendt ut i kjølvannet av en større utstilling i byen, «Den almindelige utstilling for Tromsø amt», som hadde som formål å samle og vise frem ressursene og produktene som landsdelen var i besittelse av. Den midlertidige utstillingen ble forslått å danne grunnlag for en permanent utstilling³¹. Etter et fornyet opprop hadde nok interessenter samlet seg, og 16. oktober 1872 besluttet en komité den formelle opprettelsen av museet. I februar 1873 flyttet museet inn i egne lokaler, og i juni 1874 ble dørene åpnet for publikum.

Fra begynnelsen har grunnlaget for museet ligget i den geografiske plasseringen i det arktiske nord. Helt fra 1872 har fokuset for den vitenskapelige virksomheten ved museet vært rettet mot kul-

turen, klimaet, faunaen og floraen som kjennetegner disse strøkene. Dette er også tydelig i museets første fundas. Her heter at museets oppgave er «vitenskapelig utforskning av Nord-Norge med tilstøtende arktiske egner, samt å spre kunnskap til de forskjellige vitenskapsgrener».³² Museet har også fra starten vært tverrfaglig, med både naturhistoriske og kulturhistoriske avdelinger.

I årene frem til 1894 var museet lokalisert i leide lokaler i baptistenes menighetshus i Tromsø. I 1894 flyttet museet inn i egne bygninger. Her ble museet værende til 1961. Også innvielsen av nybygget ble knyttet til en lokal utstilling, slik invitasjonen fra 1870 ble det. I 1894 ble Tromsø bys jubileumsutstilling arrangert, og en rekke av gjenstandene fra denne utstillingen ble senere overlatt museet.

Museet hadde fra slutten av 1920-årene store plassproblemer, noe som førte til at deler av museet ble stengt. I mellomkrigstiden, i den økonomisk trange perioden som fikk tilnavnet «kulturpausen», ble også det faglige museumsarbeidet redusert.³³ Under annen verdenskrig ble hele bygget rekvirert av tyske okkupasjonsmyndigheter, slik at museenes samlinger i fire år ble liggende på en låve i Malangen.³⁴ Først i 1946 begynte tilbakeføringen av samlingene, og i 1947 ble museet igjen tildelt full råderett over bygningen. Da hadde man bestemt at lokalene skulle benyttes til arbeidsrom, bibliotek og magasiner, i påvente av et nybygg som var bedre egnet for utstillingsvirksomhet. Kommunen tildelte etter hvert museet en tomt på Tromsøya, hvor byggearbeidet startet i 1952. I juli 1961 ble det nye museet innviet og åpnet for publikum.

Som de øvrige museene har også Tromsø Museum vært en byggestein i opprettelsen av et universitet. Museet utgjorde et av de vitenskapelige miljøene som et nyopprettet universitet kunne nyte godt av. Det tok imidlertid noen år fra opprettelsen i 1968 til museet var en integrert del av universitetet. Etter lange forhandlinger og til dels stor uenighet ble Tromsø Museum formelt inkorporert i universitetet 1. januar 1976.³⁵ Opprinnelig ble museet organisert som et eget institutt med Marinbiologisk stasjon skilt ut som egen enhet. Også i senere år har museets lokalisering og organisering vært utredet og diskutert. Siden 1990-årene har det eksistert planer om å bygge et nybygg for

²⁷ *ibid.*

²⁸ Jf. Johansen 2000:11.

²⁹ Roll-Hansen 1996:116f.

³⁰ Årsmelding 1994, Universitetet i Bergen. URL: www.uib.no/info/aarsmelding/1994/00_museum.html [lestet 15. desember 2004]

³¹ Vorren 1972:20.

³² Simonsen og Vader 1998:415.

³³ Vorren 1972:22. En bondepartiregjering nedsatte en spare- og effektiviseringskomisjon i 1932 som foreslo en «kulturpause» og en «sosialpause». Kultur- og sosialbudsjetter ble drastisk kuttet. Jf. Furre 1999:104.

³⁴ Vorren 1972:31.

³⁵ *Op.cit.*: 416ff.

museet i tilknytning til universitetsområdet i Breivika. Et eget utvalg leverte i 1998 en utredning om universitetsmuseets fremtidige rolle, og dette utvalget anbefalte en tettere tilknytning og samarbeidsform mellom universitetet og museet, knyttet til en mulig relokalisering.³⁶

I dag er museet organisert som en egen enhet under universitetsstyret, og museet er organisert i seks ulike fagenheter: geologi, botanikk, zoologi, arkeologi, nyere kulturhistorie og samisk etnografi.

³⁶ Museumsutredningen 1998.vf.
